

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIS FAKULTETAS
LITERATŪROS ISTORIJOS IR TEORIJOS KATEDRA

KRISTINA ZONIENĖ

ŠVENTUMO TOPIKA MARCELIJAUS
MARTINAIČIO IR JONO JUŠKAIČIO
POEZIJOJE

MOKSLINĖ VADOVĖ –
Doc. dr. Dž. Maskuliūnienė

ŠIAULIAI, 2007

Turinys

I. Įvadas:	
1. Bendrareliginis šventumo topikos laukas.....	3
2. Šventumo ir literatūrinio modernumo santykis 30 – ujų kartos poetų kūryboje.....	5
II. Šventojo laiko semantika:	
1. Egzistencinė šventojo laiko koncepcija J. Juškaičio poezijoje	9
2. Utopinio erdvėlaikio prasmė, kaip hierofanijos siekis, M. Martinaičio poezijoje.....	13
3. Religinės Šventės situacija:.....	23
3.1. Švento gegužės mėnesio archetipika.....	24
3.2. Velykų šventė.....	30
3.3. Vėlinių meto sakralizacija.....	32
3.4. Kalėdų šventė.....	34
3.5. Religinės šventės desakralizavimas.....	35
III. Kraštovaizdžio prasmė M. Martinaičio ir J. Juškaičio poezijoje	37
1. Žemės ir joje lokalizuojamų vaizdinių sakralizacija M. Martinaičio poezijoje...37	
2. Sakralizuoto kraštovaizdžio dominantės J. Juškaičio lyrikoje.....	40
IV. Dievo temos siužetiniai modeliai.....	43
1. Egzistencinis Dievo esmės suvokimas.....	44
2. Estetinio Dievo suvokimo hermeneutinė situacija.....	48
3. Tautinio lauko epistema Dievo temos sampratoje.....	50
4. Kristaus kančios pakartojimas – kelias į šventumą.....	52
V. Tylos situacija:.....	55
1. Verbalinio lauko eliminavimas M. Martinaičio poezijoje.....	56
2. Sakralizuojanti tylos raiška J. Juškaičio poezijoje.....	62
VI. Išvados.....	68
VII. Summary.....	71
VIII. Šaltiniai.....	73
IX. Teorinė ir kritinė literatūra.....	74

I. Įvadas

1. Bendrareliginis šventumo topikos laukas

Šventumo sąvokos lietuviškoji (baltiškoji) etimologija leidžia pastarąją suprasti kaip tobulumą bei absoliutų gerumą implikuojančią prasmę. Net ir perėmus krikščioniškos kultūros tradiciją šventumo prasmė lietuviams mažai tepakito. Sakralumo suvokime aktualizuojamas teigiamas ir harmoningas santykis su Dievu bei gamta.

Pačia bendriausia prasme šventumo kategorija gali būti nagrinėjama tiek filosofiniu, tiek religiniu požiūriais. Patirti, ką jaučia šventumą išgyvenantis žmogus, įsigauti į jo dvasinį pasaulį – vadinasi, suvokti bendrą sakralumo reikšmę žmogaus egzistencijoje. Šventumo prasmės specifika, nepaisant daugybės istorinių religinių formų ar filosofinių apmąstymų, pasaulinėje ir tuo pačiu lietuvių kultūroje visada suvokiama ir atpažįstama kaip pranokstanti pasaulietinio gyvenimo formas realybė.

G. Beresnevičius, aptardamas etimologinę baltų-slavų šventumo sąvokos kilmę, išryškina pastarosios kaip absoliučią teigiamą konotaciją išlaikiusios prasmės kontekstą. Skirtingai nuo aplinkinių indoeuropiečių prokalbės kultūrų bei kalbų (germanų, iranėnų, indų), vienintelėse „baltų ir slavų kalbose švent - / swent - išlaikė nuorodą į šventus, šventybiškus dalykus“ (Beresnevičius, 2004, p. 41). Šiose kalbose, pasak tyrinėtojo, šis žodis institucionalizavosi. Reikšminga tai, kad tik baltų – slavų kultūrose „šventumą“ nurodanti sąvoka neturi prasmės dvilypumo matmens, t.y. sakraliniuose žodynuose skiriama tik teigiama šio žodžio prasmė. „Šventumas“ labai archajiškas religinės lietuviškos terminijos žodis, neturintis žmogui bauginančios ir grąsios jėgos atspalvio.

Krikščionybėje šventumo prasmė pirmiausia siejama su Eucharistijos šventumo vaizdijimu. Žmonijos Atpirkėjo Paskutinės vakarienos *sacrum*, kaip pirminė ir steigiamoji liturgija, jau Šventojo gyvenimo istorijoje suvienijo tikinčiuosius (kai pakeliant eucharistinę Duoną buvo sukviesti visi tikintieji į Viešpaties vakarienę).^{*} Ši liturginė apeiga dabar nuolat Šv. Mišių metu tikinčiųjų atkartojama kaip Kristaus nustatytas sakrališkumas. Šiuolaikinio pasaulio dažnai sekuliarizuotoje visuomenėje pagarbą šiam *sacrum* garantuoja *gyvas* krikščionių bendruomenės *tikėjimas*, leidžiantis Kristaus gyvenimo ir kančios slėpinyje surasti esminę šventumo prasmę.

^{*} Kristus, žadėdamas savo gyvybę už mus atiduoti, pats sakramentiškai šventė savo kančios ir prisikėlimo slėpinį, tapusį kiekvienų Šv. Mišių šerdimi. „Eucharistijos sakramente prieš dvidešimt amžių Marijos iščiose įsikūnijęs Išganytojas tebėra žmonijos gerovei trykštantis gyvenimo šaltinis“(TMA, 55).

Lietuvių valstietiškoje kultūroje Kristaus kančia imama suvokti kaip tam tikras tikinčiojo atsakomybės modelis, kuris skatina žmogų būti atsakingu ne tik už kitą žmogų, bet ir už savo kultūroje garbinamus dievus. Sukrikščioninta aplinka lietuvių valstiečių kultūrai tampa doroviškai prasminga ir paveiki, žmogus suvokia turįs pagarbinti dievulius švenčiant, pradedant darba, įeinant į kiemą, peržengiant slenkstį ir pan. Pasak M. Martinaičio (2002), krikščionybėje susiformavęs sukultūrintas žmogaus suverenumas su dievais turėjo žmogų apginti nuo svetimų įsibrovimo, netikėtų nelaimių.

Religijos istorijoje M. Eliade (Eliade, 1997, p. viii) kaip svarbią šventumo dalį išskiria *šventybės* kategoriją. Šventybės sąvoka šiam tyrinėtojiui atsiskleidžia tiek religine, tiek egzistencine prasme. Hierofanijos apraiškomis pasireiškiančią šventybę Eliade priešina pasaulietiškumo ir profaniškumo kategorijai. Toks binarinis pasaulio regėjimas religijotyros tyrinėtojo mąstyme yra nulemtas religingo žmogaus sąmonės. Pastaroji šventybę identifikuoja šventojo laiko (švenčių) struktūroje, žmogaus santykiyje su dievybės pasauliu. Kita vertus, suvokdamas šiuolaikinio žmogaus nereligingumą, M. Eliade kalba apie pasaulio desakralizaciją kaip būdą pasipriešinti šventybei, kuri riboja civilizacijos paveikto žmogaus laisvę, nes aktualizuoja žmogaus būtį pranokstantį modeli – transcendentįskumą. Desakralizuojamo šventumo prasmė, tyrinėtojo nuomone, yra susijusi su žmogiškosios egzistencijos didingumu, noru save identifiukuoti lygia greta su Dievu.

Lietuvių krikščioniškoji valstiečių kultūra pagrindines šventybės apraiškas (hierofanijas) suvokė kaip savo gyvenimui palankias sakralines prasmes. Laikas būdavo skaičiuojamas nuo vienos iki kitos šventos dienos, „kada išgenami galvijai, sodinami augalai, kada pasibėgo karvė ir kokio šventojo dienai artėjant atsives veršelį“ (Beresnevičius, 2004, p. 44). Dievo vaizdinys nebuvo atsietas nuo kaimo žmogaus vaizdinio, jo veiklos. Šventukai turėjo labai aiškias funkcijas, padedančias žmogui jo kasdieninėje veikloje. Tai leido šventumo prasmę suvokti kaip esminę lietuvių valstiečio kasdieninę būtį aprėpiančią sąvoką. R. Merkienė, aptardama šventojo laiko dimensijas, pastebi, krikščioniškoje Lietuvoje šventės galėjo būti suvokiamos „kaip griežtai reglamentuoto laiko tarpsnis, kai žmogus iš įprastos buitinės kasdienybės įžengdavo į šventąjį bendravimo su metafiziniu pasauliu laiką tikėdamasis, kad visa tai, ką jis daro, paklusdamas dieviškajai tvarkai, yra jo ateities gerovės laidas, o visi tos tvarkos laužymai atsigręš prieš jį patį“ (Merkienė 1999, p. 56). Žemdirbiškas, valstietiškas žvilgsnis į sakralinę aplinką suponavo gana pragmatišką šventumo suvokimą. G. Beresnevičius tai vadina „religiniu goduliu“ (Beresnevičius, 2004, p. 30).

Kita vertus, šventumo prasmė aktualizuojama kaip ypatingo susikaupimo ir nurimimo šventinėje erdvėje būvis. Tylos estetika, „įsirašanti“ į šventumo topiką, krikščioniškoje kultūroje reiškia ypatingą komunikavimo su Aukščiausiuoju pradų formą. Pasak

G. Beresnevičiaus, tylėjimas krikščionybėje atsiskleidžia dviem pagrindinėmis prasmėmis; viena vertus, tyla „kaip susilaikymas nuo žodžių, įveliančių į kasdienybės tinklą, išblaškančių ir trukdančių sielos rimčiai“ (Beresnevičius, 1999, p. 210). Antra vertus, pasak tyrinėtojo, tylėjimas – tai pati tikriausia askezė, kuri žmogaus yra suvokiama kaip nusizeminimas ir atgaila Dievo akivaizdoje. Lietuvių krikščioniškai sąmonei tylus būvis ir sielos rimtis šventumo erdvėje labai retai, kada implikavo asketinius pojūčius. Pasak lietuvių filosofo A. Maceinos, „mūsų tyla yra kalbi. Nes kaip vienatvė yra atremta į polinkį būvoti drauge, taip tyla yra atremta į galią kalbėti“ (Maceina, 1998, p. 11). Aptardamas tylos etimologiją D. Razauskas (1999) pastebi, kad indoeuropiečių tylos pavadinimas susijęs su dvasią žyminčiais žodžiais (kvėpavimu, dvasavimu), kurie leidžia tylos semantiką interpretuoti kaip „dvasinio tylėjimo“ ar „dvasinės tylos“, o t.y. pakylėtumo virš žemiškojo triukšmo prasme. Tyla aptartų tyrinėtojų suvokime nėra nekalbi, ji tik nebyli. Todėl tylėjimas senovės lietuviams reiškė puikų susikalbėjimo su gamtos kosmosu kalbą.

Estetinių tylos šventumo įprasminimą yra apžvelgę E. Ališanka, S. Sontag, D. Razauskas ir kt. Jų darbuose tylos ir meditacinės rimties estetika atsiskleidžia kaip filosofinis šventumo motyvas. Anot A. Lingis, „sakralioje būtyje žmogus ima transsubstancijuoti savo paties materialųjį būvį“ (Lingis, 1997, 22). Pagrindinė žmogaus komunikacija su aplinka tampa kova su triukšmu. Žmogus pradeda girdėti pasaulio murmesį. Filosofiniame tylos ir murmesio būvyje užmezgamas ryšys su nematerialiu ir paslaptingu pasauliu, t.y. su mirusiųjų ir gamtos erdve. Poreikis nutildyti pasaulio triukšmą jau yra suponuotas modernaus žmogaus, siekiančio grįžti į idealųjį savo būvį, troškimo. Tyla, o tuo pačiu visa sakralaus pasaulio prasmė (santykis su dievybė pasauliu, religinėmis šventėmis, sielos egzistencijoje patiriamu šventumu), šiuolaikinio žmogaus pasaulyje nureikšminami civilizacinio „triukšmo“ erdvėje.

Šventumo semantika gana mažai tyrinėta ir pritaikyta lietuvių modernaus literatūrinio diskurso problematikoje. Lietuvių tyrinėjimai daugiausia remiasi šventumo prasmės atskleidimu lietuvių mitologijoje bei tautosakoje (G. Beresnevičius, N. Vėlius, M. Martinaitis ir kt.). Svarbiausias šio darbo šventumo interpretavimo akiratis – idėjinė ir semantinė modernaus poetinio diskurso sandara.

2. Šventumo ir literatūrinio modernumo santykis 30 – ujų kartos poetų kūryboje

30-ųjų kartos poetai (Juškaitis, M. Martinaitis, Just. Marcinkevičius, A. Baltakis, V.P. Bložė, J. Vaičiūnaitė, S. Geda, T. Venclova, J. Strielkūnas) priklauso kartai, atėjusiai po J. Degutytės, A. Maldonio, Mačernio. V. Balsevičiūtė (2001) naujai pasirodžiusią poetų kartą

pavadino pokaryje debiutavusia karta. Kultūrinės izoliacijos laikmetis ir tuometinės ideologinės sistemos bandymas perkainuoti nusistovėjusį, nuo seno lietuviams brangų bei priimtina gyvenimo modelį suponavo maištingas poetų nuotaikas, norą sakraliuosius gyvenimo archetipus atkurti per paradoksalų ir ironišką pasaulio vaizdavimą (Kukučio mitinis pasaulis, poetinis utopijos kūrimas), poezijos polifoniškumą, avangardistinį eksperimentinį pasaulėvaizdžio ir kalbos pobūdį, poetinės improvizacijos savitumą. Kita vertus, prarastos sielai artimos tikrovės nostalgija į žmogaus egzistenciją vertė žvelgti rimta, dvasinio liūdesio ir istorinio tragiškumo kupina patirtimi. Suvokiant prarastą gyvenimo idealumą kaip užmirštą filosofinę šventumo prasmę, valstietiškojo gyvenimo archetipai ir modeliai imami aktualizuoti kaip esminės žmogaus gyvenimo vertybės, sakralizuojančios žmogiškąją būtį. Žemininkų kūrybos paveikta minimos kartos poezija išsaugojo esmines lietuvių kultūrai nuo seno brangias vertybes: ypatingo kontempliatyvaus susimąstymo, valstietiškos archetipikos, t.y. agrarinės kultūros bei etnokultūrinės tradicijos ženklų paveiktą žmogiškosios egzistencijos sampratą.

Modernumo sąvoka leidžia filosofškai kalbėti apie gyvenimo tikrove nusivylusio žmogaus santykį su prarasta jo gyvenimo šventumo prasme. Modernizmo kontekste šventumo sąvoka tampa trokštamos tikrovės epicentru, kurio vedamas moderniosios kultūros žmogus ieško savo identiteto – „Kas aš esu?“. Pasak J. Hawthorn, modernizmo kultūros kontekste „žmonės yra pasmerkti egzistuoti socialinio ir net egzistencinio susiskaidymo būklėje, trokšdami išsigelbėti iš jos“ (J. Hawthorn, 1998, p. 201). Ši tragiška modernaus žmogaus situacija išryškėja ir lietuvių 30-ųjų kartos poetų kūryboje, kada idealios (tačiau prarastos) tikrovės esmės poetinio diskurso subjektui tampa jo siekiamo atkurti gyvenimo utopijomis. Martinaitis (2003), kalbėdamas apie šiuolaikinio žmogaus šventumo prasmę pastebi, kad „apeiga, šventė, papročiai, kurie vėl gražinami iš praėjusių laikų, yra tam tikros utopijos, tradicinėje kultūroje fiksuoti idealaus gyvenimo modeliai, atkuriami pagal mitinius, religinius bei etninės kultūros kodus“ (Martinaitis, 2003, p. 104).

Šio darbo **objektas** – dviejų XX amžiaus 30-ųjų kartos poetų (J. Juškaičio ir M. Martinaičio) kūryba šventumo topikos kontekste. Minėtų poetų kūryboje šventumo topika išryškėja kaip individualų kūrybinį braižą implikuojanti prasmė ir tuo pačiu bendrą šventumo suvokimą to meto istoriniame kontekste išryškinanti vertybė. Darbe bus interpretuojama poetinės šventojo erdvėlaikio, Dievo temos ir tylos situacijos, atskleidžiamos skirtingos ir paralelinės prasmės Juškaičio ir Martinaičio išsakomo šventumo perspektyvoje.

Juškaičio ir Martinaičio poezija į idėjinį epicentrą iškėlė religinę, šventojo gyvenimo modelio bei senosios valstietiškos kultūros tradicijos esmių nepraradusios poetinės sąmonės koncepciją. Poetai išryškino šiuolaikinio žmogaus, išsaugojusio sakralinę buities ir būties reikšmių sąsają, esminę atminties idėją: „Tauta yra ryšys su praeitimi, būdas perimti kultūrą”

(Martinaitis, 2006, p. 81). Suvokiant savo tapatumo šaltinį kaip visiškai svetimą nusistovėjusiai technokratinėi ir laisvą pasirinkimą angažuojančiai visuomenės ideologijos doktrinai gyvenimo modelį nagrinėjami rašytojai atskleidė šventumo semantiką kaip daugiaprasmi, giluminėse eilėraščių potekstėse struktūrose išryškėjantį archetipinio mąstymo modelį. Pasak I. Slavinskaitės (1998), tiek Juškaičio, tiek ir Martinaičio poezijai yra būdingas konkretaus vaizdinio transformavimas į bendresnės prasmės, ir meno klodus. Juškaičio poezijoje itin išryškėjantis eilėraščių formos transformavimas leidžia šio poeto eilėse aptikti netikėtus šventumo prasmės centrus bei semantinių asociacijų interpretavimus.

Šventumo prasmę suvokdami kaip esminę religingo žmogaus, besivadovaujančio baltų kultūros ir krikščionybės sakralumo esmėmis, gyvenimo projekciją, minimi poetai savita šventumo topikos kūrimo tradicija atskleidė lyrinio subjekto santykį su sakralumu. Šio darbo **tiriamoji problema** – kaip sakralybės nuvertinimo ir socialinių kataklizmų metu gimusioje poezijoje kuriama moderni šventumo prasmė, kokie panašūs ir skirtingi archetipai išryškėja perkuriant krikščioniškas ir indoeuropietiškas šventumo paradigmos prasmes. Nagrinėjant tos pačios poetų kartos autorius bus paisoma filosofinio bei religinio šventumo tipologijos kriterijaus.

Martinaičio poezijos paradoksalumas, dažnai linkstantis į ironišką dabartinio pasaulio vaizdavimo tradiciją, šventumo topiką orientuoja į mitinėje logikoje bei naivioje subjekto sąmonėje atsiskleidžiančių archetipų kontekstą. Juškaičio lyrinio Aš poetinio pasaulio egzistencinė melancholija ir krikščioniška kančios tradicija šventumo prasmes atskleidžia kontempliacinio susikaupimo bei susimąstymo aplinkoje.

Magistro darbe keliami tokie **tyrimo tikslai**:

- Juškaičio ir Martinaičio poezijoje šventumo topiką tyrinėti interpretuojant bei hermeneutiškai susiejant krikščionybės ir baltų kultūros archetipines prasmes.
- Atskleisti krikščionybės ir etninio šventumo modifikacijas ir transformacijas literatūriniam diskurse.
- Išryškinti šventumo prasmėmis kuriamą 30-ųjų kartos (aktualizuojant Martinaičio ir Juškaičio poeziją) ypatingą pasaulio matymo rakursą.

Šiems tikslams pasiekti keliami tokie **uždaviniai**:

- išryškinti semantinius šventumo laukus;
- interpretuojant krikščionybės ir baltų kultūros suvoktą šventumo prasmę bei jos modifikavimą Martinaičio ir Juškaičio poezijoje akcentuoti skirtingas ir bendras semantines topikas.

Temos naujumas ir aktualumas. Religinio ir filosofinio šventumo santykį paprotinėje pasaulio kultūroje plačiausiai yra aptaręs rumunų religijotyrininkas M. Eliade. Lietuvių

mokslinėje literatūroje šią temą plačiausiai yra ištyrinėję N. Vėlius, G. Beresnevičius, L.Klimka. Šių autorių teoriniai šventumo konceptai labiausiai aktualizuoja istorijos eigoje besiklostančios sakralumo prasmės modifikacijas bei *sacrum* kultūros atmainas įvairiose regioninėse erdvėse. Šventumo topikos atskleidimas grožinėje literatūroje lietuvių tyrinėjimuose vis dar yra problemiškas reiškinys. Plačiau etimologinę šventumo semantiką literatūroje yra aptaręs S. Valentas knygoje „Lingvistinis pasaulis poezijoje“. Tačiau prasminė ir idėjinė šventumo koncepcija modernioje literatūroje (o ypač poezijoje) stokoja visapusiškos, ne tik poetinį lygmenį apimančios interpretacijos. Lietuvių literatūrologų darbuose Juškaičio ir Martinaičio poezijoje sakralumo tema aptariama aspektiškai ir lakoniškai. Plačiai gilinantį į XX amžiaus pradžios sociokultūrinio konteksto nulemtą praeities atsiminimo, kaip moderniai atkuriamos idealios tikrovės (paradoksalus Kukučio paveikslas) perspektyvą, arba „keistoje“ poetinėje sintaksėje atsiveriančias lyrinio subjekto egzistencinio pasaulio reikšmes (ypač Juškaičio poezijoje), išsamiau neatsižvelgiama į bendrareligines šventumo semantikos (nulemtos baltų ir krikščionybės tradicijos) ištakas, neaktualizuojama filosofinė šventumo prasmė. Trūkstant išsamesnės šventumo idėją išryškinančios teorinės literatūros, naudinga pagalbinė medžiaga yra pačių rašytojų eseistiniai ir publicistiniai apmąstymai.

Darbe vadovaujamas hermeneutine ir fenomenologine praktika; nusistovėjusi religinė ir filosofinė šventumo prasmė literatūrinio teksto interpretacijoje atsiveria kaip individualūs Juškaičio ir Martinaičio sukurto sakralumo fenomenai, leidžiantys išryškinti šių autorių savimonę bei bendrą jų kūrybos dešimtmečio pasaulėvoką.

II. Šventojo laiko semantika

1. Egzistencinė šventojo laiko koncepcija J. Juškaičio poezijoje

J. Juškaičio kuriama šventojo laiko koncepcija aktualizuoja egzistencinį šventumo suvokimą. Jo poezijoje išryškėja „subjekto įsiklausymo ir įsižiūrėjimo į pasaulį intensyvumas“ (Jakaitė, 2003, p. 4). Sakrali būtis reflektuojama ieškant joje universalių savo egzistencijos vertybių, kurios dažnai atliepia agrarinės bei krikščioniškosios tradicijos ženklus ir mąstymo formas. Juškaičio poetinio mąstymo apie šventąjį laiką formos atskleidžia egzistenciškai dramatiškesnę lyrinio Aš vidinės savirefleksijos pasaulį nei M. Martinaičio folklorinio tautosakiškumo ir žemdirbiškos archetipikos paveikta šventojo laiko koncepcija. Daugiasluoksnėmis metaforomis, atskleidžiančiomis lyrinio Aš egzistenciją, Juškaitis sukuria poetinės improvizacijos šventinio laiko prasmėmis paradigmą. Sakraliojo laiko semantika dažnai yra lydima ypatingos eilėraščio kompozicijos ir sintaksės. Savo eseistikos knygoje „Lyra ant gluosnio“ poetas teigia: „mano sakiniai buvo panašūs į sūkurius, kurie į gelmę nusineša skęstantįjį“ (Juškaitis, 1998, p. 133). Eilėraščių formos ir turinio tarpusavio suderinimas yra vienas svarbiausių Juškaičio poezijos leitmotyvų, geriausiai išsakančių lyrinio Aš egzistencines būsenas. Kalbėdamas apie kuriamo eilėraščio vaizdą poetas pabrėžia: „kiekvienas garsas, kiekvienas skiemuo turi po semantinę kibirkštį“ (Juškaitis, 1998, p. 65). Šventinis laikas poeto lyriniam Aš atsiskleidžia kaip pastanga susipynusioje poetinių minčių ir intonacijų kūrimo realybėje surasti egzistencinę, sielos gelmėse glūdinčią sakralią Dievo, būties tylos, įsiklausymo ir įsižiūrėjimo į savo pašąmonėje išsaugotą sakralų atminties pasaulį prasmę. Dažname eilėraštyje pastebima lyrinio Aš vienatvės ir iracionalios tikrovės, kaip būdo savirefleksinėje aplinkoje geriausiai išvystyti savo šventinės minties judesį, tema. Tylos, meditacinio susikaupimo ir kontempliatyvos maldos ar sapno aplinkoje mąstoma apie sekmadienį, šventvakarį, pavasario bei rudens ciklinio laiko ypatingumą žmogaus gyvenimui.

Šventės laiko pojūtis dažniausiai lyrinį Aš aplanko nakties metu: „Tu, sekmadienį, mišias / Nešk ten, kur naktis akloji“ (Juškaitis, 1998, p. 117). Tamsos motyvas eilėraštyje yra itin intensyvus – *naktis akloji*. Visa apgobiančios nakties akluma Juškaičio poezijoje atsiskleidžia kaip būdas pabėgti nuo kasdienybės dienų išskaidyto laiko į sapno tikrovėje suvienytą visatos laiką. Iracionali egzistencinė realybė (naktie būtis sapne) leidžia lyriniam Aš pakilti virš tikrovės pasaulio, paliekant jame viską išskaidančią objektyviąją sąmonę ir profanišką būti. Miegas lyriniam subjektui eilėraščio „Pavasariu pradeda žemė...“ (Juškaitis, 1994, p. 14) kontekste projektuojamas į objektyvios pasaulio tikrovės panaikinimo galimybę:

Juokis iš pasaulio su jo atspindžiais akyse,
Kai jas užmerksi, pasaulis bus kaip nebuves.
JuokisBus kaip nebuves.

Atspindžių atitikimybė šviesia (Juškaitis, 1994, p. 15).

Užmerkus akis pasaulis regimas visai kitoje perspektyvoje, netekdamas savo objektyvumo, jis tampa iracionalia „atspindžių atitikimybė“ – t.y. sieloje matomu pasauliu. Poeto lyrinis Aš apgailestaudamas pripažįsta, kad iracionali sapno erdvė tikrovėje atsispindi kaip „gražus smuikas“ (Juškaitis, 1994, p. 14). Graudu tik tai, kad „tikrovė, liūdna kaip smuikas“ atsispindi sapne. Sapno motyvas Juškaičio lyriniam Aš imponuoja daugiau ne kaip tikrovės objektų ir reiškinių (praeities ar ateities) sąmoninė projekcija, bet kaip apėmusių lyrinį Aš egzistencinių nuotaikų ir išgyvenimų visuma, kuri padeda savo sieloje susikurti prarasto pasaulio vaizdą: „Iš sapno ašarų gimta tėvų sodyba / Visa auksinė ir aplink laukai/ Išplaukia: Dieve, tai miegą, per gudrybę, / Tu savo, lyg salas apiplaukai“ (Juškaitis, 1998, p. 28). Ne viename eilėraštyje šventė lyrinio Aš yra išgyvenama sapno tikrovėje. Eilėraštyje „Pro miegus auksinio padrumsto pamėno“ (Juškaitis, 1998, p. 79) velyknakčio prasmė sukuriamą Lyrinio Aš sapne:

Pilnas pilnaties velyknaktis – šią naktį
Iš praėjusių laikų tamsa iškėlė
Kaip koplytstulpio stulpu – smarkiau suplakti
Širdžiai: lango rėmuos – ar ne koplytėlė? (Juškaitis, 1998, p. 80)

Ši iracionali tikrovė savyje modeliuoja paslaptinę ir iki galo lyrinio Aš nepažintą būties vaizdą: „taip trumpai pabus tie / Spindesiai sapnų, kurių nepažinojai“ (Juškaitis, 1998, p. 79). Sapno tikrovėje sukuriamą nežemišką realybę „Pabudai mėnulyj – žemėje užmigus“ lyriniam Aš sukelia ypatingą būseną – verčia „smarkiau suplakti širdžiai“. Poetas eilėraštyje „Pro miegus auksinio...“ (Juškaitis, 1998, p. 79) nakties tamsą pripildo pilnaties šviesos – „Pilnas pilnaties velyknaktis“. Tokiame blankios šviesos fone lyriniam Aš iš sąmonės iškyla koplytėlė. Iracionalioje sapno tikrovėje regimi etninės kultūros ženklai – koplytėlė, sakralus Dievo motinos ir žemės ryšys: „O ranka su sėkla žmogui darbininkui: / Bert į žemės randą su Sveika Marija“. Sapnas šventinio laiko suvokime tampa viena iš mąstymo apie suvienytą šventą būtį formų, kuri nukelia lyrinį Aš į egzistencinio gaudulio ir ilgesio erdves: „Žemė verkia bažnyčių varpais. Žiūriu, kaip / alyvoms žydint į dieną /Daug išbėgusių kelių susilieja su prieblanda / alyvų spalvos. Iš dienų/ Nelaimingo žmogaus keliai subėga nakčia į / vieną / Su alyvų spalvos sapnu“ (Juškaitis, 1998, p. 47). Alyvų spalvos su sapnu asociacija poetas sukuria sakralaus, žmogaus pasaulį suvienijančio nakties laiko išpūdį. Alyvų spalvos šaltis metaforiškai jungia savyje ne tik egzistencinę gyvenimo ir mirties ilgesio temą, bet ir pabrėžia magišką

sapno galią.

Eilėraštyje „Tu, sekmadieni“ (Juškaitis, 1998, p. 117) kasdienybės ir šventojo laiko sugretinime pasitelkdamas išmoningą ir daugiasluoksnę poetinę metaforą, poetas atskleidžia du šventojo laiko suvokimus: nostalgiską, užmarštin einantį, praeities šventąjį laiką ir dabarties sakraliniame būties suvokime bandomą naujai reflektuoti šventojo laiko prasmę. Lyrinis Aš kalba apie iš atminties išnyrančias šventas dienas, kurios atsiskleidžia kaip nostalgiskas prisiminimo motyvas: „Šventos – žiburiai užgesę“. Užgesusių žiburių metafora įtraukia šventojo laiko suvokimą į egzistenciškai gęstančios vidinės sakralios būties prasmę. Kasdienybės dienų „kirminai“ sunaikina esmines sakraliojo laiko prasmes, leidžia joms užgesti. Nuo kasdienybės išskaidytos visumos, kuri lyrinio Aš mintis veda į užmarštį, sakralus laikas skiriasi tik tuo, kad jame vis dar atpažįstamas sakralios būties imperatyvas – dangaus atvaizdas: „Šventos nors ir nesustos, / Bet nespės, dangum atrodę“ (Juškaitis, 1998, p. 118). Poetinės elipsės sukūrimas („Bet nespės“ aliuziškai gali būti tęsiamas „kaip gyvatės nepakeis odos“) išsako lyrinio Aš mintį apie šventojo laiko neišeliminuojamą santykį su aukštybių sfera ir amžinybės samprata. Šventos dienos, nors ir esti praeinančios, tačiau sakrali jų prigimtis neleidžia šio laiko išskaidyti į neatpažįstamas prasmes. Todėl, kad šventas laikas yra nuolat pasikartojantis. Didžiausias lyrinio Aš susirūpinimas jaučiamas dėl užmarštin nueinančios esminės sakraliojo laiko dimensijos – vidinio sakralumo išgyvenimo. Pats tikriausias šventojo laiko suvokimas ateina savirefleksinėse lyrinio Aš mintyse, kada pasaulis stebimas visatą apgaubiančia mintimi. Juškaičio poezijoje šis būti nušviečiantis šventojo laiko supratimas dažniausiai aplanko metafizinėje nakties tamsoje: „Ir visa šviesa ta plaks, / Ir pajus tamsa visa ta“ (Juškaitis, 1998, p. 118), o sekmadienio metafora tokiame savirefleksiniame akte įprasmina esmines gyvenimo vertybes atskleidžiantį laiką:

Koks gyvenimas brangus –

Dievo perskaitytus laiškus...

Tu kaip vasaros dangus:

Nors ir tolimas, bet aiškus (Juškaitis, 1998, p. 118).

Matyti, kad eilėraštyje išryškėja buberiškasis „Aš – Tu“ santykis. Per šias kategorijas aktualizuodamas lyrinio Aš ir šventojo laiko komunikacinį santykį, poetas sukuria žmogui reikšmingą vidinį šventojo laiko pajautimą. „Aš – Tu“ komunikacinis santykis leidžia sekmadienį vertinti kaip šventai Dievo sferai priklausančią dimensiją. Todėl lyrinis subjektas kreipdamasis į sekmadienį kaip „Tu“ kategoriją, kartu akcentuoja ir betarpišką bendravimo su Dievu galimybę. Kartais šis betarpiškas santykis tampa toks stiprus, kad šventė imama suvokti kaip Dievo išgyvenimas savyje: „kad būtų šventė / Darbeliai mano – kreipk visus į ją; / Kaip reikia man pačiam Dieve gyventi / Ir išgyventi Dievą savyje“ (Juškaitis, 1990, p. 15).

Dvasinis lyrinio Aš reflektavimas Vėlinių metu tampa vienu iš šventojo laiko aspektu Juškaičio poezijoje. Ruduo ir Vėlinių metas poeto lyriniam subjektui atsiskleidžia giliu vienatvės išgyvenimu. Šiuo metų laiku ypač jaučiamas būties trapumas ir vienalaikiškumas (eilėraščiai: „Kalne per tylą, varpas per širdį“, „Dygstanti žolė tarytum verksmas“, „Kaimo ruduo“, „Violetinis vėlinių toks“). Eilėraštyje „Violetinis vėlinių toks“ lyrinio Aš sielą užvaldo šventinė būseną, kurią sukelia rudeninės šaltos žemės dvelksmas. Fizinis pojūtis (šaltis) tampa dvasinio gyvenimo atspindžiu. Rudens šaltis asociatyviai susiliejančias su mirusiųjų artimųjų žemės šalčiu, užplūsta lyrinį Aš maksimaliu šventumo pajautimu: „Taip švariai ir sveikai nuo šaltos / Žemės dvelksmas per visą lyg šventė“. Egzistencinis, visą sielos būtį apimantis, šventės patyrimas lyriniam Aš tampa cikliška suvoktu savirefleksiniu sugrįžimu į praeitį, kada jaučiant mirusiųjų žemės dvelksmą, atnaujinamas sakralus santykis su atminties pasauliu: „Naujins tylą akių ir ausų/ senos šalnos ir senos rugienos“ (Juškaitis, 1998, p. 137). Vėlinių vakaras tampa jutimiškai ir dvasiškai suvoktu sakralumo išgyvenimu, kada „pro gluosnio vėduoklę“ mintis gali nuklysti į lyriniam Aš brangaus laiko viziją: „Juo vien motiną gyvą menu / Einant Vėlinių andai – per širdį / Švietė veidu man kilniai liūdnu, / Ir jo tyras dangus prisipildė“ (Juškaitis, 1998, p. 138). Ypatinę lyrinio subjekto išgyvenimą savo sielos pasaulyje poetas perteikia dangaus metafora. Tai paaiškina, kad šventė Juškaičiui tampa giliai suvoktu gamtos ir žmogaus ryšiu. Šią šventojo laiko kūrimo perspektyvą parodo eilėraštyje surandamos tokios poetinės asociacijos kaip: „Tolių saulė“, kuri metaforiškai asocijuojasi su besiplukiančia nuraudusia tėvyne, pliskantys „balų ledai rudoje žolėje“ primena liniučių nurautus laukus, pro numetusių lapus gluosnio šakas regimas mirusios motinos paveikslas vėlinių metu ir t.t. Poetas sukuria išsistatytą dabarties ir praeities asociacijų grandinę, kuri atskleidžia bendrą šventės semantiką. Vėlinių metu mirusiųjų žemėje išgyvenamas aliuzinis sugrįžimas į praeitį tampa egzistenciniu sakralumo išgyvenimu dabartyje.

Vienatvės ir šventinio ilgesio poetiką Juškaitis sukuria ir pavasarinio laiko vaizdavime. Eilėraštyje „Žirginiai šarmoj pasišvarinę“ (Juškaitis, 1998, p. 143) pavasariniame laike poetas atskleidžia lyrinį Aš apėmusius ilgesio jausmus. Teologinės maldos parafrazė „Teateina Tavo karalystė“ nukreipia mintis į sakralų šventinės būties ieškojimą gegužės mėnesyje. Interpretuojant šią biblinę maldos parafrazę Juškaičio poetiniame tekste galima pastebėti, kad poetas kreipia lyrinio Aš žvilgsnį ir mintį nuo žemės į dangaus erdvę. Teologiniame diskurse yra meldžiamasi: „Teateina Tavo karalystė, kaip Danguje taip ir žemėje“. Atliepdamas šią krikščioniškąją maldą, poeto lyrinis Aš mąsto apie savo būties prasmes: ilgesį, radimą, ieškojimą ar klystkeliuos, kurie jo žemiškoje būtyje gali būti patenkinti tik tai suradus gilų gamtos ir žmogaus, teologijos ir gamtos gyvybės ryšį. Egzistencinė šventojo laiko paradigma atsiskleidžia pačioje eilėraščio kompozicijoje. Daugiasluoksni eilėraščio metafora paverčia

lyrinio Aš kalbėjimą atskirų fragmentų sancaupomis, kurias vienija išsakomas Dievo karalystės Danguje ir žemėje motyvas. Gamtos pasaulio ir bažnytinio varpo sukeltas blizgesys ir jo atspindžiai leidžia lyrinio Aš sieloje pakilti nuo žemiškos būties link dangaus aukštybių. Į pavasarinio laiko semantiką poetas asociacijomis įjungia susipynusias poetines prasmes, kurios sukuria vientisą šventinio ilgesio perspektyvą.

Taigi egzistencinė šventojo laiko pajauta Juškaičio lyriniam Aš atsiskleidžia kuriama sapno, vienatvės, egzistencinio ilgesio bei meditatyvinės kontempliacijos poetika. Šventinis laikas įprasmina ne tik ritualinius šventės momentus ir nekasdieniškas lyrinio Aš būsenas, bet kartu jis aprėpia egzistencinę Visatos suvienijimo prasmę, t.y. gamtos ir žmogaus, žemės ir dangaus, gyvybės ir mirties, būties tylos ir sielos virpulio bei teologinės semantikos ir žmogiškosios egzistencijos vienovę. Egzistencinė šventojo laiko koncepcija Juškaičio poezijoje atskleidžia jo kuriamo šventojo laiko modelį. Norėdamas apmąstyti nekasdieniško laiko prasmę, poeto lyrinis Aš persikelia į paslaptingas ir iki galo nenusipėjamas antirealybės erdves. Daugiasluoksnėmis metaforomis ir sintaksiniais perkėlimais sukurama iš visos egzistencijos kylanti būties susakralinimo prasmė.

2. Utopinio erdvėlaikio prasmė, kaip hierofanijos siekis, M. Martinaičio poezijoje

M. Martinaičio poetinio laiko utopija remiasi ateities ieškojimu praeities kultūriniame laike bei jo sakralinėse formose. Taip poetas sukuria išsistą sakralinės kultūros motyvų ir ženklų lauką (*hierofanija*), kuriame, žvelgiant iš dabarties situacijos, atsispindi lyrinio Aš noras harmonizuoti savo būtį ir surasti savo tikrąjį tapatumą. Pasak L. Donskio, utopija „gali pasirodyti kaip nauja visuomenės kritikos forma, adresuota didėjančiai žmogaus emancipacijai ir tradicinių vertybių sistemos – įskaitant sociokultūrinį paveldą, vertybių hierarchiją ir pagrindines aksionormatyvines dimensijas – neigimui ir nepriėmimui. Taip sakant utopija gali padėti iš naujo atrasti praeitį ir suteikti jai naują prasmę ir vertę“ (Donskis, 1996, p. 105). Totalitarinės ideologijos (XX a. 4-6 dešimtmetis) situacija ir žmogaus gyvenimo tikrųjų vertybių desakralizavimas skatino poeto lyrinį Aš grįžti į praeitį, mėginant ją pasiekti per sąmonėje atkurtus senuosius žodžius, daiktus, archetipinį praeities pasaulio suvokimą. Kultūrinės praeities ir joje aktualių agrarinės kultūros tradicijų įsisavinimas ir atkūrimas lyriniam Aš reiškia amžiną išlikimą bei kultūrinės savasties išsaugojimą emancipuotame ateities pasaulyje. Poetas savo eilėse deklaruoja viltį: „išnykdami kada nors / liksime čia amžinai“ (Martinaitis, 1998, p. 13). Anot poeto, atminties galia įprasmina patį laiką apskritai: „mūsų gyvenimo akimirkos tėra belaikės fikcijos. Dabartis neturi laiko. Atmintis yra laikas, gyvenimo giluma. tai ir turi prasmę

ir yra vertybė, jos materialioji forma miršta čia pat” (Martinaitis, 2006, p. 27). Labai dažnai šis amžino išlikimo jausmas per atminties įsisavinamas praeities formas poetui atsiskleidžia kaip utopija ir siekiamybė pasipriešinti totalitarinės ideologijos bei technokratinės civilizacijos paveiktame pasaulyje gyvenančiam žmogui. Martinaičio lyrinis Aš nuolat primena pagrindines lietuviui būtinąs vertybes: „reikia duonos ant stalo, / kad būtų kalba“ (Martinaitis, 1998, p. 13), „Reikia mintims žalumos, / kad tylą girdėtum“ (Martinaitis, 1998, p.13).

Utopinio laiko prasmių sukūrimas Martinaičio eilėraščiuose atsiskleidžia kaip ironiškas poeto žvilgsnis į esamą tikrovę ir jos vertybes žinant, kad sakralaus pasaulio prasmė dabartinio žmogaus yra vis labiau pamirštama ir apleidžiama. Poeto lyrinis Aš skaudžiai išgyvena prarasto ir naujai mėginamo atrasti sakralumo reikšmę. Jis yra išėjęs iš kaimo, kad atrastų save, o save paradoksaliai atranda tik atsigręždamas „į tą patį vargingą kaimą, į kurį jau niekaip nebegali sugrįžti, tik mėgini jį pasiekti, atkurti žodyje – pats jau būdamas kitam laike, kitoj erdvėj“ (Tamošaitis, 2003, 106). Poezijoje kuriamą utopiją galima apibūdinti kaip reiškinį, rodantį amžiną įtampą tarp sakralizuotos agrarinės kultūros harmonijos ir dabartinės kultūros desakralizuojamo pasaulio. Poeto eilėse netiesiogiai atrandama utopinio erdvėlaikio prasmė leidžia interpretuojant poeziją atskleisti Martinaičio kuriamo sakralumo pasaulio reikšmes ir pagrindinius poetinius motyvus. Utopija „yra unikalus metodas reflektuoti <...> visuomenę, siekiančią tapti tobuliausia, geriausia ir laimingiausia visuomenės forma, nevaržoma įsipareigojimų jokioms institucijoms“ (Donskis, 1996, p. 106). Martinaičio eilėse utopijos kūrimas atsiskleidžia ne tik kaip laimingos visuomenės ir žmogaus provaizdis, bet ir kaip ironiškai pašaipus poeto vertinimas žmogaus, kuris ieškodamas naujų vertybių prarado tikrąjį savo tapatumą.

Poetinė rašytojo utopija yra nukreipta į mitinę, istorinę ir etninę tautos praeitį. Sąlygotas kilmės, poeto lyrinis Aš gyvena dviejuose pasauliuose: atminties išsaugotame kaime (gimtųjų vietų, artimųjų, švęstų švenčių, vaikystės) ir iš praeities atsineštame knygos bei kultūros pasaulyje (liaudies dainose, pasakojimuose, lietuvių literatūros klasikų kūryboje). Šie atminties pasauliai poetui atsiskleidžia kaip sakralaus ir tuo pačiu utopinio laiko vertybės. Kultūrinė praeities erdvė teikia estetinius išgyvenimus (literatūrinės bei tautosakinės kalbos prasmės ir kompozicijos grožio pajautimą) (Martinaitis, 1998, eil. „Justino rauda prie motinos kapo“ p. 59; eil. „Gegučių rauda“ p. 64; eil. „Dėkojimas už Donelaičio „Metus“ p. 115; eil. „Antano Vienažindžio rauda“ p. 116; ir kt.), o gyva vaikystės metų pasaulio atmintis – autentiškų žmogaus gyvenimo formų suvokimą (eil. „Vaikystė“ p. 138; eil. „Prisiminimas (Serbenta)“ p. 344). Dažnai aptinkami raudos motyvai leidžia kalbėti apie praeitį su tam tikra nostalgija ir ilgesiu. Eilėse atsiskleidžia lyrinio Aš noras sugrįžti į prarastus namus jau ne gyvųjų, o mirusiųjų pasaulyje: „Gal su visais susitaikyt parveš – be vardo, be nieko / į ten kur po žemėmis

būsi jau tu amžina“ (Martinaitis, 1998, p. 59). Utopinės sąmonės veikiamam lyriniam Aš (Onulei) skaudu susitaikyti su į užmarštį nueinančių vertybių praradimu, su neišvengiama laiko tėkme, kuri pradangina visą būties sakralumą:

Ir pagailo Onulei,
kad plūgais apars
vyturio lizdą dirvone,
kad bitė ratuota namo nesugrįš ir liks alkana bičių motina,
kad vaikai tie užaugo – užaugo ir apsens,
o raudonos vaikiškos kojines
bus per mažos jų kojoms (Martinaitis, 1998, p. 62).

Poetinės utopinio laiko prasmės atsiskleidžia atkuriant folklorinės literatūros poetinę semantiką, kompoziciją. Moderniajame savo tekste poetas atkuria liaudies dainos kompoziciją. Eilėse gausu tarminės leksikos, leidžiančias prisiminti pasaulietiniame laike vis labiau užmirštas autentiškas, lietuvių valstiečiui aktualias komunikavimo formas.

Utopinio erdvėlaikio prasmėmis mąstantis lyrinis subjektas dabartinį siekia save modeliuoti pirmapradiškame laike, t.y. sukurti save iš naujo, nepaveiktą desakralizuoto gyvenimo formų, todėl poeto eilėraščiuose labai dažni bevardžio, sugrįžtančio iš „niekur“ motyvai: „Taip likti be vardo, save čia užmiršti / tarp tų, ką bevardžiai per žemę keliauja... / Bet vėlei prie visko prisiliesti pirštais – / lyg vardinti daiktus iš naujo“ (Martinaitis, 1998, p. 50).

Eilėraštyje „Kas nors man Kojas apkabinkit...“ (Martinaitis, 1998, p. 311) poetas dekonstruoja dabartinį individą ir ieško jame pirmapradžio, archetipinio žmogaus savasties ir tapatybės. Prarastų vertybių pasaulyje („paskutinis išeinu nusukdamas akis“, p. 311) ieškoma atraminių ženklų (kryžiaus, dainų, genties ir kt.), kurie neleistų peržengti „savo gyvenimo“. Pastarasis lyriniam Aš asocijuojasi su dangumi (šventumo paradigmai priklausančia sąvoka), kuris užsiveria užmaršties siena. „Savo gyvenimo“ formų ieškojimas lyriniam Aš atsiskleidžia kaip gyvenimo idilės paieška desakralizuotų vertybių pasaulyje. Tokiame pasaulyje iškyla pavojus net prarasti mirusiųosius („mirusieji čia bus panaikinti“), t.y. ryši ne tik su praeitimi, bet ir apskritai su amžinybe. Savo sąmonėje išsaugojęs sakralaus, cikliško į amžinybę orientuoto laiko pajautą lyrinis Aš tikrąsias vertybes bando susigrąžinti savo paties kalte ir kerštu, „jei meilė daugiau nepririša...“ (Martinaitis, 1998, p. 311). Eilėraštyje jaučiamas resignacinis nusivylimas esama situacija. Kaltė ir kerštas atskleidžia lyrinio Aš pyktį dėl prarastų vertybių. Beprasmiškoje autentiškų gyvenimo formų desakralizavimo aplinkoje lyrinio Aš mintis nukreipta į paradoksalius, dažnai net vedančius į savo paties mazochistinį susinaikinimą norus: „Kad Jų mirties neišsineščiau, / ką nors man padarykite, akis / išdurkite, iškėlę dalgį eikit prieš mane, / užmuškite, kad tom pėdom, kuriom grįžau, / jau niekas neišeitų“

(Martinaitis, 1998, p. 311).

Dažnai poeto utopinio laiko lygmuo sukuriamas per iracionalaus pasaulio vaizdavimą, t.y. per sapno (Martinaitis, 1998, eil. „Kaip vartuose medžių lieknų“, eil. „Gegučių rauda“, eil. „Rudenio marguos“), ateities vizijos, kuri yra paveikta prisiminimo reminiscencijų (eil. „Sekmadienio baladė“).

Kaip jau buvo užsiminta, Martinaičio lyriniame pasaulyje utopinis laikas yra paženklintas ciklinio laiko suvokimo, gyvenimo ir mirties priartėjimo. Poetinė rašytojo utopija yra modeliuojama remiantis žemdirbiškos kultūros laiku, kuris reiškia amžiną ir nesibaigiantį grįžimą prie pirminių gyvenimo ir kultūros ištakų. „Laiko veikimas per gamtą, perimtas iš senosios baltų pasaulėjautos, folkloro, agrarinių apeigų, buvo ta pirminė kūrybos armatūra, kuri dar ir šiandien daug, kur išlenda šiuolaikinių <...> poetų kūrinuose“ (Martinaitis, 2003, p. 209). Tokiam laiko suvokimui yra reikalinga intuityvi, naivi lyrinio Aš (t.y. atsisakanti intelektualaus pasaulio aiškinimo) sąmonė. Turėdamas tokį pasaulio matymo matmenį lyrinis Aš sugeba atsiriboti nuo kasdieninės, masinės kultūros tikrovės ir taip kontempliuoti savo paties egzistencines vertybes, archetipinį žmogaus ir gamtos bei žemės ryšį: „Kai pavargsiu – ant širdies / tyliai, švelniai man uždėkit / vasaros akių giedrumą, tėviškės malonų dūmą, šieno kapą“ (Martinaitis, 1998, p. 184). Ieškant tikrųjų vertybių gimsta utopinis kaimo „rūpintojėlis“ (Martinaitis, 2003, p. 175) – Kukutis, kuris „visus išklauso ir atsako taip, kaip kiekvienas supranta pagal savo būdą, nuotaiką bei sugebėjimą“ (Martinaitis, 2003, p. 175).

Martinaičio lyrinio subjekto grįžimas į praeitį yra ne vieno kritiko ir literatūros tyrinėtojo (D. Saukos, S. Gedos, V. Kavolio ir kt.) pastebėtas ir aptartas, kaip savitos, fiktyvios tikrovės kūrimas (ypač „Kukučio baladės“). Utopinio laiko perspektyva „Kukučio baladėse“ išryškėja siurrealistinėje tikrovėje sukuriant mitologiškai modeliuojamą Kukučio figūrą, kuri dar nėra praradusi sakralaus, ciklinio laiko suvokimo ir gyvenimo pagal šį laiką troškimo. „Kukučio baladėse“ pasitelkdamas siurrealizmo poetiką Martinaitis sukuria tragiškai groteskišką Kukučio pasaulį. Naivi, mitologiškai konstruota, personažo sąmonė, paneigianti racionalų protą bei logišką pasaulio aiškinimą, negali prisitaikyti prie dabartinio žmogaus linijinio laiko tėkmės. Modernaus teksto, atskleidžiančio avangardistiškos pašaipos ir ironijos poetiką, logika leidžia lyrinio Aš pasaulio laiką išskaidyti į logiškai nesusijusio laiko plotmes: „Kol ūkė apuokas, kol kirvarpa ėdė sienoją, / kapai kol įdubo, kol jautis giliai atsiduso: / pasauliu keliavo pirmoji žinia apie Troją / ir pranešė radijas: žemėj išnyko jau prūsai“ (Martinaitis, 1998, p. 193), „Kol šalys apaugo miškais / ir kol išmirė šlėktos, gyvenimo pusę išgėrėm per naktį lig dugno“ (Martinaitis, 1998, p. 193). Baladžių laiko logika paradoksaliai ilgą tarpsnį apimantį istorinį laiką gali paversti Kukučio gyvenimo vienintele naktimi: „ir kolei Kukutis pritaisė sau dešinę koją, / vos lempą suspėjo uždegti – / ir šimtmetį visą gaidys išgiedojo / per vieną vienintelę naktį“

(Martinaitis, 1998, p. 194). Toks įprastinio (linijinio) laiko ir erdvės dekonstravimas nagrinėjamos baladėse atskleidžia paradoksalų Kukučio laiką, kuris yra neatsietas nuo gamtos laiko ritmo ir cikliškumo. Kukutis laiką matuoja kaimo žmogui būdingu laiko suvokimo ir skaičiavimo ritmu, t.y. gaidžio giedojimu, apuoko ūkimu, jaučio giliu atsidūsėjimu ir pan.

Kukučio absurdiškumas atsiskleidžia jo utopiškume. Šis personažas savyje sutalpina daug kitų Kukučių, ištisą savo prototipo sociumą: „Daug Kukučių, – / kai vienas numiršta, / o paskui jį eina / šimtas vienplaukių Kukučių, / ir šimtas galvoja – / kaip vienas / Kukučio baladėse“ (Martinaitis, 1998, p. 220). Pagrindinis veikėjas yra vedamas nuo vienos situacijos prie kitos ir kiekvienu atveju jos neturi jokios įtakos tolimesniems Kukučio gyvenimo įvykiams. Kaskart viskas vėl prasideda iš naujo. Tikrasis Kukučio gyvenimas atsiskleidžia kaip beprasmė kasdienybės ir socialinės tikrovės subuitinta rutina, kurioje bet kokia herojaus pastanga surasti savo tapatumą yra eliminuojama. Eilėraštyje „Eksperimentas“ (Martinaitis, 1998, p. 229) Kukučio iniciatyva surasti gyvenimo prasmę tampa „patybės ir galėjimo būti savimi“ ieškojimu centrine ašimi: „Ko jis nedarė su savimi / kad būtų toks / koks savaime yra / nesistengdamas būti tiks / koks savaime yra“ (Martinaitis, 1998, p. 229). Tačiau matyti, kad galiausiai ši svajonė – be pastangos būti savaime tokiu, koks esi – tėra tik antimoderni utopija. Mitologiškai (archetipiškai) modeliuota Kukučio figūra gyvena paradoksaliuose laiko ir erdvės situacijose, kuriose dažnai atsispindi utopinio, realiai neegzistuojančio pasaulio perspektyva: „ – Aš nepjaunu ir nesėju; / visko man pilni sapnai. / Paukščiai apie mano sielą / skraido liesdami sparnais“ (Martinaitis, 1998, p. 278). Tokia paradoksali laiko ir erdvės perspektyva išryškėja ir kituose Kukučio pasaulį fiksuojančiuose eilėraščiuose: „Kukučio apsilankymas Vilniuje“ , „Kukučio kiemas“, „Kukučio daina“.

Dažnai Martinaičio eilėraščiuose dabarties kontekstas leidžia į praeitį žvelgti taip, tarsi tai būtų lyrinio Aš naujos ateities viltis, nuolatinis troškimas sugrįžti į savo sielai šventas vietas: „- - - O ir mes čia paklajosim, / paklajoję vėl sugrįšim, / susirinksime ant kalno“ (Martinaitis, 1998, p. 14). Poetinis eilėraščio vaizdas paženklintas susitelkimo į bendrą žemdirbių gentį motyvais. Matyti, kad utopinio laiko tema atsiskleidžia kaip universali laiko plotmė, t.y. šiame laike yra sutelkta praeitis, dabartis ir ateities laiko vizija. Semantinis eilėraščio „Motina žemė“ (ten pat, p. 14) kontekstas apima Donelaičio gyvenimo laikmetį, tremčių metus, dabartinę situaciją ir ateities perspektyvą. Sukuriamas amžinybę apimančio laiko matmuo, kuris atskleidžia ištisą tautos istoriją ir lyrinio Aš sąmonėje išlikusių tautos vertybių išsaugojimo būsimame laike viziją: „O nuo kalno pažiūrėsime, kaip toli jau mes nuėjome, kur javų laukai jūruoja, kur sodybos žemės mūs“ (Martinaitis, 1998, p. 15). Šiame eilėraštyje išryškėja lyrinio Aš susitelkimo ir bendruomeniškumo jausmas. Lyrinis Aš nebegalėdamas sugrįžti į realią praeitį, sugrįžta tik į fiktyvų jos modelį (ant kalno), kur bando pajusti tai, ką matė ir jautė

agrarinės kultūros bendruomenės žmogus: „Kur javų laukai jūruoja, kur sodybos žemės mūs“ (Martinaitis, 1998, p. 14). Grįžimas ant kalno – ritualinės, sakralios susitelkimo vietos – pabrėžia filosofo Eliadės (Eliadė, 1996, p. 85) akcentuojamą amžinojo sugrįžimo į sakralią erdvę mitą, kuris leidžia rekonstruoti dabarties linijinį laiką į žmogui trokštamą šventojo laiko modelį. Įkopus į kalną žmogus ima gyventi švento laiko pajautimu.

Jau buvo užsiminta, kad sugrįžimas atmintimi, kaip utopinio laiko traktavimas, yra grįstas poeto sąmonėje išsaugota praeities kūrybinės kultūros idile: jo eilėse atsispindi girdėtos liaudies dainos (elėraščiuose: „Sutartinė“, „Raitelio daina“) bei pasakojimai, lietuvių literatūros klasikų (Donelaičio, Vienažindžio, Baranausko ir kt.) kūrybos motyvai („Rauda, kad neišnyktų A. Baranausko Lakštingalos“), senelės skaityta maldaknygė, mergaičių giedojimas naktį per Gegužines. Tai leido iš praeities laiko pasiimti šviečiamosios kultūros vertybes, suteikiant joms sakralumo dimensiją: „kaip Visata ir gamta turi savo didžiuosius ciklus, panašiai ir kultūros reiškiasi tokiais ciklais, dažnai siejamais su savo pradininkų, pirmeivių vardais. <...> Lietuvoje tokie ciklai sietini su M. Mažvydu, K. Donelaičiu, J. Basanavičiumi, M. K. Čiurlioniu...“ (Martinaitis, 2003, p. 72).

Lyrinis Aš grįžta į kaimo, folklorizuotos utopijos erdvę: „Saulė – pro debesį, / motina – pro langą: / pilna vaikų / kaip varpelių“ (Martinaitis, 1998, p. 96). Praeities pasaulis ir agrarinės kultūros veikiama lyrinio Aš sąmonė poetinėje perspektyvoje įgyja utopiniame laike išsidėsčiusių vertybių reikšmę. Tonnieso žodžiais, „utopija visuomet reiškia entuziastingą kvietimą pabėgti iš *Gesellschaft* į *Gemeinschaft*: iš urbanistinės, mechaniškos įvairovės į kaimišką, organišką, idilišką vienovę; iš antinatūralios netvarkos į natūralią tvarką; galiausiai nuo konflikto prie harmonijos“ (cit. iš Donskis, 1996, p. 118 – 119). Eilėraštyje „Saulė pro debesį“ tapomas šventadieninio laiko paveikslas: „Lyg iš paveikslo motina žiūri:/ visur – sekmadienis, / ežeruos – giedra“ (Martinaitis, 1998, p. 97). Tokia utopinio vaizdo perspektyva kuriama dabarties laike, lyg paruoštoje drobėje, piešiant iš šventos, dar nesudrumstos lyriniam Aš erdvės – vaikystės – atklydusių prisiminimų paveikslą. Šventasis laikas – sekmadienis – sujungia dabarties ir praeities laiką. Prieveiksmis „visur“ nurodo, kad sekmadieninė nuotaika, apėmusi lyrinį subjektą dabartyje, leidžia jam mintimis sugrįžti į utopinį praeities pasaulį – savo vaikystės sekmadienius. Pasak G. Beresnevičiaus (2004), toks sugrįžimas į praeities pasaulį eliminuoja profaniškumą vien jau tuo, kad peržengiama iš dabarties į realiai nepasiekiamą horizontą. „Toks peržengimas ir yra ta trokštama sakralybės vieta“ (Beresnevičius, 2004, p. 3). Išsaugojęs šventojo laiko pajautimą dabartyje lyrinis subjektas gali įveikti kasdienybės profaniškumą ir persikelti į jo sielai sakralų laiką. Matyti, kad eilėraštyje utopinis paveikslas piešimas dabarties situacijoje. Tačiau tas vaizdas lyriniam subjektui yra atėjęs iš sielos gelmės, prisiminimų, tautinės kultūros klodų. Fragmentiniai išpūdžiai sujungiami asociacijų grandine,

kuri padeda sukurti suvienytą gamtos ir žmogaus pasaulį, harmoningos erdvės išpūdį: saulė primena motiną žiūrinčią pro langą, dangus – tekantį upelį. Idiliško poetinio paveikslu motyvų galima aptikti ir kituose poeto eilėraščiuose: „Kokios tai gražios dienos” (Martinaitis, 1998, p. 95), „Nežinomo dailininko paveikslas” (Martinaitis, 1998, p. 487) ir kt.

Poeto eilėse itin aktualizuojamas grįžimas į utopinį vaikystės pasaulį. Vaikystės erdvė ir laikas poetui asocijuojasi su prarastu žmogaus pirmapradiškumu, nekaltumu, žmogiškosios būties sakralumu. Ernestas Blochas (1885 – 1977), teoriškai mėgindamas suvokti utopiją, pagrindinį žmogiškosios būties vilties principą nukreipė į vaikystę: „jei {žmogus} save suvokė ir tai, kas jam būdinga, be išsižadėjimo ir susvetimėjimo įdiegė realioje demokratijoje, tai tada pasaulyje turi rasti kažkas, kas visiems primena vaikystę ir kame dar nieko nebuvojo: tėviškė“ (cit. iš Filosofijos atlasas, 1998, 229). Leonidas Donskis (1996), aiškindamasis utopijos prasmę, vieną iš šios sąvokos aspektų laiko pabėgimą iš mechaniškos įvairovės į kaimišką, organišką, vaikišką idilišką vienovę. Martinaičio eilėraščiuose atsiskleidžia kaip ironiškas poeto žvilgsnis į šiuolaikinio žmogaus tikrovę ir jos vertybes žinant, kad sakralaus pasaulio prasmė dabartinio „suaugusiojo” yra vis labiau pamirštama ir apleidžiama. Žmogus yra netekęs natūralios, vaikiškos bei naivios komunikacijos su gamtos pasauliu jausmo, jam darosi sunku iškoduoti senuosius archetipus, nes yra praradęs vaikiško mąstymo modelį. Poeto lyrinis Aš skaudžiai išgyvena prarasto ir naujai mėginamo atrasti sakralumo, tuo pačiu ir filosofinio vaikiškumo reikšmę, kuri jam atsiskleidžia kaip utopijos siekiamybė.

Vaikystės motyvas Martinaičio eilėraščiuose atsiskleidžia tokiomis semantinėmis konstrukcijomis kaip „vaikystės sumąstyti spinduliai” (Martinaitis, 1998, p. 16), „vaikai – kaip žolė” (Martinaitis, 1998, p. 18), „Debesys tie – iš vaikystės...” (Martinaitis, 1998, p. 22), „baltagalviai vaikai” (Martinaitis, 1998, p. 40), „saulaširdžiai” (Martinaitis, 1998, p. 53), „ugnies anūkai” (Martinaitis, 1998, p. 53) ir pan. Toks dvasinę šviesą bei transcendentškumą aktualizuojantis vaikiškumo suvokimas dabartyje lyrinį subjektą aplanko dažniausiai tik kaip iracionali tikrovė, lyrinio subjekto vaizduotėje sukurta utopinė vizija: „saulė – pro debesį, / motina – pro langą: pilna vaikų kaip varpelių” (Martinaitis, 1998, p. 96).

Vaikystės pasaulis poeto asmeniniame gyvenime atsiskleidė kaip skaudūs vaikystės išgyvenimai, bet tuo pačiu žmogaus gyvenimo tarpsnis, kuris leido savyje išsaugoti nuolatinę paslaptį ir svajonę: „Keisto, dvilypio vaikystės pasaulio prisiminimas: malonūs, kilnūs ar išdidūs rašytojų veidai knygose, kurie vis dar kažkuo guosdavo, dvasią pakylėdavo, kai viskas atrodydavo prarasta, juoda ir beviltiška“ (Martinaitis, 1998, p. 12). Įsižiūrėdamas į juos poetas patirdavęs „gražiausią, paslaptįingiausią vienatvę, kurios dabar niekur nerandu“ (Martinaitis, 1998, p. 14).

Vaikystės erdvėlaikio utopiškumas aktualizuojamas eilėraštyje „Tu numegzk man, mama,

kelia...“ (Martinaitis, 1998, p. 16). Vaikystės pasaulis poeto lyriniam Aš įgyja filosofinio gyvybiškumo semantiką. Modernią poetiką kuriantis poetas gyvenimo ir mirties sąvokomis metaforizuoja pirmapradiško vaikystės periodo ir suaugusiojo skaudžios patirties paveiktą egzistencinę opoziciją, vaikystės pasaulyje ieškodamas užmirštos mylimo pasaulio erdvės: pavasario, tūkstančio malūnų, medžių, kokių nebūna. Paradoksalus noras grįžti ten, kur nebeįmanoma sugrįžti, lyrinio subjekto sąmonėje pasireiškia kaip sakralumo dimensija, kuri filosofiskai eilėraštyje atsiskleidžia grįžimu iš mirties į gyvenimą. Laikas eilėraštyje praranda įprastinius išmatavimus. Jis tampa daugiau egzistencine sąvoka, kurioje yra sutelkta minties jėga, galinti įveikti linijinio laiko ribotumą. Prašymas motinos numegzti kelią (kuris eilėraštyje neatsitiktinai desemantizuojamas į dvasinį transcendentiškesnę nusakančią *tylos* metaforą) yra inicijuotas ritualinio veiksmo (Eliadės apmąstomo kaip iniciacinio grįžimo į pašventintą tikrovę) suvokimo: „Tuo keliu pareisiu, pasėdėsiu / po kelionių ir visų vargų“ (Martinaitis, 1998, p. 16). Tuo pačiu mąstoma apie galimybę grįžti į atokvėpiui skirtą erdvę.

Utopinio laiko kūrimo modelis gerai atsiskleidžia eil. „Vaikiai – kaip žolė“. Transformavimasis į vaikystę čia suteikia galimybę suaugusiam žmogui pasijusti pasakos realybėje: „Vaikai – kaip žolė. Galiu apsimest, / kad esu autobusas / arba, sakysim, meška (Martinaitis, 1998, p. 19). Fiktyvus vaikystės pasaulis eilėraštyje išreiškia nekasdieniškumo ir naujos realybės sukūrimo situaciją. Persikūnijimas į vaikystės erdvei būdingus objektus suteikia galimybę suaugusiam lyriniam Aš elgtis tikrovės situacijoje tarsi tai būtų vaikų žaidimo aikštelė. Martinaičio lyrinis subjektas gyvendamas vaikystės laiko suvokimu leidžia sau dekonstruoti sudėtingą suaugusiojo realybę į žaidybines karo imitacijas. Ši vaikiška patirtis darosi lyriniam Aš visai smagi, nes jis jau turi sukaupęs patirtį, kuri daro jo žaidimą įtikinamu: „O man nesunku apsimest – / iš tikrųjų aš moku / šaudyt / ir apkasus kasti“. Kita vertus, žaidimas – tai tikrovės imitacija, kurioje negali būti skaudžių pasekmių. Eilėraštyje suaugęs lyrinis Aš žaidimu su vaikais atsiriboja nuo gyvenimo kasdieniškumo ir beprasmybės. Suvokus, kad susikurta realybė išgąsdina vaikus, bandoma dar kartą transformuoti esamą realybę: „Iš lėto keliuos ir šaukiu jiems:/ – Palaukite! / Šaukiu jiems: / – Palaukite! / Aš jau meška! / Žiūrėkite – aš vėlei meška!“ (Martinaitis, 1998, p. 20). Gyvendamas vaikystės pasaulio laiku ir taip dekonstruodamas sudėtingą dabarties pasaulį lyrinis Aš gali gyventi sau priimtinoje realybėje, kurios dėsnuose nereikia laikytis suaugusių gyvenimui būdingų taisyklių. Vaikystės laikas tampa utopiniu laiku, kuriame jis gali susikurti sau harmoningą tikrovę, tačiau ši tikrovė dabarties perspektyvoje tėra tik iliuzija. Į ją suaugęs lyrinis subjektas grįžta laikinai transformuodamas savo socialinę padėtį, žaidimu susikurdamas sau naują realybę. Ironiško utopiškumo situacija slypi suaugusio lyrinio Aš naivame troškime susikurti iliuzinį pasaulį, kuriame žaidimu bet kada galima pabėgti nuo sau nepriimtinos realybės. Tačiau ši situacija yra

laikina: žaidžiantys vaikai pabėga nuo „apsimetėlio“.

Eilėraštyje „Mano metai eina per žmones“ vaikystės šventumas atsiskleidžia per gyvenimo ir mirties metaforą. Brandus vaikystės pasaulio suvokimas lyriniam subjektui aliuziškai asocijuojasi su Golgota, į kurią jis kopia visą savo gyvenimą kaip į pirmapradišką savo idealios egzistencijos būvį: „Mano metai eina per žmones / pro bažnytkaimius, / su elementoriumi, /karo sniegu, / klupdami - / vaikystės šventumo “ (Martinaitis, 1998, p. 87). Filosofinis sakralaus laiko apmąstymas neatsitiktinai siejamas su vaikystės šventumo metafora. Šioje metaforoje sutelktos ištisos kartos – mirusieji ir gyvieji, amžinas sakralumo ieškojimas: „Kaulais ir mojaus gėlėm / jie žaidžia / vaikystę“ (Martinaitis, 1998, p. 87). Vaikystė eilėraštyje tampa ta iliuzija ir universalia sakralumo reikšme, kuri skaudžios patirties paveiktame suaugusiųjų gyvenime suteikia prasmę. Cituojamame eilėraštyje šventojo laiko paradigma atsiskleidžia lyrinio Aš poreikiu kasdienybėje siekti „mojaus gėlių“, „gyvybės gyvenimui“, „duonos gyvenimui“. Šie metaforiniai junginiai sueina į bendrą *vaikystės šventumo* paradigmą, kuri eilėraštyje tampa centriniu motyvu. Linijinis laikas – einantys metai – įprasmina šventumo troškimą, vaikystės ilgesį: „Kojų basų šviesoje / jie gelžkeliais eina / į bėgiais nutolstantį dangų – / gyvybės gyvenimui“ (Martinaitis, 1998, p. 87). Semantinių asociacijų ir metaforinio vaizdavimo sukurta eilėraščio tikrovė atskleidžia vaikystės šventumo utopiją kaip savyje sutelkusią ištisą katalikiško, valstietiško gyvenimo vertybių lauką. Vaikystės šventumas tampa metaforiniu šventojo laiko pavyzdžiu, idealiai atskleidžiančiu teorinį šventės pagrindą: grįžimą į harmoningumą ir utopiškumą.

Vaikystės laikas paprastai poeto eilėraščiuose fiksuojamas sutelkiant dėmesį į reikšmingas, emocinę lyrinio Aš būseną reiškiančias, detales: įspūdį, kvapą, spalvą, tuo metu girdėtus garsus. Poeto lyrinio Aš sąmonėje užstringa – kibirų skambėjimas, durų girgsėjimas, šiaudų šnabždėjimas, paukščių čiulbėjimas, senelio atsidūsėjimas, senutės plaukai žili ir pan. Šie iš vaikystės pasaulio atklydę šifrai leidžia lyriniam subjektui kasdienybės laike atkurti jam reikšmingo ir sakralaus laiko reikšmes. Asociatyvūs vaikystės laiko vaizdiniai nereikalauja skrupulingo gilinimosi į jų reikšmes. Jie atsiskleidžia kaip lyrinio Aš pirminiai įspūdžiai, jo atsiradimo pasaulyje vaizdas, kuris nuolat iškyla atmintyje ir verčia sugrįžti į tą ypatingą būseną. Lyrinis Aš nesistengia savo sąmonėje iššifruoti praeities įspūdžių reikšmės. Jis juos poetinių asociacijų grandine sujungia į bendrą atminties šventumo paradigmą: „Perverčiu viską, rūšiuoju, suraišioju / ir pavargęs ant jų užmiegu – / kaip akmuo ant Viešpaties kelio“ (Martinaitis, 1998, p. 464).

Vaikystės prisiminimas eilėraštyje „Vaikystė“ atsiskleidžia kaip vaikystės pasaulio idiliškumo eliminavimas. Suaugęs lyrinis Aš žvelgia į praeitį taip, tarsi rinkdamas atskirus iš vaikystės atklydusius kadrus.

Ir tėvas
ėmė statyt trobą
su močiute,
stovinčia asloj,
su senelio kosėjimu seklyčioj
ir dirbti visokius darbus –
vis su mano akim.

Harmoningą prisiminimą eliminuoja suaugusio lyrinio subjekto gyvenimo patirtis ir esantis žinojimas, kad ideali erdvė visada gali būti sudrumsta: „O langus kai dėjo, / tai dėjo ir daužė, / dėjo ir daužė – ir vis su gaisru, vis su gaisru, vis su gaisru / būdavo lango stiklai“ (Martinaitis, 1998, p.138). Skaudi patirtis verčia į gyvenimo idilę žvelgti, kaip į utopiją, realiai negalimą egzistuoti situaciją. Poetinio utopiškumo kūrimas, persismelkęs skaudžios patirties situacijų, atskleidžia ironiško pasaulio vertinimo koncepciją Martinaičio poezijoje.

Vaikas ne viename eilėraštyje atskleidžiamas kaip krikščioniškoje etikoje suvoktas vaizdinys: vaikas yra atleidžiantis ir gydantis: „Jei būčiau padaręs ką bloga, / dabar ateitų kas nors / ir su meile atleistų / arba vaikas apkabintų man kojas – / juk visą gyvenimą tam ir esu“ (Martinaitis, 1998, p. 160). Jo paveikslas lyriniam Aš asocijuojasi su saulėgražos įvaizdžiu, kurį poetinėje Martinaičio erdvėje galima semantiškai iššifruoti kaip – grįžtanti saulė. Vaiko – gailestingojo misija išryškėja ir eilėraštyje „Paskutinė vakarienė Palendrose“: „Tai jų (vaikų) ugnis, kuri apvalo / kalbėjimą – kaip valgį, kaip kiekvieną, / kursai kiekvienu buvom tarp kiekvieno“ (Martinaitis, 1998, p. 312). Matyti, kad eilėraščiuose, kalbant apie vaiko vaizdinį, į bendrą semantinį lauką įeina šviesą atspindintys daiktavardžiai – saulė (saulėgraža), ugnis ir kt. Krikščioniškoji šviesos ir šilumos semantika vaiko įvaizdyje atsiskleidžia ir eilėraštyje „Kai pavargsiu - ant širdies“ (Martinaitis, 1998, p. 184). Lyrinis subjektas vaiką suvokia kaip savo sielos nuraminimo šaltinį: „Kai pavargsiu – ant širdies <.....> vaiko man dienas uždėk“ (Martinaitis, 1998, p. 184).

Taigi utopijos kūrimas Martinaičio eilėse atsiskleidžia ne tik kaip laimingos būties provaizdis, bet ir kaip ironiškai pašaipus poeto vertinimas žmogaus, kuris ieškodamas naujų vertybių užmiršo tikrąjį savo tapatumą. Tokia XX amžiaus pradžios Lietuvos kūrybiniame procese aktualizuojama utopiškumo problema atskleidė skaudžią kultūrinėje egzistencijoje išryškėjusią folklorinio, archetipinio bei naiviojo (prioritetus teikiant natūraliai, pirminei jausenai) mąstymo eliminavimo patirtį.

3. Religinės šventės situacija

Religinės Šventės situacija atsiskleidžia kaip „šventas įvykis, kuris įvyko *ab origine* ir kuris apeigomis paverčiamas esamuoju” (Eliadė, 1997, p. 62). Aktualizuojant M. Martinaičio ir J. Juškaičio poezijoje ryškinamą šventės temą, matyti, kad rašytojai kalba ne apie pačią šventės struktūrą, bet apie egzistencinę šventinės situacijos ir ritualinę šventinio laiko kontempliavimo prasmę. Esamasis laikas leidžia poetams naujai atrasti iš archajinės žemdirbių ir krikščioniškosios kultūros atsineštas sakralines vertybes ir į jas žvelgti jau subrendusio ir religinę prasmę pajautusio žmogaus žvilgsniu. Tokia šventės vaizdavimo perspektyva leidžia lyrinio Aš egzistenciją šifruoti kaip „religingo žmogaus” (Eliadė, 1997, p.49) šventojo laiko suvokimą. Poetų eilėse šventasis laikas identifikuojamas kaip filosofinė šventumo dimensija: „šventės metu atrandamas šventasis gyvenimo matmuo ir patiriamas žmogaus būties šventumas” (Eliadė, 1997, p. 62).

Martinaičio ir Juškaičio eilėse svarbiausios šventojo laiko prasmės atsiskleidžia per kalendorinių ir krikščioniškų (Sekminės, mojaus šventės, Joninės, Velykos, Vėlinės ir t.t.) švenčių, poilsio bei atokvėpio nuo kasdienio darbo (sekmadienis, šventadienis) dienų prasmės kūrimą. Šios laiko atkarpos dalijamos pagal agrarinės kultūros žmogui svarbius gamtos, augalijos, gyvūnijos virsmo periodus, pagal žemdirbystės sezonų pradžią ir pabaigą.

Nagrinėjami poetai moderniai perkurdami įvairių švenčių modelius bei ritualinių apeigų prasmes, atskleidžia ištisą mūsų sakralinės kultūros raidą, jos atskaitos taškus bei kriterijus. Religinė šventė dažnai implikuojama skaudžios tautinės patirties suvokimo. Dažnai į šventinę situaciją grįžtama su tam tikru liūdesiu bei nostalgija, kartais net su niūria resignacija: „Mano uždirbtam dangui / man liūdna ir nesmagu. / Šventadienių ten neturi, / gaisruojančių ežerų” (Martinaitis, 1998, p.126). Pasaulietiniame laike (plg. Eliadė, 1997) sukaupta patirtis prislopina pašventintos būties troškulį. Linijinis laikas sukuria žmogaus susvetimėjimą, daro jį nesuvokiamą ir neatpažįstamą sau pačiam: „Visa , kas mano – ne man, / ne mano laukai ir namai” (Martinaitis, 1998, p. 126). Toks egzistencinis nutolimas nuo savojo tapatumo paradoksaliai eliminuoja kasdienybės laiko ir jame sutelktos patirties prasmę: „Ir dvelkia nuo saulės šalčiu, – / ji teka iš rankų tuščių”. Tuščių rankų metafora atsiskleidžia kaip tam tikros lyrinio Aš sieloje estinčios tuštumos dėl beprasmiško darbo ir kasdienybės, kuri neleidžia prisiliesti prie šventumo aktualizavimas.

Martinaičio ir Juškaičio kuriama religinės šventės situacija nagrinėjama remiantis baltų kultūros archetipika bei krikščionybės simbolika. Imtasi atskirai aptarti tokias religinės šventės situacijas, kaip šventas gegužės mėnuo, Velykų, Vėlinių ir Kalėdų šventės. Šios religinės

šventės geriausiai atsiskleidžia poetų eilėse, išryškindamos svarbiausius XX amžiau trečio dešimtmečio poetų kartos šventojo laiko kūrimo motyvus ir perspektyvas.

3.1. Švento gegužės mėnesio archetipika

Šventasis mojaus mėnuo archajinei (maginei ir mitinei) lietuvių sąmonei siejosi su gyvybinės galios atsinaujinimu ir suaktyvėjimu. Agrarinės kultūros žmogui šis mėnuo reiškė vieną iš gamtos ir augalijos vegetacinio ciklo kaitos kritinių taškų, kada ne tik gamta ir buitiniai žmogaus rūpesčiai, bet ir visa žmogaus būtis pereina į universalaus atbudimo ir gyvybinių galių atgavimo periodą. Krikščioniškoje paradigmoje gegužės mėnuo yra skiriamas Šv. Mergelės Marijos garbinimui. Šiuo metu vyksta gegužinės pamaldos, giedamos giesmės, litanijos. Mojaus mėnesio laikotarpyje lietuvių krikščioniškoje kultūroje yra minimos Šv. Florijono, Šv. Izidoriaus, Šeštinių apeiginės šventės.

Gegužės mėnesio semantinis laukas Martinaičio poezijoje atsiskleidžia kaip viena esminių prasmų jo kuriamoje šventojo laiko paradigmoje. Martinaičio poezijoje gegužės mėnesio aktualizavimas atspindi atgimstančios pasaulio visumos ir Amžinosios Kūrybos vyksmo perspektyvą. Poetas savo eilėraščių posmais prisiliečia prie universalių būties atgimimo motyvų, taip išreišdamas esminę, dar senovės lietuvių suvoktą šventojo laiko prigimtį. Prie sakralumo poeto lyrinis Aš priartėja ne siekdamas tiksliai atkurti senuosius lietuvių papročius ir jų ženklus, bet atskleidždamas patį šventojo laiko pajautimą, kuris daro žmogaus būtį unikalią ir sakralizuotą. Pasak A. Žarskaus, senovės lietuviams „kiekvienas šventės dalyvis tarsi mikropasaulis, kuriame telpa ir vyksta šventės misterija, pakylėjanti žmogų prie amžinųjų būties problemų, atkurianti ryšį su Aukščiausiuoju bei grąžinanti kasdieninės skubos suardytą vidinę darną“ (Žarskus, 1990, p. 5). Martinaičio poezijoje lyrinis Aš sakralumo ieško šventiniame gamtos ir žmogaus santykių visuotinume, liturginės giesmės akustikoje, krikščioniškosios ir etninės Šventosios Šeimynos paraleliniame modelyje. Krikščioniškieji šventojo mėnesio motyvai dažnai poeto eilėse yra desemantizuojami arba patiria antrinį mitologizavimą, kuris leidžia juos susieti su agrariniais papročiais bei apeigomis, senaisiais žemdirbystės ir gyvulininkystės kultais. Mitinės logikos principu poetas sukuria etninės sąmonės bei senosios kultūros žmonių santykių projekcijas šventinio laiko metu.

Atgimstančios būties paveikslas piešiamas eilėraštyje „Kokios tai gražios dienos“ (Martinaitis, 1998, p. 95). Gegužės mėnesio šventumas atsiskleidžia harmonizuotame lyrinio Aš santykiyje su naujai atgimstančios gamtos idile. Aplinką subjektas stebi per sakralų žmogaus ir gamtos ryšių suvokimą. Poetinis žvilgsnis fiksuoja idilišką gamtos ir žmogaus santykių visuotinumą: „saulaširdžiai vaikai ir bandos, / į vandenį brenda gandrai.“ (Martinaitis, 1998, p.

95). Poetiniame vaizde paraleliai derinamos žmogiškosios būties ir gamtos pasaulio paradigmos. Eilėraščio vaizdas praturtinamas poetiniu naujadaru – saulaširdžiai, kuris originaliai leksiniame eilėraščio lygmenyje pabrėžia gamtos ir žmogaus vienybę (saulė + širdis). Aktualizuojamas idiliškas ir harmoningas gamtovaizdis atskleidžia visa apimančią būties susakralinimo dimensiją. Lyrinis Aš kalba apie save užplūdusius jausmus: „Taip lig širdies – šilta,“ „Myliu aš tą graudumą,/ mėlyną dangaus dūmą“ (Martinaitis, 1998, p. 95), kurie leidžia jam susikurti šventinę nuotaiką. Vidinį lyrinio subjekto išgyvenimą eilėraštyje aktualizuoja žavėjimąsi esamu vaizdu reiškianti leksika: „kokios tai gražios“, „myliu“, „kokios tai šventos“. Poetas savo eilėse prabyla desemantizuotomis, metaforinėmis, emocinę lyrinio būseną reiškiančiomis prasmėmis. Jis kalba apie „mėlyną dangaus dūmą“, „baltą alyvų šalną“, „beržo sulos šaltį“. Akinantį pavasarinių spalvų ryškumą pabrėžia jutiminis išgyvenimas – šaltis (šalna). Taip savo jautria jusle komunikuodamas su aplinka, lyrinis Aš „gražų gegužės mėnesį“ jaučia ypatingą sielos būseną – graudulį. Šventės išgyvenimas tampa daugiau ne vizualinis, simbolinis stebėjimas, kiek sieloje vykstantis jausmų procesas. Tokia šventės perspektyva išreiškė baltų pasaulėjautoje aktualizuotą šventinio laiko, kaip galimybės ypatingai kontempliuoti būtyje, esmės suvokimą. Pasak A. Žarskaus, tyrinėjusio baltų kultūros papročius, „Lietuvos kaimo žmonės didžiausias šventes pasitikdavo kurdami romumą savo širdyse“ (Žarskus, 1990, p. 5). Poeto lyrinis Aš stengiasi neprarasti šios šventojo laiko suvokimo koncepcijos:

Tai tikroji sielos ramybė,
kai nieko nereikia –
kaip atverstai giesmių knygai
ant baltos staltiesės

pačiai save giedančiai (Martinaitis, 1998, p. 342).

Šventinio poilsio metas Martinaičio eilėse yra stipriai veikiamas tautosakinio ir etnokultūrinio suvokimo. Sielos ramybė moderniaame poeto tekste paraleliai lyginama su sakraliniu lietuvių tradicinei kultūrai brangiu atributu – giesmių knyga. Aktualizuojama lyrinio Aš transformacija į atverstą giesmių knygą tampa šventinės maldos ir komunikavimo su Dievu išraiška. Baltos staltiesės simbolika maksimaliai sakralizuoja ritualinę lyrinio Aš sielos ramybę. Giesmė materializuoja emocinę ramybę, šventinę lyrinio Aš harmoniją. Giesmės akustika ir forma leidžia susisiekti su Dievu ir patirti tai, kas yra anapus kasdieniškų patirčių. Eilėraštyje „Kokios tai gražios dienos“ (Martinaitis, 1998, p. 95) palaimingą šiurpulį kelianti būseną lyriniam Aš atsiskleidžia kaip universalaus šventumo pajautimas ne tik jį supančioje aplinkoje, bet ir savo sielos pasaulyje. Harmoningą lyrinio Aš nuotaiką reginti idiliškos gamtos vaizdą atskleidžia ir pati eilėraščio kompozicija bei ritmika. Tarpusavyje besirimuojantys žodžiai –

„šilta –žvilga“, „graudumą –dūmą“, „šalna – šalti“, „supas –upę“, „kalas – kelio“, „bandos – gandrai“ sukuria poetiniame vaizde ramaus liūliavimo išpūdį. Lyrinio subjekto būseną aliuziškai galima sulyginti su ramiu vandens tekėjimu. Eilėraščio centre semantiškai ir kompoziciškai komponuojama vandens tema atskleidžia harmoningumo, apivalymo nuo visų blogybių motyvą. Apvalančią vandens semantiką Martinaitis yra perėmęs iš tradicinės lietuvių mitologijos, kurioje pabrėžiama, kad vandenį žmonės nuo seno laikė šventu. „Bėgančių vandenų – upių ir šaltinių – magiška jėga kilo iš tikėjimo, kad vandens tekėjimas analogiškas ligų ir kitų blogybių nutekėjimui drauge su vandeniu“ (Čepienė, 1999, p.45). Neatsitiktinai eilėraštyje aptinkame gandro, išibridusio „dangaus vandeny“, motyvą, kuris tekste gražiai tautologiškai laipsniuojamas „gandre, gandreli, gandrai“ išreiškiant lyrinio Aš kreipimąsi į šį lietuviams nuo seno labai svarbų ir šventą paukštį. Tikėta, kad gandro diena (Gandrinės) nulemia visų ateinančių metų derlių. Pasak A. Žarkaus (1999), prosenovės lietuviams Gandrinės reišė Naujųjų metų pradžia. Taip ir šiame eilėraštyje lyrinio Aš kreipimasis į gandra atsiskleidžia kaip sakralus santykis su gamtos pasauliu regint naujai atgimstančios būties vaizdą. Poetas sukuria ištisią etninės kultūros archetipų semantinę lauką, kuris vaizdžiai atskleidžia kuriamos šventinės nuotaikos perspektyvą.

Krikščioniškoje mito struktūroje pavasaris – gegužinių pamaldų metas. Eilėraštyje „Prisiminimas (Paserbentyje giedant mojavas)“ lyrinis Aš lyg maldoje išsako savo tikėjimą brangiais jo sielai dalykais: „Tikiu kvepiantį Dievą / <“> / Tikiu gėles kopytėlėj, / tikiu raides įrašytas / po giesmyno gaidom. / Tikiu tėvą ir motiną / Šventosios šeimos paveiksle“ (Martinaitis, 1998, p. 507). Lyrinio Aš tikėjimas remiasi į senąją etninę kultūrą, patriarchalinę šeimos sanklodą. Tokioje šeimos struktūroje aukščiausiomis tikėjimo figūromis laikomi tėvas (Dievas), motina (Šv. Mergelė Marija), sūnus (Jėzus Kristus). Krikščioniškieji mitiniai vaizdiniai Martinaičio eilėraštyje yra persemantizuojami, taip norint išreikšti harmoningos valstietiškos šeimos ir bendruomenės modelį. Krikščioniškoje tradicijoje „Tikiu Dievą“ – tai pirmasis ir pagrindinis tikėjimo išpažinimo teiginys (Catech R). Martinaičio eilėraštyje šis teiginys atskleidžia ne tiek tikėjimo Dievu įrodymą, kiek universalų sakralinės etnokultūros bei jos principais veikiančios žmogaus sąmonės išsaugojimą. Lyrinis Aš savo tikėjimo išsakyme prioritetą teikia Šv. Mergelės Marijos vaizdiniiui. Moteris (Šv. Mergelė Marija) lietuvių etninėje kultūroje globojo visą valstiečio šeimą, sodybą, gyvulius, laukus. Eilėraštyje atskleidžiama moters – motinos – mylimosios tema. Senojoje lietuvių kultūroje gegužės mėnuo buvo laikomas Šv. Mergelės Marijos mėnesiu. Intymaus prisilietimo prie moters kūno galimybė giedant mojavas atsiskleidžia eilėraštyje kaip pats sakraliausias nuodėmės pasireišėimas. Šventoji (Marija) tampa etninės lietuvių moters provaizdžiu:

Tikiu mergaičių giedojimą ,
Tavo balse
Tikiu Jo pervertą širdį.

Tikiu tavo kaktą ir lūpas,
tavo sudėtas rankas,
kurių dar niekam nepraskleidei.

Tiku niekieno neliestą Dievą
Medalikėlyje

Prie pilnėjančios tavo krūtinės (Martinaitis, 1998, p. 507).

Savyje ji yra išsaugojusi įgimtą skaistumą, nuolankumą ir tuo pačiu moterišką aistringumą, gyvenimo išbandymų suteiktą jai kančią, kuri daro moterį artimą šventosios paveikslui. Meldžiantis Dievo motinai – Šv. Mergelei Marijai, reiškiamas pagarbus lyrinio Aš santykis visai etninės lietuvių moters prigimčiai.

Moters kaip gyvybės ir laimės nešėjos paradigma atsiskleidžia eilėraštyje „Gegužės mėnesio daina apie Juliją“ (Martinaitis, 1998, p. 167). Bažnyčios liturginiame kalendoriuje Šv. Julijos diena minima gegužės 22 d. Krikščioniškoje paradigmoje Julija atsiskleidžia didžiosios kankinės situacijoje. Martinaičio eilėraštyje šis šventosios vaizdas daugiau primena lietuvių meilės ir laisvės deivės Mildos paveikslą. Desemantizuodamas šventosios kankinės paveikslą į laisvę nešančios baltų deivės provaizdį poetas sukuria etninės lietuvių moters, prilygstančios pavasarinės gamtos gyvybės galiai, vaizdą:

Tavo mintys smagios, lengvos,
kaip ir tavo žingsniai,
o kiekvieną tavo žodį
tuoj išgieda paukščiai.

Poetiniame moters vaizde kuriama minties ir judesio, sielos ir fizinės būsenos harmonija. Moters žodžių, minčių galia prilyginama paukščių giesmei. Tokia moteriškos kalbos – giesmės perspektyva sakralinėje kultūroje leidžia užmegzti ryšį su tuo, kas yra anapus kasdienio gyvenimo. Mintys reiškiamos giesmės pavidalu „tai visai kita kalbos patirtis, veikianti visus žmogaus emocinius, jutiminius bei dorovinius registrus, priartinanti prie didžiųjų paslapties durų“ (Martinaitis, 2003, p. 179).

Martinaitis pastebi, kad „krikščionybė Lietuvoje, susiliedama su žemdirbių etninė kultūra, suėmė į save kai kuriuos senuosius kultus, juos persemantizavo“ (Martinaitis, 2002, p. 31). Ši tvarka išreiškė žmogaus santykius ne vien su aukščiausiomis tikėjimo galiomis (Dievu, Dievo

Motina), bet ir su bendruomene (tėvu, motina ir pan.). Kartu šis požiūris įtvirtino pomirtinio gyvenimo sampratą. Eilėraštyje „Pabudau mojaus mėnesį“ (Martinaitis, 1998, p. 127) lyrinis Aš gedi „tėvuko darbų, /nesunešiotos kepurės“. Nutrūkus tėvo gyvenimui, sustoja visas gyvenimas: „per žiemą / neiškūrenta ugnis, / nepradėti darbai“. Mojaus mėnuo eilėraštyje tampa išreikšta lyrinio subjekto nostalgija dėl seniau patikimai veikusio cikliško gyvenimo modelio. Atsibudęs mojaus mėnesį ir jausdamas egzistencinį trūkumą lyrinis Aš nori eiti pas savo mirusį tėvą ir atsisėsti jo dešinėje. Tokioje lyrinio Aš noro situacijoje fiksuojamas religinis kodas: lyrinis subjektas susitapatina save su šventu Kristaus vaizdiniu. Mirtis mojaus mėnesį modernia logika gyvenančiam lyriniam Aš nereiškia visiško išnykimo. Tai būdas sugrįžti į praeitį per pomirtinio gyvenimo aktualizavimą.

Eilėraštyje „Rauda prie Davainio Silvestraičio tvenkinio“ (Martinaitis, 1998, p. 171) lyrinis Aš ieško pradingusios sakralinės švento mojaus prasmės: „Kur šventadienis – nuplautų kojų, / tie gėlių kvapai – per mojų? /Kur mergaitė ta pražuvo, /ką verkiau nuo jos gražumo“. Šventadieninės erdvės netektis lyriniam Aš asocijuojasi su vėjo motyvu: „Virš Kalnujų bažnytėlės / eina saulė priešais vėją – / vis ant vietos.“ Dviejų gamtos stichijų – saulės ir vėjo – kuriamas opozicinis santykis reiškia dar baltų kultūroje suvoktą harmonijos ir disharmonijos priešpriešą. Pasak N. Vėliaus, „baltų mitologijos savitumas buvo semantinės priešpriešos, atspindinčios erdvės ir laiko, socialines, vertybines pasaulio charakteristikas“ (Vėlius, 2004, p. 348). Senovės lietuvių tikėjime saulė yra kaip gamtos gyvybingumo ir energijos šaltinis. Suvokdamas būties opoziciškumą lyrinis Aš gyvybingumo galiai semantiškai priešina ardančią vėjo galią. Vėjo ir lietaus motyvuose sutelkta tiek kultūrinė, tiek istorinė neganda: „Tai maži žmonių gyvenimai, / priplakti lietaus prie žemės / <...> / Čia karai visokie ėjo, / varnos žmonės mėsinėjo“. Pavasario šventojo laiko ir istorinės situacijos opozicija Martinaičio poetinėje erdvėje atsiveria kaip gyvenimo ir mirties, šventybės ir profaniškumo nesuderinamumas. Paraleliniu žmogiškosios veiklos ir gamtos pasaulio reiškinių derinimu poetas atskleidžia šventadieniškumo ir jo eliminavimo opoziciją.

Net paradoksali Kukučio sąmonė pavasarį suvokia kaip gyvybės, gyvenimo harmonijos įprasminimą:

– Koks dabar stojo pavasaris
Net jaučiu, kaip tenai – Blinstrubišky –
per mano kaulus
du vabaliukai susirinkę eina
ir žolės šaknų
jau pilna mano galva.
Atitirpo sąnarius ledas,

ir saulė antai – ant Žuveliškių
pašviečia sėjai (Martinaitis, 1998, p. 214).

Sakralinės patirties pripildyta Kukučio sąmonė gyvena pavasarinio laiko utopija, kuri Martinaičio baladėse paprastai tėra tik iliuzinis pasaulio matymo rakursas, neturintis galimybės būti objektyviai realizuotas. Baladėje „Kukučio raštas vienkartinei pašalpai gauti“ Kukutis jaučiasi atskirtas nuo savo kaulų. Baltų mitologijoje „kaulų palaidojimas ne tik padeda fiksuoti vėlę, išlaiko jos ryšį su buvusiuoju gyvenimu, bet kartu ir lokalizuoja, „apgyvendina“ ją netoliese jos pačios bendruomenės“ (Vėlius, 2004, p. 480). Nagrinėjamoje baladėje ši pomirtinio gyvenimo koncepcija metaforiškai perkuriama ir pritaikoma Kukučio gyvenimo situacijai apibrėžti. Darni Kukučio būtis istorinės situacijos yra eliminuota: „mane nuo mano kaulų atskyrė“. Tokia būties nedarna verčia Kukutį gyventi nuolatine pavasarinio laiko viltimi: „Ir kiek tokių su manim gulinėja, / kiekvieną pavasarį / laukdami mielaširdystės, / kai atitirpsta sąnariuose ledas / ir vabaliukai ima krebždėt galvose“ (Martinaitis, 1998, p. 215). Anot Ž. Bilaišytės, „jei mito struktūros galiotų, žiemai baigiantis visos jo išmėtytos kūno dalys sueitų į vieną, jis atgimtų ir taptų sveikas, pavasaris prasidėtų ir gyvenimas atsinaujintų“ (Bilaišytė, 1981, p. ?). Išsaugojęs pavasarinio laiko kaip gyvybinių galių atsinaujinimo koncepciją, Kukutis jaučia šventojo laiko, suvienijančio jį su jo kaulais, o taip pat harmonizuojančio visą būtį prasmę. Tačiau ši prasmė tampa nerealia iliuzija.

Nagrinėjant „Kukučio balades“ galima pastebėti, kad pavasario kaip švento mėnesio, kuriame yra sutelkta atgimstančios gamtos ir būties harmonizavimo koncepcija, motyvas patiria antrinį demitologizavimą ir šventoji, gyvybę aktualizuojanti prasmė yra eliminuojama. Baladėje „Kvailas Kukučio pavasaris“ (Martinaitis, 1998, p. 211) sakralusis pavasario motyvas deharmonizuojamas: „Kas čia Žuveliškėse atsitiko? / Per lango stiklą / lekia motociklai.“ Paradoksaliaje poetinėje erdvėje dominuoja civilizacinės kultūros objektai: motociklai, lėktuvai, laikraštis. Esama situacija sukelia Kukučio nesusivokimą ir nusistebėjimą. Mitologiniai ciklinio laiko dėsniai yra paneigiami. Pasibaigus žiemai pasaulis neatbunda, o grįžta į Anapilį: „Silpnaprotaujantys trys šaukštapročiai joja / ant turkiškų kardų – į Anapilį“. Pasaulis yra tarsi chaosas, kuriame tą pačią kategoriją įgyja rupūžės, pelės ir žemaičių dievai.

Visai kitoks pavasaris atsiskleidžia eilėraštyje „Aukojimas“ (Martinaitis, 1998, p. 56). Čia pavasario motyvas įgyja evangelinę prasmę: pavasario lape lyg Šventraštyje Iyrinis Aš pasirašo už tuos – „be kalbos ir be balso, kaip varpinės senos be varpo“. Evangelinę pavasario koncepcija poetas leidžia Iyriniam Aš pajauti gailestį ir atsakomybę dėl kaskart vis dažniau prarandamų etninės kultūros ženklų, tai yra dėl tų, „kurie ramybę ateinantiems siūlė“.

Krikščioniškoji pavasario dominantė atsiskleidžia eilėraštyje „Sekminės“ (Martinaitis, 1998, p. 496). Jau pirmoje eilėraščio strofoje akcentuojamas centrinis pirmosios eilutės žodis –

„*atrankinta*“. Atrakinimas semantiškai siejasi su pasirengimu įeiti į kažką kategorija. Anot Žarskaus, lietuvių sakralinėje kultūroje „į sakralią šventės erdvę įžengiama pro vartus“ (Žarskus, 1990, p. 5). Krikščionybėje visa tai susiję su Petro raktų paradigma. Etninėje kultūroje Sekminės reiškia saulės atėjimo šventę, vasaros pradžia. Todėl ir „Saulė dangaus vidury“ aiškinama kaip pagoniškos kultūros motyvas. Žemdirbio pasaulėjautoje saulė buvo centrinis gamtos atributas. Toliau eilėraštyje pasirodantis Dievo vaizdinys nurodo krikščioniškosios kultūros paradigmą. Suskambantis varpas aliuziškai nurodo Sekminių sumos pradžia. Sekminės lyriniam Aš tampa šventu laiku, kada pagerbiama ne tik prisikelianti gamtos gyvybė, bet ir mirusiųjų pasaulis: „bejėgis ir silpnas prieš mirusius“.

Taigi Martinaitis atskleidžia tiek etninę pagoniškąją, tiek krikščioniškąją pavasario sampratos paradigmą. Sakralizuotų gegužinių pamaldų metas išreiškia žmogaus santykį ne tik su bendruomene (tėvu, motina), bet ir su aukščiausiomis krikščioniškomis figūromis (Dievu, Jėzumi Kristumi). Pavasarinio vaizdo deharmonizavimas sukelia lyriniam Aš chaotiško pasaulio viziją. Sugretindamas agresyvios civilizacijos ir sakralizuotos agrarinės kultūros vaizdus, poetas sukuria paradoksalų poetinį vaizdą, ypač tai ryšku „Kukučio baladėse“.

3.2. Velykų šventė

Religinė šventė Juškaičio poetiniame pasaulėvaizdyje išryškėja krikščioniškumo sąlytyje su senovės lietuvių kultūros pasaulėjauta ir tikėjimu. Šventinio laiko tematikos eilėraščiai pilni bibliinių bei liturginių įvaizdžių, tačiau tuo pačiu atskleidžia sakralinę ciklinio gamtos laiko mitologiją, metafizinius, žmogaus dvasią keliančius išgyvenimus, kurie išryškėja peizažinėje eilėraščio erdvėje. Šventinio laiko prasmė poeto lyrinis Aš ieško archetipine pasaulėjauta gyvenančio žmogaus sakralinės būties suvokimo, jo nuotaikų, dvasinių patyrimų. Ši poetinio vaizdo kūrimo koncepcija nedidele dalimi išskiria poetą nuo Martinaičio kuriamos archetipinės šventojo laiko prasmės. Juškaičio lyrinis Aš šventiniame laike aktualizuoja ne kiek mitologinių įvaizdžių prasmes, archajinį šventinės būties modelį, kiek archetipinį gamtos ir žmogaus būties sakralinio ryšio *savyje* atgaivinimą.

Vienas aktualiausių Juškaičio poezijoje religinės šventės motyvų yra **velykinės apeigos**. Pavasarinio laiko tematika kuriama šviesos ir spindesio imperatyvu, kuris yra svarbi poetinė priemonė išreikšti vidinius lyrinio Aš pojūčius. Eilėraštyje „Metų laikai spalvoti“ (Juškaitis, 1998, p. 40) atskleidžiama pavasarinio laiko su spindinčia bažnytine erdve paralelė. Krikščioniškasis bažnyčios vaizdo motyvas asociatyviai sulyginamas su liturginiu pavasarinės gamtos peizažu: „Pavasario karklų smaragduos kruta bangų tykumu / Vandens, akvamarinais

su dangum pasikeitę". Krikščionybės įvaizdžio (bažnyčios) metaforiškas sąlytis su gamtos pasauliu ir šia koncepcija kuriama eilėraščio emocinė nuotaika tampa lyriniam Aš mediatyvinio šventinės būties išgyvenimu: „taip gera vienam, taip tolsta kirmino murmesiai / kliūna“ (Juškaitis, 1998, p. 40).

Krikščioniškos velykinės simbolikos ir etninės sakralinės kultūros paralelė atsiskleidžia eilėraštyje „Vigilija“ (Juškaitis, 1990, p.18). Krikščioniškoji prisikėlimo šventė atkuriama rituališkai sukuriant Viešpaties prisikėlimo situaciją: „Velykinė vigilija išskėlė / Iš titnago vėl kibirkštį aidu“ (ten pat, 18). Jėzaus kibirkštėlė antrame eilėraščio posme išsiplečia iki ugnies stulpo: „Per Šventą Dvasią pasikėlė stulpas / Ugnies kaip Kristaus ženklas virš laikų“. Rituališka apeigų ugnis tampa Kristaus prisikėlimo provaizdžiu. Klemensas Aleksandrietis rašo: „Pabusk iš miego, pakilk iš mirties ir apšvies tave Kristus Viešpats, Prisikėlimo saulė, pagimdytas prieš patekant ryto saulei, kuris savo spindėjimu gyvybę teikia“ (cit. iš Malinauskas, 2006, p. 1). Ši Kristaus – Šviesos, Kristaus – Saulės, Kristaus – Ugnies paralelė eina per visą eilėraščio semantinį lygmenį. Poetinių vaizdą įcentrinanti ugnies stulpo metafora eilėraštyje atskleidžia krikščioniškai suvoktą Šventos Apvaizdos, Mesijaus ir žmonijos išgelbėtojo paralelę. Ugnies šviesos apšviestas foninis eilėraščio pasaulis tampa ne tik Kristaus prisikėlimo ženklu, bet ir lyrinio Aš dvasinio kelio į tiesą metafora: „Tiek neišdavusį pakelk, Apvaizda / Šventa, ir vesk, ir vesk ugnies stulpu“ (Juškaitis, 1990, p. 19). Kurdamas nuodėmingą žmogaus pasaulį poetas aktualizuoja etninio Viešpaties – Rūpintojėlio naikinimą: „Rūpintojėli, žmonės tik vis kirto / Tave“ (Juškaitis, 1990, p. 18). Į eilėraščio kontekstą įpindamas etninio Rūpintojėlio vaizdinį, poetas bando paaiškinti Kristaus nužudymo ir žmogiškosios nuodėmės motyvus: „kad nematytų, kaip sūriau / Nuo jų darbų krauju apsiverki Tu...“ (ten pat; 18). Ikonografinio rūpintojėlio motyvas neleidžia poeto lyriniam Aš nuklysti vien tik į biblinės teologijos pasaulį. Sakralinės liaudies kultūros skulptūrėlė ir nuoširdus susirūpinimas dėl jos išnykimo yra lygiai svarbi kuriamos poetinės vigilijos prasmė. Aktualizuodamas rūpintojėlio naikinimą, poetas išreiškia šiuolaikinio žmogaus sakralinės kultūros ir tikrųjų vertybių praradimą. Velykos poeto lyriniam Aš tampa dvasinio susimąstymo apie savo ir tuo pačiu visos žmonijos kaltę laiku.

Kuriama bundančios gamtos ir religinės Velykų šventės asociacija atsiskleidžia eilėraštyje „Velykos“ (Juškaitis, 1990, p. 20). Naudodamas spalvinį efektą poetas kuria viltingą velykinio prisikėlimo motyvą. Iš pradžių poetinis Velykų peizažas vis dar drumzlinas, pilkas ir juodas: „O žirgiai suskirde, Dieve, / Jų dulkėm vandenys dulkėti“ (Juškaitis, 1990, p. 20). Jame dar pastebima pernykštė žolė ir žirginių dulkėmis dulkėtas vanduo. Taip sukuriama intriguojantis efektas, leidžiantis dar labiau akcentuoti ir išryškinti emocinę prisikėlimo šventės situaciją. Tekanti pro klėtį pilnatis asocijuojasi ne tik su nušvintančiu gamtos pasauliu, kartu tai

kreipia skaitytojo žvilgsnį į teologinį prisikeliančio Kristaus motyvą. Bažnytinėje teologijoje Kristus prisikėlė per pirmą pavasario pilnatį, sekmadienį. Atgimstančios gamtos ir teologinio prisikėlimo paralelė eilėraštyje kuriama asociacijų principu: „Juoduos kamienuos prisikėlei, / Procesija spalvų žaliųjų“ galima paraleliškai susieti su teologine situacija „Koksai stebuklas – tuščias kapas! / dangaus palenkti Kristus gimė“ (Juškaitis, 1990, p. 21). Prisikeliančios gamtos peizažas lyriniam Aš tampa teologiškai išgyvenama Prisikėlimo situacija. Sintezuodamas gimstančios gamtos ir prisikeliančio Kristaus motyvus poetas sukuria universalų, į visą žmogiškąją sielos būtį persismelkusio šventumo išgyvenimą. Juškaičiui religinis Velykų šventumas atsiskleidžia kaip binarinė aplinkos tamsą ir egzistencinę šviesą, gavėnią ir šventę, mirtį ir buvimą jungianti prasmė.

3.3. Vėlinių meto sakralizacija

Svarbus Juškaičio poetinės pasaulėjautos leitmotyvas yra rudens ir mirties tema. Religinė **Vėlinių šventė** atsiskleidžia šiuose poeto eilėraščiuose: „Po laukus nuleidusi švelnias blakstienas“ (Juškaitis, 1998, p. 75), „Pro miegus auksinio padrumsto pamėno“ (Juškaitis, 1998, p. 79), „Rudenio žaibas išsišakojo“ (Juškaitis, 1998, p. 83), „Violetinis Vėlinių toks“ (Juškaitis, 1998, p. 137), „Naktis“ (Juškaitis, 1994, p. 99), „Apie vieną kūdikystę“ (Juškaitis, 2003, p. 12) ir kt. Pasak G. Beresnevičiaus, lietuviškoji Vėlinių šventė savyje yra išsaugojusi bendrai indoeuropiečių archajinei kultūrai ir krikščionybei būdingą bendravimo su mirusiais, t.y. su protėviais kultą (Beresnevičius, 2004, p. 73). Eilėraštyje „Po laukus, nuleidusius švelnias blakstienas“ (Juškaitis, 1998, p. 75) išsakomas pagarbus santykis mirusiųjų pasauliui: „Surinktas ant kryžiaus bus kiekvienas / Tų visų, kurių po žeme netekai“ (ten pat, 75). Mirusiųjų ir gyvųjų žemė susiejama poetine dulkių metafora. Anot D. Čiočytės, „dulkių semantika Biblijoje yra dvilypė: tai liūdesys, atgaila, žemiškojo gyvenimo praeinamumas (Siracido knygoje „mirtingieji – visi dulkės ir pelenai“ – Sir. 17,32; Jobas jaučiasi „su dulkėmis ir pelenais <“> sulygintas“ – žr. Job. 30,19), ir vidinis nuskaidrėjimas, prisikėlimo viltis (šiuos semantinius aspektus aktualizuoja pelenų sakramentalija)“ (Čiočytė, 1990, p. 58). Juškaičio eilėraštyje metaforiniu dulkių įvaizdžiu – „Mes surinksim kaulų dulkes, ir išėjus / praeitim tautos iš dulkės kiekvienos / degs viltis“ – išsakoma prisikėlimo žinia, kuri aktualizuojama vėlinių žvakelės uždegimu. Vėlinių žvakelės uždegimas poeto lyriniam Aš reiškia mirusiųjų prisikėlimo viltį. Vėlinės eilėraštyje išreiškia mirusiųjų viešnagės žemėje imperatyvą: „Vėlinių žvakelė belsis į duris“ (Juškaitis, 1998, p. 75). Tolesnėje eilėraščio eigoje maža žvakelės liepsnelė metaforiškai hiperbolizuojama į egzistenciškai suvoktą „visą ugnį žygių“, kuri lyriniam Aš svarbi kaip mirusių laisvės kovotojų – partizanų prisiminimas. Mirusiųjų šventė, sujungdama gyvųjų ir mirusiųjų pasaulius, įprasmina ciklinio laiko suvokimą;

„amžiai plaukia iš tamsos“ (Juškaitis, 1998, p. 76). Antropomorfinis mirusiųjų ir gyvųjų santykis – „kojas apkabino / Partizanų dulkės“ – jaučiant šventinį bendruomenišką susitelkimą tampa pačiu tikriausiu šventinės būties išgyvenimu.

Religinės Vėlinių šventės imperatyvas Juškaičio poezijoje įprasminamas giliai suvoktos indoeuropiečių pagoniškos kultūros šventinės būties paradigmos. Eilėraštyje „Apie vieną kūdikystę“ (Juškaitis, 2003, p.12) lyrinis Aš Vėlinių vakaro tyloje kontemplanodamas šventinę būtį savo mintimis nusikelia į sapno tikrovę: „Taip viskas tyli tartum per sapną“. Pasak G.Beresnevičiaus, senovės lietuviai per sapną galėdavę patekti į mirusiųjų žemę, kur slypi žmogaus imanentiškas dvasinis pradai. „Po mirties šis dvasinis pradai, nutraukęs ryšį su kūnu, galutinai pereina į tą patį sapnuose jau šiek tiek nujaustą matmenį, kuriame tebeišlieka tam tikras materialumas, bet pernelyg subtilus, kad iš jo erdvės dar būtų įmanomas kontaktas su žemiškuoju materialumu“ (Beresnevičius, 2004, p. 289). Eilėraščio lyrinis Aš meditacinės tylos, prilygstančios sapnui, išgyvenimu savo egzistencinėje būtyje susikuria maksimaliai prie mirusiųjų pasaulio priartinančią situaciją. Dvasinės situacijos susikūrimas pakylėja virš realybės ribų, o tai reiškia kasdienybės laiko įtrūkį. Vėlinių tylos meditacinė būtis leidžia išvysti net zoomorfinį vėlių pasaulį.

Žiūri į žvakę laikantį aklą

Ir virš jos vaško matai, augintinį,

Mėlynę žvaigždę plazdant lyg sakalą...

Išėjo sūnūs tėvynės ginti (Juškaitis, 2003, p. 12).

Žvakelės liepsna padeda pamatyti vėlę sakalo pavidalu. Vėlės matymas tokiu pavidalu motyvuojamas sūnų, išėjusių ginti tėvynės, situacija. Baltų kultūroje žmogaus gyvenimas, jo darbai žemėje nulėmėdavo ir sielos pavidalą pomirtiniame gyvenime. Kontemplanatyvi būtis Vėlinių vakarą kapinėse tampa stipriu lyrinio Aš emociniu išgyvenimu. Regimi vaizdai ir uodžiami kvapai („kvepia žvakės ir šakos“) sueina į bendrą – angelo aura apšviestą – šventinės būties išgyvenimą mirusių poilsio žemėje.

Eilėraštyje „Rudenio žaibas“ (Juškaitis, 1998, p. 83) apmąstomas archetipinis žmogaus, gamtos ir mirusiųjų ryšys. Vėlinių vakaro ritualo (žvakių deginimo) ir gamtos stichijos – žaibo santykiu išsakomas pagarbus mirusiųjų atminimas. Poetas sukuria vientisą žvakių ir žaibo liepsnos apšviestą žemės paveikslą, kuriame regimas bažnyčios bokšto kryžius. Tokioje šviesos ir metaforinio vaizdo erdvėje poeto lyrinis Aš išreiškia emociškai intensyviai savo sieloje išgyvenamą kasmetinį ritualinį mirusiųjų pagerbimą: „sukrovę laužus kasmet uždekit atminimo ugnis“.

Martinaičio poezijoje mirusiųjų laikas – Vėlinės, tampa lyrinio Aš susimąstymu apie hierofanišką mirusiųjų ir gyvųjų santykį: „Šis kraštas mus mokė gyventi ilgiau ir už mirtį“

(Martinaitis, 1998, p. 51). Amžiną gyvenimą aktualizuojanti lyrinio Aš mintis pilna sopulingo skausmo dėl užmarštin nueinančios tokio gyvenimo prasmės: „prasmę nežinomą pirštai vos akmenį išskaitys” (Martinaitis, 1998, p. 51). Pomirtinio gyvenimo tema aktualizuojama kaip amžinybę įprasminanti reikšmė. Lyrinis Aš, žvelgdamas į mirusiųjų žemę, mąsto apie anapusiniame gyvenime atliekamus jų darbus: „Štai gena senutė romius galvijus – lyg iš psalmės. / Nejaus, kad ir numirus – toliau po mirties sau ganys“ (Martinaitis, 1998, p. 52), susirūpinama dėl prarastų jėgų: „Rankos išseko po žemėm, – kuo žemę vėl arsim?“ (Martinaitis, 1998, p. 51). Mirusiųjų pasaulyje įprasminama sakralinė žemdirbiškajame mentalitete aktuali darbštumo galia.

3.4. Kalėdų šventė

Biblinė Kristaus gimimo situacija atsiskleidžia Juškaičio eilėraštyje „Kokioj šviesoj Kalėdų naktį sėdžiu“ (Juškaitis, 2003, p. 58). Snaigių apšviestoje kalėdinėje naktyje lyrinis Aš kelia sau kontempliatyvius šventinės būties klausimus. Mąstoma apie kalėdinės šviesos prasmę ir priežastį. Šviesos sąvoka eilėraštyje atsiskleidžia kaip dvasinę būtį įprasminantis imperatyvas. Prioritetines reikšmes įgyja tokios šviesos formos kaip „ašara Marijos / Gili tarytum deimantas kalne“, „Kristaus pirmas žiburys“. Viešpaties darbų šviesa Kalėdų naktyje nustelbia visą laikų šviesą, nes tai yra dvasios ir tikėjimo šviesa. Kalėdų naktį tikėjimo šviesa įgyja sakralumą, nes ši šviesybė turi galią praskaidrinti žemės širdgėlą. Eilėraštyje nekalbama apie materialią šviesą, visa jos skaistybė yra netgi eliminuojama. Vizualinis eilėraščio fonas sudaro prieblandos, neaiškiai spindinčios spingsulės išpūdį. Tai aktualizuoja poeto nuostatą, kad tikroji šviesa, laimė ir prasmė gali būti pastebima prietemoje, netgi aklume. Per fizinį aklumą, tamsą ateina dvasinė šviesa. Kalėdų šventinės šviesos vaizdavimas atspindi šią poetinę koncepciją. Juškaitis teologinę Kristaus gimimo situaciją pasirenka kaip būdą paaiškinti dvasinės šviesos platybes.

Eilėraštyje „Kalėdų mėnesiena“ (Juškaitis, 1997, p. 91) dvasinės šviesos ir fizinės tamsos santykis sukuria lyrinio Aš sieloje ypatingą nuotaiką, šventinį išgyvenimą. Mėnulis jam ima panašėti į saulę, antgamtinė naktis baltoje mėnesienoje atsiveria dvasinio gailingumo imperatyvu. Tokioje šventinėje kalėdinėje erdvėje nejaučiama jokie profaniškumo ir chaotiškumo. Šventinėje būtyje aktualizuojamas ramumas ir rimtumas: „Toks mėnuo <...> / Lyg žiedas pasidėdavo ant debesų rimtų” (Juškaitis, 1997, p. 91). Šventa gamta dera su lyrinio Aš minčių tėkme: „Ir linksta lelijos ledinės languos vienu / Prie kitų, kaip ir mintys tų, kurie nemiegos, – / Vienu apie kitus” (ten pat, p. 91).

Pasak A. Žarskaus (1999), Lietuvių kalendorinėse šventėse Kalėdos reiškė didžiausią gamtos nusikalėjimo, nuovargio tašką, maros pergalės valandą. „Tačiau Kalėdos ir vilties

pradžia” (Žarskus, 1999, p.6). Juškaičio kuriamoje poetinėje erdvėje ši šventė atskleidžia lyrinio Aš tikėjimo intensyvumą, viltį sulaukti dieviškojo gailestingumo.

3.5. Religinės šventės desakralizavimas

Religinės šventės suvokimas poetų eilėse dažnai yra veikiamas šventojo laiko nusakralinimo ir paneigimo prasmės. Tokią religinės šventės perspektyvą Martinaitis sukuria norėdamas pabrėžti dabartinio žmogaus praradimą sakralių vertybių svarbą. Poetiniame religinės šventės kontekste šventojo laiko nusakralinimas atsiskleidžia per kontempliuojamos šventinės būties ritualo profanavimą, žmogaus buityje tarnavusių dievų funkcijų eliminavimą.

Teologinės situacijos (Šv. Petro ir Povilo) antrinis mitologizavimas atsiskleidžia Martinaičio eilėraštyje „Petrinės Krinčine“ (Martinaitis, 1998, p. 503). Poetas sukuria groteskiškai sarkastišką Petrinių šventės situaciją. Kaimiečių linksmybės virsta tikru šėliojimu. Chaotiškas ir suprofanuotas šienapjūtės pradžios šventės paveikslas atsiskleidžia kaip poetinė aliuzija į Jėzaus pasekėjų Šv. Petro ir Povilo paklydimus surandant savo širdyse tikrąjį Dievo supratimą.¹ Poeto eilėse ši krikščioniška situacija perkuriama kaip Martinaičio ironiškas žvilgsnis į dabartinių desakralizuotų vertybių sureikšminimą ir bandymą jose surasti Visagalio apvaizdą: „Kas be mūsų galės apvalyt šio pasaulio baisumą? / Per jo nuodėmes prie tavęs priartėjam“ (Martinaitis, 1998, p. 504). Šventinis laikas eilėraštyje profanuojamas išreiškiant poeto ironišką žvilgsnį į vis aktualesnį dabartiniam žmogui senųjų žemdirbystės papročių ir krikščioniško tikėjimo desakralizavimą ir paniekimą. Šventorius tampa ne tikinčiųjų, o girtuoklių prieglobstis. Maldas keičia „burnojimai“. Nusakralintas santykis su Dievu tampa poetiniu gailesčiu ir nusivylimu dėl esamos situacijos beprasmiškumo: „Buvo naktis jau. Šventoriuje Petras ir Povilas, / viens kitam padavę rankas, pasimetę, / negalėjo vis išsiskirt./ lyg nežinojo, kur eiti“ (Martinaitis, 1998, p. 505).

Šventojo laiko desakralizavimo motyvų galima aptikti ir Martinaičio eilėraštyje „Prisiminimas (mediniai kaimiečio dievai)“ (Martinaitis, 1998, p. 511). Paraleliai lygindamas dabarties ir praeities gyvenimo esmės suvokimą, poetas atskleidžia dabarties žmogaus šventosios būties eliminavimo ir nusakralinimo paradigmą. Technokratinės kultūros paveiktas

¹ Kol Petras žvejojo žuvis, tol jam labiau tiko Simono vardas negu Petras. Tačiau kai jis tapo Kristaus mokiniu ir pirmasis iš apaštalų viešai Jėzų išpažino gyvojo Dievo Sūnumi (plg. Mt 16, 16), tada jį Kristus pagerbė tardamas: „Tu esi Petras – Uola; ant tos uolos aš pastatysiu savo Bažnyčią, ir pragaro vartai jos nenugalės“ (Mt 16, 18). Panašiai nutiko ir su Sauliumi. Kol jis tebealsavo grasinimais ir žudynėmis prieš Viešpaties mokinius (plg. Apd 9, 1), tol tebuvo Saulius, kuris nuožmiai persekiojo pirmuosius krikščionis. Tačiau kai sykį jį iš dangaus apakino šviesa ir dieviška jėga pargriovė ant žemės, idant jo tamsybių neregimoji karūna subyrėtų į šipulius, nuo tada jis tapo Pauliumi (plg. Apd 13, 9), kuris dėl Jėzaus ir Jo Evangelijos pasiryžo visko netekti, kad paskui amžinybėje atrastų Tą, kuriam viskas priklauso.

žmogus linkęs atsisakyti šventųjų pagalbos savo buitiniuose reikaluose: „Sutrikus Agota nežino, ar jai mesti duoną / į pralekiančias gaisrines bukais raudonais galais“. Net senovės lietuviams sakralią prasmę turėjęs pomirtinis gyvenimas, apleistas šventųjų globos, tampa sumišęs ir praradęs ramybę „Šventųjų neglobojami, numirėliai kapuos per naktį krečia pokštus“. Laikas, reguliuojamas agrarinės kultūros dievybių, simbolizavo amžiną gyvybės ir mirties ratą: „Aukštyn jie perduodavo, kas čia gimė, mirė, nusidėjo“ (Martinaitis, 1998, p. 511), žmogaus gyvenimas nuolat buvo stebimas Dievo. Dabar žmogaus gyvenimą fiksuoja radijas, „kurs nieko neišklauso ir negirdi“.

Ne viename eilėraštyje jaučiamas poeto gailėstis dėl parasto šventojo laiko esmės suvokimo. „Aš nenoriu šventadienių, švelnių rūbų; / grubus darbas padarė mane grubų“ (Martinaitis, 1998, p. 441). Šventadienis desakralizuojamas prarandant tokius subtiliausius šventumo pojūčius kaip gėlių kvapą per mojų, mergaičių grožio, keliančio graudulį, suvokimą:

Kur šventadienis – nuplautų kojų,
tie gėlių kvapai – per mojų?
kur mergaitė ta pražuvo,
ką verkiau nuo jos gražumo? (Martinaitis, 1998, p. 171)

Nusivylimo dėl prarastų vertybių situacija verčia jaustis nepažįstamu sau pačiam: „Nepažįstu savęs / iš Jurbarko vieškelio, / iš mažo Kalnujų miestelio, / kurio varpas atliepdavo, / rugių sužydėjimui“ (Martinaitis, 1998, p. 303). Savojo tapatumo praradimas lyriniam Aš susijęs su šventojo ciklinio laiko pojūčio praradimu: „manęs nėra gyvo, / o tęsiasi / ten likęs mano gyvenimas“ (Martinaitis, 1998, p. 303). Gyvybės praradimas eilėraštyje susijęs su agrarinės kultūros tradicinės gyvenimo sampratos praradimu. Išlikimo galimybė regima pomirtiniame gyvenime, dar senovės lietuvių aktualizuotame amžinybę išsaugančiame gyvenime.

Šventojo laiko pojūčio praradimas verčia poeto lyrinį Aš susikurti utopinio pasaulio perspektyvas, aktualizuojančias pagrindinius sakralinės kultūros ženklus. Poeto lyrinis subjektas prarastos kultūros vertybes susirenka tarsi pačius brangiausius savo sielai daiktus, kurie jam profaniškoje būtyje padės išsaugoti esmines gyvenimo formas ir jų reikšmes:

Atsargiai suvyniokite į staltiesę
Serbentą, Kalnujų kalvas, kad nesudužtų jų vaizdas.
Jas žiūrinėsiu sekmadieniais, akdamas,
Vis žemiau ir žemiau pasilenkdamas (Martinaitis, 1998, p. 345).

Prarasto sakralumo prasmės pasigenda ir Juškaičio lyrinis Aš (ypač tai aktualu rinkinyje „Dešimt žodžių jazmino žiedui“). Jo egzistencijoje tai suponuoja būties dramą: „Lyg aidas eina jis nuo mūs kiekviename / Gimtų namų daikte ir niekad nenuėina“ (Juškaitis, 1984, 60). Iš vaikystės laikų prisimenama sakrali praeitis: „Bokštas mėlynas skambina ant visų sopulių /

Atmintimi komunių apdalytų”(Juškaitis, 1994, 152), dabartinėje tikrovėje tampa nostalgisku lyrinio subjekto prisiminimu ir savo pirmapradiškumo aktualizavimu: „Jei net elgeta eičiau sulytu, / Remčiaus savo gyvenimo rytu, šioj šaly, kur po katedrų tiek iškilių / žvilga saulė liūdna ant klevų ir žolių” (ten pat, 152).

III. Kraštovaizdžio prasmė M. Martinaičio ir J. Juškaičio poezijoje

Kraštovaizdžio tema 30-ųjų kartos poetų kūryboje atspindi etninę, išlaikiusią svarbiausius agrarinės kultūros vaizdinius bei erdvės konstravimo tradicijas, perspektyvą. Tokioje kraštovaizdžio vaizdavimo tradicijoje poetai (Martinaitis, Juškaitis ir kt.) fiksuoja idealios, šventos būties modelį. Suvokdami naikinančio pasaulietinio laiko galią nuo seno lietuviams brangiems, sakraliniams vaizdiniams (koplytėlėms, kryžiams, tėvų pirkelei, bažnyčiai) ir gyvenimo tradicijos modeliams (ryšiui su gamtos pasauliu, joje gyvenančiomis dievybėmis) kūrėjai elegiškaip aprašo desakralizuojamą šiuolaikinio žmogaus kraštovaizdį. Poetiniame vaizdavime imama aktualizuoti utopiškumo problema, kreipianti lyrinio Aš žvilgsnį į praeityje patirtą gyvenimo sakralumą, kuris dabartiniam religingam žmogui tampa iliuzija ir nebeįmanoma tikrove. Jau „Šventojo laiko“ skyriuje aptarta utopinio erdvėlavio tema išryškėja ir kraštovaizdžio vaizdavime. Utopiškumas tampa gera poetine priemone išreikšti erdvės sakralumą nusakralintoje tikrovėje. Žemės įvaizdžio bei jame išsidėsčiusių sakralinių statinių utopizavimas moderniaame poetiniame tekste atskleidžia kiekvieno iš nagrinėjamų poetų savaip suvoktą ir išreikštą jiems brangios būtos erdvės vaizdą.

1. Žemės ir joje lokalizuojamų vaizdinių sakralizacija M.

Martinaičio poezijoje

„Žemė“ – dažniausiai M. Martinaičio vartojamas poetinis vaizdinys. Su ja susiję visa, kas gyva, gera ir žmogiška. S. Valentas (1997), remdamasis W. H. Geoggingerio svarstymais, nustatė pagrindinius elementus, sudariusius Dievo paveikslą indoeuropiečių kultūroje. Ši elementų seka atrodo taip: „spinduliuojantis dangus – saulė – kaitra, debesys, žaibas, griaustinis, lietus, žemė kaip vaisingumo simbolis“ (Valentas, 1997, p. 80). Tokia gamtos elementų seka primena ciklą, kurį sudaro ugnis (saulė), vėjas, vanduo, žemė. Martinaičio poezijoje šių vaizdinių sakralizacija susijusi su religine, filosofine etninėje kultūroje suvokta šventumo samprata.

Šventumo topikoje žemės įvaizdis atsiveria kaip sakralizuotas žemdirbiškos kultūros vaizdinys. Šiame vaizdinyje sutelkti patys brangiausi agrarinės kultūros elementai – gimtojo kaimo sodyba, namai, obelis, balti vieškeliai, kalvos ir kt.

Žemės sakralizacija atsiskleidžia eilėraštyje „Žemaičių plentas“ (Martinaitis, 1998, p. 182). Čia atsiveria centralizuota erdvė: žemė ant kalvos, apsupta mėlynų miškų ir mylimų laukų. Buvimas vertikalioje erdvėje – ant kalvų leidžia lyriniam Aš jaustis ramiam, stipriam, galinčiam susikalbėti ir bendrauti su aukščiausiomis galiomis, su gyvaisiais ir mirusiais. Pasak S.Valento, „kalnai ir ant jų augantys medžiai – gerai žinoma pasaulio ašis, laikanti pasaulį ir siekianti dangų“ (Valentas, 1997, p. 68). Tokioje šventoje „žemės Lietuvoje“ žemė priartėja prie dangaus, materija prie gyvybės: „kelias ir dangus, / dulkė ir žmogus“ (Martinaitis, 1998, p. 182). Šiose simbolinėse sintagmose sukaupta gili filosofinė bei religinė prasmė: kaip žmogaus gyvenimo kelias veda į dangų, taip žemės dulkė tampa žmogumi. Šventoje žemės erdvėje Martinaitis lokalizuoja atsimenamo pasaulio šventumus: „Akmenys, stogai, / vakaras, rugiai, / dalgis obely, mirę ir gyvi“ (Martinaitis, 1998, p. 182). Kuriamo vaizdo sakralumas atsiskleidžia ir poetiniame eilėraščio lygmenyje: besirimuojančios žodžių sintagmos – „mėlyni miškai, mylimi laukai“ arba „Lietuvos kalba, motinos galva“ – atspindi poetinį žemės sakralumo suvokimą kaip visą žmogaus būtį apimančią harmoningumą.

Žemės vaizdavimo poetikoje dažnas biblinis žemės – rojaus motyvas: „Ką tik sutverti – anapus sode atsibudom. / Neįmanomai buvo šviesu, viskas žydėjo“ (Martinaitis, 1998, p. 412). Lyrinio Aš sąmonėje toks žemės vaizdinys iškyla kaip utopinė vizija, tam tikra neįmanomybė: „neįmanoma saulė mums švietė virš neįmanomos pievos“ (Martinaitis, 1998, p. 412). Gyvenimas praregimas kaip neįmanomas sapnas. Sapnas šiame Martinaičio eilėraštyje atsiveria kaip utopinės erdvės provaizdis, kuris įgalina lyrinį Aš išvysti Dievą ir nežemišką gyvenimą: „Kur praregėjom gyvenimą, kaip neįmanomą sapną, / įmanomas buvo tik Dievas“ (Martinaitis, 1998, p. 412) arba „Dar noriu susapnuot tą tolimą sapną, / ką sapnavau supuojamas baltos obels“ (Martinaitis, 1998, p. 229). Sapno būtis (atmenama ir jau tapusi nežemiška tikrovė) lyriniam subjektui tampa būto kraštovaizdžio asociacija. Naktį, sapno tikrovėje atsiveriantis žemės vaizdinys tampa ta šventa lyriniam Aš erdve, kurioje medis, rūkas, upė, kelias atsiskleidžia tikrąja savo esme, o „kai išaušo, nieko jau nereikė medžiai“. Idealaus, būto kraštovaizdžio tapatinimas su sapno realybės erdve Martinaičiui tampa gera poetine priemone parodyti lyrinio Aš nostalgiskumą ir apmaudą dėl prarastų savo būties vertybių.

Žemės vaizdinį poetas palygina su moterimi (ypač tai ryšku eilėraščių rinkinyje „Atmintys“). Moters iščios primena aruodą: „kur iščios dar tuščios ir išvalyti aruodai“ (Martinaitis, 1998, p. 412), pravertos moters akys prilįgsta plaštakių sparnams: „Kai praveria rytą vokus tavo akys – / taip atidaro sparnus pabaidytos plaštakės“ (Martinaitis, 1998, p. 413). Pati moteris lyriniam Aš „panaši į dalgio nepalietą pievą, / išbraidžiotą naktį vos gimusio dievo“ (Martinaitis, 1998, p. 413). Senojoje indoeuropiečių kultūroje žemės vaizdinys buvo siejamas su moteriškaisiais elementais. Dangaus apvaisinama žemė buvo laikoma visos

gyvybės davėja. Pasak M. Eliadės, „magiškas religinis moters prestižas ir, kaip to padarinys, vyraujanti jos vaidmuo visuomenėje turi kosminį modelį: Motinos žemės paveikslą“ (Eliadė, 1997, p. 120). Martinaičio poezijoje žemės ir moters palyginimas lyriniam Aš atsiveria kaip egzistencinės harmonijos ir darnos motyvas. Žemės netektis lyg moters, motinos pradimas sukelia lyriniam Aš sieloje didžiulį skausmą. Jis jaučiasi tremtiniu, išvartytu iš rojaus.

Sakrali žemdirbių kultūros žemė labai dažnai konfrontuoja su išorinėmis technikos amžiaus apraiškomis, miesto civilizacijos ženklais. Virš amžių supamos žolės, Donelaičio, po žeme laikančio būro saujoj žemę, zuja lėktuvai ir raketos (eil. „Motina žemė“, p. 14). Prarastos žemės perspektyva skatina lyrinį Aš ieškoti jos „lyg prarastos tėvynės“ (lyg prarasto rojaus).

Eilėraštyje „Ad Astra“ (Martinaitis, 1998, p. 356) lyrinis Aš, įveikęs žemės trauką, mintimis nusikelia į savo tėvynės laukų begalybę. Šioje erdvėje pasaulis suvokiamas kaip vieninga visuma: „Viską iš karto išvydau: piliakalnius, bokštus, / vilnijančius javo laukus, Nemuno melsvą aortą“ (Martinaitis, 1998, p. 356). Mintimis nusikeldamas į sakralią erdvę, eilėraščių žmogus pajunta, ką iš tikrųjų yra praradęs, koks šaltis skverbiasi į žmogaus sielą su technikos pažanga ir gyvenimo būdo modernėjimu. Tokią lyrinio Aš būseną gerai atliepia S. Gedos mintys: „pajuntame, kad tėvų ir protėvių dvasios ramstis buvo nesąmoninga žemės metafora, sunkiai nusakomas, tačiau kasdienis, amžinas ryšys, rodėsi – net numirėliai per žemę susieti su gyvaisiais“ (Geda, 1989, p. 131).

Žemėje lokalizuojamas archetipinis medžio motyvas (eilėraščiai: „Seno smuikininko dainelė“, „Artėja Adventas“, „Tėviškėje“ ir kt.). Sakralinės vertikalės simbolis medis, pasak I. Čepienės, „atitinka tris Visatos sferas: požemio, žemės, dangaus“ (Čepienė, 1999, p. 64). Senajame Testamente (Šventas raštas, 1999) medis vadinamas nemirtingumo medžiu. Eilėraštyje „Seno smuikininko dainelė“ lyrinis Aš eina pro medžius, kad nepamirštų praeities: balto šunelio, nendrinės lazdelės, suolo. Medžio simbolis poeto lyriniam Aš išreiškia daugiau egzistencinio šventumo išsaugojimą. Poetinėje tikrovėje šventa medžio vertikalė jungia žmogaus gyvenimo periodus – vaikystę, brandą, senatvę. Medyje ieškoma tikrąją vertę turinčio žodžio: „Dar žodžio tau ieškau plaštakių ir medžių žodynuos“ (Martinaitis, 1998, p. 79). Jis poeto lyriniam Aš reiškia praeities ir dabarties sakralinį saitą: „Jeigu aš medis, kurį kada nors nukirs, / iš manęs nedarykit tvorų, / nesupjaustykit malkoms. / Iš manęs padarykite lieptą, duris arba slenkstį, / ties kuriuo pasisveikina“ (Martinaitis, 1998, p. 41).

Ypač sakralizuotas obels vaizdinys. Jau P. Dundulienė užsimena, kad senojoje kultūroje obels šakelė turėjo magišką galią, „jos gyvybingumas magiškai turėjęs pereiti į žmogų, gyvulį, visą aplinką“ (Dundulienė, 1994, p. 82). Eilėraštyje „Tėviškėje“ obelis lyriniam Aš įgyja saugumo, informatyvumo, buvimo savoje bendruomenėje reikšmę: „tėviškėj / obely / kabodavo dalgis/ kol jis ten būdavo / nebijodavau vienatvės“. Dabar „pomirtiniam gyvenimui“

eilėraščių žmogus nusipirko spalvotą televizorių. Obels nebuvimas suponuoja pomirtinį gyvenimą.

Svarbūs kraštovaizdžio archetipiniai elementai – žolė, akmuo, namai. Sakralumo aktualizavime Martinaičio poezijoje šie vaizdiniai asocijuojasi su sava, saugia žemdirbio buitimi. Moderniame poetiniame tekste jie paprastai įgyja metaforinę sakralų atminties pasaulį su dabartimi susiejančią prasmę: „O prie namų sudegusių, prie slenksčio / aš būsiu akmeniu tau atsisėst“ (Martinaitis, 1998, p. 33) arba „Ten varputis ant vieškelių – / negrįžusių žolė“ (Martinaitis, 1998, p. 77).

Sakralaus kraštovaizdžio elementais Martinaičio poezijoje tampa bitės, skruzdės, arklio, avies vaizdiniai (eilėraščiai: „Negi žemėj vėl aš gyvenu“, „Mintys šiandiena tarytum padangė“, „Sekmadienio baladė“). Gyvosios gamtos archetipų dominavimas šventumo topikoje aktualizuoja lietuviams būdingą darbo susakralinimo momentą. Minimi archetipai priskiriami darbo paradigmai. „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ galima pastebėti šių archetipų reikšmes: „darbo bitelė“, dirba kaip arklys“, „darbšti kaip skruzdė“. Darbas agrarinės kultūros žmogui, o tuo pačiu ir Martinaičio lyriniam Aš, primena kopimą į kalno viršūnę – pasaulio centrą – šventumo erdvę.

2. Sakralizuoto kraštovaizdžio dominantės J. Juškaičio lyrikoje

J. Juškaičio poezija pažymėta krikščioniškojo dvasingumo ženklų. Archajinio kraštovaizdžio panorama šio poeto kūryboje neatsiejama nuo krikščionybės būdingų prasmų. Todėl ir poetinė erdvės tema atsiskleidžia saulės spindulių apgaubtame kryžių kalne, kraujo sklypu vadinamoje „Mažojoje Lietuvoje“, šventiniais žiedais kvepiančioje bažnyčios aplinkoje, nostalgiskai graudžiame tėvų sodybos ir buvusios pirkelės prisiminime. Juškaičio kuriamos erdvės ypatingumas atsiskleidžia jos ilgesingume ir elegiškume.

Svarbus Juškaičio poetinio kraštovaizdžio elementas yra kryžius. Kryžius simbolizuoja ilgesį ir skausmą, o tuo pačiu nesibaigiantį ryšį su mirusiųjų pasauliu, vidiniu krikščioniškumo išgyvenimu. Eilėraštyje „Kryžių kalnas“ (Juškaitis, 1990, p. 49) šventa kryžių vieta atsiskleidžia kaip savyje išsaugojusi ne tik mirusiųjų prisiminimą, bet ir filosofinę jėgą mirusiems suteikti gyvybę: „Čia gyvybės kryžiai, nes po jais – ne mirė“ (Juškaitis, 1990, p. 49). Eilėraštyje sakralizuojama vidinius lyrinio Aš jausmus intensyvinanti erdvė, t.y. kvepianti rudeninė pieva, kryžių kalnas. Emocinio šventiškumo kupinas išgyvenimas – „siela susitinka Dievą“ (ten pat. p. 49), vaikštant kryžių kalno takeliais sukelia lyriniam Aš vidinius apmąstymus apie kiekvieno žmogaus gyvenime nešamą dvasinį kryžių: „Sutelpa į Kryžių, koks kiekvieno kryžius, / kaip žmogus kiekvienas sutelpa į Kristų“ (ten pat. p. 49).

Juškaičio poezijoje koplytėlės, smūtkelio, kryžiaus vaizdiniuose atsiskleidžia absoliutus šventumas, esantis žmogaus širdyje:

Prie gluosnio koplytėlės, kur Tavo širdis
su septyniais kalavijais,
Sveikamarijose kaip rožių krūmuose spindėjai

kvepiant šalavijams (Juškaitis, 1990, p.16)

Kiekvienas žmogaus rankomis sukurtas meno kūrinys atskleidžia tai, kas yra tikra ir kas vyksta tikinčio žmogaus sieloje: „Dievą nematomą, prie kurio auka didi / Pakylėja širdį vynu ir duona, / Tu tarsi veidrodis mums atspindi, / Madona“ (Juškaitis, 1990, p. 16).

Eilėraštyje „Kaip vakarinė“ (Juškaitis, 1990, p. 34) saulės ir kryžiaus sutapatinimas atskleidžia senosios lietuvių pasaulėjautos ir krikščioniškųjų archetipų (šiuo atveju kryžiaus) poetinį susiejimą. Saulė spinduliai, panašėjantys į kryžiaus vaizdinį, interpretuoti kaip archetipinis Viešpaties prisilietimas prie mirusiųjų žemės: „Kaip vakarinė / Saulė su kryžium sutapo: / Apsikabino / Tėvo ir motinos kapą“ (Juškaitis, 1990, p. 34). Toks sakralaus kraštovaizdžio vaizdinys eilėraštyje reiškia senovės lietuviams būdingą pagarbą pomirtiniam gyvenimui. Juškaičio poezijoje, pasak A. Tamaliūnaitės (Tamaliūnaitė, 2002, p. 171), tai tampa įprastu poetiniu bruožu, leidžiančiu poeto lyriniam Aš gamtovaizdyje rasti dieviškumo apraišką.

Kryžiaus vaizdinys poetiniame Juškaičio kraštovaizdyje dažnai surandamas prie senos kryžkelės (Juškaitis, 1990, p.139), prie ažuolo (Juškaitis, 1990, p.12), prie gluosnio (Juškaitis, 1990, p.16), prie tėvo ir motinos kapo (Juškaitis, 1990, p. 34) ir pan. Tokia kryžiaus lokalizavimo erdvė atskleidžia lietuvių tautai būdingą krikščioniškumo ir gamtojautos ryšį: „Viso kaimo pievos man žydėjo / Kryžių ir koplytstulpių pavėsiuos“ (Juškaitis, 1998, p.48). Pasak Martinaičio, krikščionybės ir žemdirbių kultūros sinkretinėje tradicijoje gyvenantis „žmogus visą kraštovaizdį nustatydamas kryžiais, koplytėlėmis, stogastulpiais, kūrė žemėje savo Rojaus provaizdį“ (Martinaitis, 2002, p. 59). Žemėje apsigyvenę šventieji, kurių prototipai buvo dangaus aukštybėse, susakralino visą žemiškąją erdvę. Dabartinės kultūros žmogui toks žemės šventumas ima prarasti savo vertę. Eilėraštyje „Mėlynas koplytstulpis spalvotas“ (Juškaitis, 1997, p.123) atskleidžiama skaudi švento koplytstulpio istorija: „Juodą laikas davė jam sermėgą, / Jį išdaužė, jis lyg vėjo smuikas / Vienumoj raudėjo pataliukais, / Dievo ašara medžiu jo bėgo“ (Juškaitis, 1997, p. 124). Poetas elegiškai aprašo istorinio laiko poveikį šventosios kultūros išlikimui.

Svarbiu poetiniu įvaizdžiu kraštovaizdžio vaizdavime tampa kaimo kapinės. Eilėraštyje „Kaimo kapinėlės“ (Juškaitis, 1997, p.68) piešiamas etnografinis kapinaičių vaizdas: „Jos akiai dygios savo kryžiais./ <...> Ir smilgų kupstuose ten dryžiais / iš balų šiausias žaluma. / <...>O žirginiai ties galva kabo / <...> Giedojų elgetos tenai“ (Juškaitis, 1997, p.68). Mirusiųjų

ramybės (*švento ilgesio*) žemei poeto lyrinis Aš teikia didelę pagarbą ir šilčiausius jausmus: „mano tėvynėj / Šventoriai ir kapinės šlama“ (Juškaitis, 1998, p. 69). Sakralizuojantis kapinių gamtovaizdis atsiskleidžia jų patalpinime ant kalno – šventos erdvės: „Kapų kalnelių“ (Juškaitis, 1997, p.111).

Sakrali lyrinio Aš erdvė atsiskleidžia eilėraštyje „Garbingai gyvenu aš ne su turčiais tyčia“ (Juškaitis, 1998, p. 22). Lyrinis Aš vardija savo sielai šventas erdves ir brangius daiktus: altoriškai kilnūs Šeptos paminklai, šventa Onos bažnyčia, Kryžių kalnas, Donelaičio žodžiai, varpų gaidos, bažnyčių bokštai, senos koplytėlės. Poetinis kraštovaizdis lyriniam Aš atsispindi jo vaikystės vietų ir patirčių vaizdavime. Svarbus prisimenamos tikrovės vaizdinys, o tuo pačiu ir kraštovaizdžio motyvas yra namų įvaizdis. Valstiečių sakralinėje kultūroje namų neturintis žmogus atsidurdavo už kultūros ribų, „prie jo imdavo „kabinėtis“ įvairiausi patamsių gaivalai“ (Martinaitis, 2002, p. 39). Namų turėjimas žmogui reiškė jo socializavimąsi ir pritaipimą kaimo bendruomenėje. Ši sakrali poeto lyriniam Aš erdvė fiksuojama tėvų sodybos, tėviškės laukų, Kuturių kaimo, pirkelės prisiminime. Eilėraštyje „Kuturių kaimas“ lyrinis Aš išsako jam sakraliu tapusio praeities gyvenimo prisiminimą: „žemė prieš rasos šventes <...> nei dvasia tyli, / <...>/ Kaip auksas žiba, bėga kaip vanduo / iš rankos sėmenys, ir loja šuo / <...> brendo / Laukų ramybės mintys“ (Juškaitis, 1997, p.53). Laiko tėkmė prisimenamo kraštovaizdžio skaistumą paverčia tamsia tikrove: „Išsuodino darželiui miestas dangų, / <...>Sutemę buvo visame krašte / <...>/ nuodėgulių dangų smygsomo medis“ (Juškaitis, 1997, p.54). Elegiškumą dėl prarasto kraštovaizdžio Juškaičio lyrinis Aš išsako ištisa kuriamų spalvų ir atspalvių gama: *išsuodino, sutemę, raudonos rasos, apyblandoj, kruvinoj*. Niūrią praradimų tikrovę praskaidrina rudeninės spalvos: „Sodybos lapams gelstant išsiskaidrins“ (Juškaitis, 1990, p. 54). Rudens atspalviai poeto kūryboje asociatyviai atsiskleidžia kaip giedros žmogiškosios rezignacijos išraiška. Poeto kūrybai būdinga, kai „tapybiški vaizdiniai verčiami į dvasios kalbą, gamtos ženkluose ieškoma atsakymo į amžinąjį gyvenimo ir mirties klausimą“ (Nastopka, 1991, p. 7).

Bažnyčia Juškaičio lyriniam Aš yra ypatinga erdvė vien todėl, kad ji jam nėra atsieta nuo gamtos pasaulio. Įeidamas į krikščionių šventovę, lyrinis Aš tuo pačiu jaučiasi betarpiškai susiejantis save su gamta: „Ir kaip žiedas bažnyčia iš lauko, / Ir į vidų einu kaip į žiedą“ (Juškaitis, 1990, p.71). Pagoniškos tradicijos veikiamoje lietuvių kultūroje bažnyčia negalėjo būti tik krikščioniškojo Dievo namais. Mūsų kultūroje ji turėjo reikšti daugiau tikinčios bendruomenės, gyvenančios pagal gamtos nustatytus ciklus ir pripažįstančios aukštesniųjų galią (tame tarpe ir Dievo), ypatingo susitelkimo vietą. Tokia bažnyčios prasmė atsiskleidžia ir Juškaičio eilėraštyje „Angelai ir šventieji išlaukę“ (Juškaitis, 1990, p.71). Bažnytinė simbolika (varpai, altorius) neatsiejama nuo natūralaus gamtiškumo: „Prie altoriaus atbėga pelytė, / <...>/ Ir altorius lyg saulė ir žaros“ (Juškaitis, 1990, p.71). Tokį sakralų sukultūrintos erdvės

(bažnyčios) ir natūralumo santyki poetas įvardija kilniausiu kosminiu aktu. Pati gamta Juškaičio lyriniam Aš tampa šventove, katedra. Erdvės šventumas jam atsiskleidžia gamtos didingume. Eilėraštyje „Katedra“ (Juškaitis, 1987, p.117) katedros didybę pabrėžia poetinis jos palyginimas su šimtamečių medžių stiprybe.

Juškaičiui kraštovaizdžio vaizdavime svarbu yra pabrėžti žmogaus ir gamtos sakralų ryšį, parodyti, kad šventumas gali atsiverti ne tik kultūrinėje sakralumo terpėje (bažnyčioje, etninėse kapinaitėse, tėvų sodyboje), bet ir natūraliame gamtos pasaulyje.

IV. Dievo temos siužetiniai modeliai

Dievo figūra teologinėje paradigmoje yra traktuojama ne tik kaip krikščionybės esminė forma, bet ir kaip visos žmonijos, išlaikiusios savo tautos tradicijas, moralinio egzistavimo ašis. Dievo vaizdinys, priklausydamas teologiniam diskursui, peržengia jo ribas ir, ypač modernizmo kontekste, įsilieja į literatūrinę ir filosofinę plotmę, kurioje, patirdamas įvairias transformacijas ir modifikacijas, išskyla pačiais įvairiausiais pavidalais. Modernaus literatūrinio diskurso polifoniškumas suteikia Dievo figūrai įvairiapusiško vaizdinio traktuotę, kuri leidžia adresatui įvairiai transformuoti ir interpretuoti dieviškojo prado reikšimosi galimybes.

Aktualizuojant teologinio tikėjimo ir istorijos raidoje susiformavusios moralės bei egzistencinių vertybių sampratos problemą, išskyla dilema: Dievas kaip Visatos kūrėjas ir pasaulio darną užtikrinanti jėga (teologinė pusė) bei Dievas kaip moralinis atskiros tautos autoritetas, tautinių tradicijų atspindys, individualaus, vidinio mąstymo sąlygotas vaizdinys. Religijos tiesų aiškinimo hermeneutinė perspektyva leidžia moderniąją Dievo vaizdinio sampratą praplėsti *egzistenciniu*, *tautiniu archetipiniu* bei *estetiniu* Dievo esmės aiškinimu bei jo vertinimu. 30-ųjų metų kartos poetiniame kontekste tokį Dievo temas interpretacinį kontekstą sąlygojo tautinių, krikščioniškų, katalikiškų tiesų ignoravimas ir bandymas jas išeliminuoti iš kultūros gyvenimo. Suvokdami beprasmišką sakralios kultūros ir Dievo eliminavimo perspektyvą, poetai Dievo temą modeliuoja hermeneutinės situacijos vidujiškumo suvokimu. Šia prasme „situacijos sąvoka yra apibūdinama tuo, kad negalima būti jai priešais (gegember), ir todėl negalima turėti jokios jos objektyvaus pažinimo“ (Pauliukaitė-Gricienė, 2005, p. 39). Dievo suvokimas yra perkeliamas į individualaus, interpretacinio mąstymo suponuotą poetinę sąmonę. Tokia Dievo temas modeliavimo hermeneutika išryškino lietuvių kultūrai labai svarbią teologinio Dievo sąsają su baltiškosios kultūros tradicija. Martinaičio ir Juškaičio poezijoje gana ryškiai atsiskleidžia lietuvių / baltų mitologinė, religinė Dievo temas sistema, įsiterpusi tarp krikščioniškojo – katalikiškojo konteksto. Egzistencinių, tautinių bei estетinių Dievo temas problemų aktualizavimas poetams leido Dievo pasaulį jausti ir atskleisti per savo kultūrinės patirties ir asmenišką supratimo prizmę, neieškant jame objektyvių to meto istorinės situacijos

tiesų ir normų.

Teologinio Dievo vaizdinio santykis su istorijos eigoje susiformavusiomis kultūrinėmis Jo idėjomis Martinaičio ir Juškaičio poezijoje geriausiai nusakomas hermeneutine tekstų skaitymo perspektyva. Pasak G. Gadamerio (1999), hermeneutika svarsto galimybę suprasti tekstą kaip išraišką per prasmės atkūrimą arba sukūrimą naujoje – jau interpretatoriaus interpretacijoje. Teksto prasmės supratimas hermeneutui yra savotiškas kūrybinio akto pakartojimas, pasiekiamas įsigyvenant į jo sukūrimo istorinę epochą ir įsijaučiant į autoriaus ketinimus. Ši moderniosios literatūros skaitymo tradicija leidžia teksto kūrėjui ir suvokėjui reflektuojant kultūriniais kontekstais surasti individualią tiesą atskleidžiančią paradigmą. Teologinių tiesų persipynimas su kitomis tradicijomis (tautinėmis, estetinėmis) leidžia tokio pobūdžio tekstuose ieškoti naujų prasmų, to, ko niekada nebūta, nes tradiciniai teologiniai Dievo esmės aiškinimai ir krikščioniškoji praeitis yra ne rekonstruojami, o perkuriami pritaikant juos aktualizuojamai dabarčiai. Kitaip sakant sukuriama „hermeneutinė situacija“ (Pauliukaitė-Gricienė, 2005, p. 39). G. Gadameris, kalbėdamas apie XX a. – XXI a. pradžios poezijos biblinį horizontą, akcentuoja, kad hermeneutinis teksto supratimas leidžia esamų kultūrinių tradicijų apmąstymo kontekste nuolat patirti prasmės atsinaujinimo galimybę (Gadameris, 1999, p.154). Tautinių tradicijų neigimo bei žmogaus dvasinės disharmonijos laikmečiu kultūrinių kontekstų (teologinio bei religinio su egzistenciniu, estetiniu, tautiniu) susiejimas buvo būdas poetams išreikšti save ir „naujoje realybėje“ (Martinaitis, 2003, p.77) išsaugoti savo tapatybę.

Teologinės Dievo temos modifikavimas M. Martinaičio ir J. Juškaičio poezijoje geriausiai gali būti nagrinėjamas remiantis (jau minėta) teksto interpretavimo teorija. Teologinio diskurso persipynimas su *egzistencinių, tautinių, etnokultūrinių* bei *estetinių vertybių* paradigmomis leidžia minimų poetų kūryboje atskleisti individualias jų tekstų prasmes bei kartu surasti jų tekstuose bendrą tuo metu egzistavusią Dievo temos poetinę perspektyvą. Modernaus teksto poetika bei kuriama ezopinė kalba leidžia 30 – ujų kartos poetams ne tik aktualizuoti socialinės realybės slopinamą Dievo temą, bet kartu per individualios ironijos, sarkazmo, semantinių transformacijų (metaforos, žodžių junginio prasmės neatitikimai), vidinės kalbos (sapno, maldos, vizijos) kūrimą atskleisti bei aktualizuoti lietuvių žmogui nuo seno brangias moralines vertybes.

1. Egzistencinis Dievo esmės suvokimas

Egzistencinio lauko epistema M. Martinaičio ir J. Juškaičio eilėse nurodo į Dievo ir žmogaus santykį vidinėje – sielos gelmių erdvėje. Dievo esmės suvokimas egzistenciniame mąstyme nepaklūsta objektyvacijos realybei. Kierkegaardso filosofinėje interpretacijoje atsiskleidžia idėja, kad „žmogaus egzistencija suvokiama tik jautriausiais emociniais

išgyvenimais. Atvirumas yra tikroji egzistencijos saviraiškos forma, glaudžiai susijusi su vidinio žmogaus pasaulio, „vidinės erdvės“ iškilimu ir projekcija į išorinį pasaulį” (Andrijauskas, 2006, 48). Todėl ir Dievo vaizdinys bei tikėjimas juo egzistenciniame suvokime pagal Kierkegaardą „neduoda žmogui, kas turėtų praktiškos naudos, bet verčia žmogų įsigilinti į savo būties prasmę” (cit iš Repšys). Egzistencinis atvirumas Dievui nagrinėjamų poetų kūryboje pasireiškia kaip lyrinio Aš vidinėje tikrovėje gimstanti komunikacija su Dievu, ieškant joje savo gyvenimo prasmės ir sakralumo. M. Pauliukaitė – Gricienė tokią hermeneutinę perspektyvą apibrėžia „hermeneutinės situacijos vidujiškumu“ (Pauliukaitė – Gricienė, 2005, p. 38). Hermeneutinė situacija, anot tyrinėtojos, riboja išorinio regėjimo galimybę. Svarbu tampa apsibrėžus istorinio buvimo hermeneutinį horizontą, suvokti savo egzistencijoje glūdinčią Dievo esmės suvokimą. Egzistencinėje paradigmoje Dievas regimas vizijos bei imanentinės tikrovės pavidalu. Vidujiškumo tendencija atsiskleidžia kaip pagrindinė egzistencinio mąstymo forma. Todėl ir Dievas suvokiamas ne išorinėje, o vidinėje tikrovėje (nagrinėjamų poetų kontekste tai sapnų, vidinių išgyvenimų įvairių asociacijų tikrovėje regimas Dievo paveikslas): „Širdyje, lyg paskutinę kulka / Partizanas, Dievą saugau sau“ (Juškaitis, 2003, p. 27). Tokia Dievo vaizdavimo ir interpretavimo perspektyva leidžia išvengti teologinio Dievo paveikslų kanoniškumo ir statiškumo. Martinaitis knygoje „Lietuviškos utopijos“ (2003) pabrėžia: „Kartais labiau prie šventumo priartėjama neminint svarbiausių kanoniškų tikėjimo vaizdinių, kuriant, įsijaučiant į gamtą, pasaulio begalybę, religinius tekstus, kokia kartais yra, sakysime, Bernardo Brazdžionio ar J. Juškaičio poezija“ (Martinaitis, 2003, p. 166). Pasak Heideggerio (1992), pirmapradės būties supratimas atsiskleidžia ne per statišką ir racionalų tiesų supratimą, bet per patį pasaulyje buvimo būdą. Istorinė patirtis ir dvasinio tremtinio situacija leidžia poetams susikurti egzistencijos gelmėse glūdinčią Dievo – Išganytojo perspektyvą. Juškaičio poetinių apmąstymų apie Dievą lauke itin aktuali Heideggerio conceptualios minties apie žmogų kaip „būties piemenį“ (Heideggeris, 1992) perspektyva. Piemenaudamas žmogiškųjų paklydimų ir kančios mizeriškoje egzistencijoje poeto lyrinis Aš ieško vienintelio Apvaizdos ir bando kitiems įrodyti jo gailestingumą bei teisingumą. „Būties piemens“ metafora Juškaičio poezijoje tampa universalia sąvoka, apimančia tiek Dievo, tiek ir pačio žmogaus veiksmų esmę. Tai rodo, kad poetui išganymas nėra siejamas vien tik su vienpusišku Dievo galybės įrodymu, kartu tai yra ir paties žmogaus pastanga būti išganytam. Naujajame Testamente piemuo yra pats Dievas (Senojo Testamento Mesijas), taip pat Jėzus Kristus arba bendruomenės vadovas; jis yra tas, kuris surenka išsiblaškiusias avis, kuris rūpinasi jomis, rizikuodamas savo gyvybe. Krikščioniškos ikonografijos žodyne (1997) apie piemenį kalbama kaip apie tą, kuris su avimis turi itin stiprų vidinį ryšį, juo avys seka bei klauso. Juškaičio eilėraštyje „Po patirta ir po nepatirta“ (Juškaitis, 2003, p. 44) galima išskaityti Dievo – Apvaizdos kaip žmonių suvienytojo

motyvą: „Nes kas Dievo ramybėje juda – / Skęs brolybės jausme didžiame“ (Juškaitis, 2003, p. 44). Įsiklausydamas į egzistencinę žvaigždėtos nakties tylą poeto lyrinis Aš apmąsto Dievo gailestingumo žemėje šventumą ir galybę. Lyrinis Aš eilėraštyje Dievo paveikslą regi krūtinėje užmingančio erškėčio sopulyje, savo vienatvės balse. Reflektuodamas Dievo paveikslą žvaigždėtos nakties ir savo sopulingos egzistencijos fone, lyrinis subjektas Apvaizdą suvokia kaip didį jo būties vedlį ir išganytoją. Juškaičio poetiniame kontekste filosofine Dievo – Apvaizdos ir „būties piemens“ metafora galima priartėti prie fenomenologinės Dievo vaizdo patirties deskripcijos, kada Dievo paveikslas regimas ne objektyviosios patirties sampratoje, bet jausminio patyrimo mąstymo plotmėje. Dievo išganymas Juškaičio lyrinio Aš yra suvokiamas kaip ėjimas per pasaulį „su sopuliu savo šventu“ (Juškaitis, 2003, p. 44). Juškaičio poezijoje tai itin ryškus Dievo matymo lygmuo. Lyrinis Aš reflektivia mintimi komunikuodamas su Dievu nuolat priartėja prie teologinės dieviškosios kančios paradigmos, kada ji tampa labai reikšminga motyvacija Dievo buvimo įrodyme. Kartu taip yra aktualizuojama išganomojo, t.y. žmogaus, pastanga savo buvimo pasaulyje kančia artėti Dievo link. Taip žmogus pagal Kierkegaardą, įrodo sau, „jog pats yra kažkuo daugiau, negu tu, kuo gali tapti savo ribotos (laiko atžvilgiu) būties kelyje“ (cit. iš Repšys, ?): „Kad Tau tolimiausiuoju žvalgu / Tapčiau, o man taptum artimiausiu“ (Juškaitis, 1998, 32).

Didžiosios Juškaičio kūrybos dalies poetinį pasaulėvaizdį galima pavadinti *viziniu*. Vizija jam yra esminė pasaulio regėjimo ir sudvasinimo galimybė (Balsevičiūtė, 1988). Stipri egzistencinė savimonė Juškaičio lyrikoje išreiškiama reflektivia mintimi. Poeto lyrinis Aš yra linkęs į egzistencinę savistabą, savotišką dvasios metafiziką. Eilėraštyje „Malda“ modifikuodamas maldos modelį, lyrinis subjektas mintimis kalbasi su Viešpačiu, regi jo viziją: „Tėve mūsų, kurs esi...“ (Juškaitis, 1990, p. 10), kuri atsiskleidžia kaip šviesa, šiluma: „Tu ne ten, kur man tamsu. / Nušvinti Tu nuo tiesų / Man minčių tyloj“ (Juškaitis, 1990, p. 10). Dievo vaizdinys atsiskleidžia subjektyviomis, lyrinio Aš jausmus nusakančiomis sąvokomis, tokiomis kaip: *džiaugsmas*, *gerumas*, *meilė*. Eilėraštyje aktualizuojama komunikacija su Dievu atskleidžia nuodėmingojo žmogaus kreipimąsi į meilės ir gėrio etaloną – Dievą. „Antgamtės ilgesys derinamas su tikėjimu Dievo imanentiškumu“ (Čiočytė, 1999, p. 33). Iracionali Dievo galybė sukelia lyrinio Aš sieloje palaimingą šiurpulį. Susikaupimo, tylos ir Dievo akivaizdoje žmogaus elegiškumas, psichologinis „ištuštėjimas“ virsta būties pilnatve. Eilėraščio „Kryžius“ (Juškaitis, 1990, p. 6) poetinė eiga atskleidžia kontempliatyvaus santykio su Dievu motyvą. Lyrinis subjektas, atsiribojęs nuo aplinkos, bendrauja su Aukščiausiuoju. Šiame komunikaciniame akte nėra jokių žodinio komunikavimo ženklų: lyrinis Aš netgi nekalba, o mąsto, jaučia, žegnojasi. Žodinė kalba virsta sielos judesiu, ritualiniu veiksmu. Taip norima išvengti profaniškumo bendraujant su Dievu. Jausmas, anot A. Šliogerio, yra „Dievo atitikmuo

žmoguje” (Šliogeris, 2005, p. 77). Jis įstumia žmogų į neapibrėžtumo būseną. Sielos gelmėse išgyvendamas tyrus jausmas Juškaičio lyrinis Aš maksimaliai priartėja prie dieviškumo. Dievas yra suvokiamas kaip bedaiktiškumo, beformiškumo pradas. Pamatyti Dievą įformintu substanciniu būties fenomenu yra neįmanoma. Todėl ir šiame eilėraštyje Dievas prie savęs žmogų priglaudžia ne savo ranka, o priglaudžia jį kančia: „Kančia priglausi Tu”, pasirodo žmogui ne rūpintojėlio ar nukryžiuotojo pavidalu, bet kaip iracionali jėga, veikianti žmogaus likimą. Eilėraštyje išryškėja buberiškasis Aš – Tu santykis. Lyrinis Aš, „kalbėdamas su...” (Buberis, 2001, 35) Dievu neapibrėžia jo kaip substancijos, tačiau yra nuolatiniame santykiyje su Aukščiausiuoju. Kaip tik šis santykis ir įgyja sakralumo dimensiją Juškaičio poezijoje.

Juškaičio poezijoje Dievas suvokiamas kaip transcendentinė būtybė, kurios galia žmogui yra neprieinama: „Man Dievas kaip gaisras migloj” (Juškaitis, 1997, p. 139) arba „Tu esi būties šerdis” – sako poeto lyrinis Aš. Dažnai poeto eilėse Dievas regimas minčių, vaizduotės (Juškaitis, 1990, p. 8), maldos (Juškaitis, 1990, p. 10) ir sapno tikrovėje: „Nušvinti Tu nuo tiesų / man minčių tyloj” (Juškaitis, 1990, p. 11), „Dievo džiaugsme ir gerume, / Pasirodyk maldose” (Juškaitis, 1990, p. 10). Dievo paveikslas Juškaičio poezijoje nėra aiškus ir apibrėžtas. Jis regimas ne akimis, o tik dvasia, todėl vienu metu aprėpia įvairiausias erdves: „Tik vienas Dievas bus – visur: Jame, / Ar šluostome plaukais, ar kalam vini” (Juškaitis, 1990, p. 15). Kreipimasis į Dievą, reikalaujant iš pastarojo džiaugsmo ir gerumo, eliminuoja fizinio prisilietimo prie Dievo troškimą bei aktualizuoja emocinį priartėjimą, dialogą. Anot V. Kubiliaus (1995), Juškaitis įtvirtino meditacinės lyrikos kryptį, kada poeto lyrinis Aš artėja į tariamą substancionalumą (pvz.: „Pučia vėjas nuo žemės ašies“), bet tas substancionalumas neturi ribos ir negali būti išsemtas. Lyrinis Aš Dievą išgyvena savo jausmų pasaulyje: „Dievas mano liūdesygyvens” (Juškaitis, 2003, p. 41), o jausmas niekada nėra baigtinis reiškinys. Poetinė mintis pilna sopulingo nerimo, ji nežino išganingo sprendimo: „Daiktuose nėra / To, ką mums gieda ilgesys“ (Juškaitis, 1997, p. 41), bet nepripažįsta tuštumos bei metafizinės nebūties: „Ir aš klausaus tylos – girdžiu / tyloj aš cypiant tylą“ (Juškaitis, 2003, p. ?). Ši koncepcija aktuali ir Dievo paveikslu suvokime. Eilėraštyje „Dievo rankos laikomas sukais tu” (Juškaitis, 1990, p. 23) Poeto lyrinis Aš kreipiasi į Dievą kaip į vėją: „Kaip su vėju – su Tavim rastu“. Dievas jam asocijuojasi su vėju – dvasios metafora. Vėjo kaip dvasios simbolio prasmė Juškaičio poezijoje motyvuojama tuo, kad vėjas juda staiga ir nenuspėjamai, tad negalime nusakyti, bei kontroliuoti, nei jo krypties, nei jo galios. Mes negalime apibrėžti jo šaltinio ar jo paskirties. Jis yra subtilus, nematerialus savo prigimtimi, universalus ir nesutramdomas. Taigi vėjas yra nepaprastai platus dieviškumo simbolis. Juškaičio lyriniam Aš Dievas yra surandamas dvasios pasaulyje, bet substancionalus jo materialumas išsiskaido erdvėje, tikinčiųjų širdyse kartu su jo „Kūno Ostija balta“ (Juškaitis, 1990, p. 22). Šventos Dvasios paliesta lyrinio Aš

tylos meditacija tampa emocinės šviesos ir virpulio egzistencija: „Išsiskaidžius širdyse / Tamsą vakarykštę, / Eina tyliai taip į mus Dvasia, ašaros net trykšta“ Ostijos nušvitimu pasirodantis Dievas tampa apivaliusios lyrinio Aš sielos metafora. Tai rodo, kad poeto lyrinis Aš yra tik stebėtojas Dievo begalybės vyksmo, įtrauktas į jo gelmes, bet negalįs niekuo pakeisti, išsižadęs pretenzijų atsistoti visatos centre: „Kaip akmuo į vandenį krintu, / Dieve, į Tave“ (Juškaitis, 2003, p. 96).

Vidinis išgyvenimas ir emocinis įsijautimas Juškaičio lyriniam subjektui tampa svarbiu motyvu Dievo ieškojimo kelyje. Juškaičio eilėraščių rinkinyje „Eglė vasaros naktį“ aktualizuoja itin stipri lyrinio Aš vaizduotės galia („Man kraujas bėga iš sapnų“), suteikianti poeto tekstams emocionalumo ir poetinio vaizdo tirštumo. Neįprastai subalansuota semantinė konstrukcija leidžia teigti, kad poetas stengiasi sukurti savo, iš visos egzistencijos kylančią kalbą. Poetas mėgsta dinamišką, estetizuotą, pripildytą fantazijos žaismo vaizdą. Jo poetiniame pasaulyje išryškėja kelis sluoksnius turinčios metaforos: „Renku sumindomus nuo Kristaus / Erškėčių varvančius lašus“ (Juškaitis, 1990, p. 13), „su kraujo aš medžio šaka“ (Juškaitis, 1990, p. 17). Erškėčio, kraujo tema metaforiniame Dievo suvokime tampa svarbiu poetiniu leitmotyvu, leidžiančiu pajusti Aukščiausiąjį per fizinės ir dvasinės kančios aktualizavimą.

Juškaičio poezijoje egzistencinis Dievo suvokimas dažnai yra veikiamas žemiškosios kančios išgyvenimo, t.y. Dievo paveikslas atsiskleidžia kaip Kristaus kančios patiriamos žemiškoje žmogaus egzistencijoje projekcija: „Sutelpa į Kryžių, koks kiekvienas kryžius, / Kaip žmogus kiekvienas sutelpa į Kristų“ (Juškaitis, 1990, p. 49). Ši poetinė Juškaičio perspektyva gali būti pagrįsta bibrine citata: „Aš gyvas, vienok dabar ne aš, bet Kristus gyvas manyje“ (Gal. 2, 20). Dievo apmąstymas per Kristaus kančios išgyvenimą egzistencinėje Dievo suvokimo paradigmoje neatsiejamas nuo emocinės įtampos ir dvasinės atpirkimo kančios perspektyvos. Universalios kančios samprata apmąstomas žmogaus ir Dievo santykis, pasak D. Čiočytės (kuri tuo pačiu išsako ir Vydūno mintis), sąlygoja „egzistencinį įsikūnijusio Dievo Sūnaus dialogą su žmogumi („Jėzus yra pasaulyje ypatingas, gyvas veiksnys, kurs iš dvasios gelmių pasiekia žmogaus sielą“; „tie žmonės, kuriuose „Jėzus gyvas“ yra, nekalba tiek apie jį kaipo tokį, kurs kartą ir kur nors gyvenęs yra, bet kurs visų arti, kurie į jį kreipiasi“) (Čiočytė, 1999, p. 31).

2. Estetinio Dievo suvokimo hermeneutinė situacija

Vidinis Dievo išgyvenimas nagrinėjamų poetų eilėse dažnai atsiskleidžia per kūrybos bei joje išryškėjančios universalios harmonijos motyvus. *Estetizmo* problematika leidžia kalbėti apie Dievo ir meno sąsajas. Martinaičio ir Juškaičio poezijoje modernioji estetizmo problema atsiskleidžia Dievo santykyje su poezija, tautodaile, gamtos grožiu. Grožio patirtis nagrinėjamų

poetų eilėse padeda atsiskleisti šventumo paradigmai. Estetinės žiūros principas jų tekstuose išskyla kaip noras pažinti aplinką ir išvelgti joje individualizuotą būtį, kurioje akistata susidūręs su jausmus persmelkiančiu gamtos, kūrybos grožiu lyrinis Aš gali išgyventi ir patirti dieviškos galios pasireiškimą. Estetinis šventumo suvokimas ypač ryškus J. Juškaičio poezijoje. Poetas nevengia savo eilėraščiuose varijuoti ir susieti šiurpulingą gamtos grožį su Dievo galios aiškinimu: „Ir vietom, Dieve, dreba Tavo žemė, / Primindama, kad vietų šių nebus. / Dangaus vanduo pilkai apvilko toli. / Lietuj, kur šalta, nuo žiedų aitrų, / Sukrūpsi lyg širdies ekstrasistolė / Mazgu geltonas žaibas po kaitrų” (Juškaitis, 2003, p. 51). Pasak E. Čiuldės, Juškaičio kuriamas estetinis gamtos didybės ir Dievo santykis „įgelia lyriniam Aš į sielą, gali tapti vidujinio perštėjimo priežastimi” (Čiuldė, 2005, p.3).

Juškaitis nuolat derina dvasinę maldą su meno, gamtos žavėjimusi. Jo poezijoje Dieviškoji kūryba susipina su žmogaus menu, Dievo kontenplecija virsta grožio kontenplecija:

Padėk šviesa Tu mano dvasiai aklei,

Padėk žodžiu.

Dangus, dangus ir gotikos pinakliai

Pilni žvaigždžių (Juškaitis, 1990, 32).

Tokių pavyzdžių, kada kreipimasis į transcendentškumą prilygsta lyrinio subjekto žavėjimuisi gamta bei žemiškuoju gyvenimu, Juškaičio eilėse galima aptikti daugelyje vietų: (Juškaitis, 1998, eil. „Dieve noriu tylos” p.16; eil. „Gėlių stiklus skambiuosius” p. 26; eil. „Karštai lenkiantis kaktai” p. 33; eil. „Metų laikai spalvoti” p. 40). Kaip tik ši poetinė nuostata priartina Juškaičio lyrinį Aš prie mūsų tautos mentaliteto ir archetipų. Šio poeto eilėse neretai nuskamba ilgesys, kai širdyje telpa ir Dievas, ir gamta: mėnulio šviesoje poetas ieško Kristaus akių, mažame daigelyje jis regi Visatos harmoniją.

Martinaitis, kalbėdamas apie Dievo santykį su estetinė kultūra, akcentuoja Dievo vaizdinį kaip „fundamentalų kūrybos šaltinį“ (Martinaitis, 2003, p. 169). Nenutrūkstamas žmogaus meno – muzikos, dailės, poezijos – kūrimas leidžia poetui kabėti ne tik apie dvasinę žmogaus savikūrą, bet ir apie Dievo, religijos vaizdinių kintamumą bei nuolatinį tapsmą: „Tokia galinga žmogaus savikūros jėga ir yra menas, stebintis ir sakralizuojantis jo sąmonės ir jausenos kitimus, kartais padedantis jam suvokti save kaip religinę ar transcendentinę asmenybę“ (Martinaitis, 2003, p. 169). Kūryba maksimaliai priartina žmogų prie Visatos kūrėjo – Dievo. Kurdamas žmogus ne tik priartėja prie Dievo bei sakralumo, bet tuo pačiu neleidžia suprofanuoti pačios religijos. Nuolatinis tapsmo procesas neleidžia užmiršti praeities, bet suvokiant praeinamumo tėkmę savo vidine klausa „užsibūti” praeities prisiminimuose. Tai yra nuolatinę kasdieninio gyvenimo tėkmę paversti šventiniu laiku – kasdienybėje išgyventi amžinybę: „ir jau praeity, nematydama žodžių, skaitai, / knygos tiktai apšviesta, o pasaulis –

išnyko.../ Šviesos nebereikia...To žemėj nėra, ką matai /užmigdama, kai atsiduodi tu knygai”(Martinaitis, 1998, p. 411).

Martinaičio (tai būdinga ir Juškaičio poezijoje) lyrinis Aš Dievą regi pačiame kūrybos akte: „žmogus – kūrėjas tampa toks artimas Dievui, kad poetas lyg ir nebedrįsta jų atskirti griežta riba. Menininkas tampa panašus į Kristų – Dievo prisiimtą žmogišką pavidalą” (Garšvaitė, 2002, p. 195). Žmogus tampa aktyviuoju centru, svarbiausiu religinės darnos veikėju, tarpininku tarp Dievo ir pasaulio. Ši tema aktualizuoja dievadirbių meno semantinę idėją poeto kūryboje. Martinaičio eilėraštyje „Prisiminimas (tėvas)” (Martinaitis, 1998, p. 307) lyrinis Aš kuria Izidoriaus figūrą, kurioje atsispindi brangios praeities vaizdas – tėvas, vežimas, pakinkyti arkliai, šunelis. Prisiimdamas kūrėjo vaidmenį lyrinis Aš atkuria idilišką bei estetiškai darnią savo būto pasaulio erdvę. Juškaičio eilėraštyje „Dailidė” (Juškaitis, 1984, p.107) dievadirbių menas atsiskleidžia kaip kūrėjo kančiose gimstančio ikonografinio Dievo sukūrimas. Kūrėjas Juškaičio lyriniam Aš maksimaliai priartėja prie dieviškumo: „Ir darbui darbą vejant pajuntu / Rūpintojėlio širdžia patį dievą / Užaugusį tarp kvepiančių lentų”. Dievadirbių menas, priartinantis poetų lyrinį Aš prie Aukščiausiojo veiklos, tampa estetiškai ir egzistenciškai suvoktu šventumu: „Ir sklis Šventosios Dvasios spinduliai / Iš jo darbų, baltų kaip sakramentas” (Juškaitis, 1998, 15).

3. Tautinio lauko epistema Dievo temos sampratoje

Tautinės bei etnokultūrinės vertybės leidžia teologinę Dievo sampratą praplėsti lietuviškajam mentalitetui priklausančiais archetipais. Etnokultūrinis klodas Juškaičio ir Martinaičio poezijoje užima tokią pat svarbią vietą kaip ir biblinis. Tautinio lauko epistema aktualizuoja tautos istorijos eigoje susiklosčiusią vertybinę Dievo temos idėją. Savo poezijoje rašytojai aktualizuoja tokias krikščioniškas temas kaip *Kristaus kančios*, *Sūnaus paklydėlio situacijos*, *Apokalipsės*. Biblinės temos poetų kūryboje nenutolsta nuo lietuviškajam mentalitetui priklausančių archetipų: Kristaus kančią poetai sieja su visos lietuvių tautos kryžiumi, o pati Dievo esybė jų eilėse neatskiriama nuo to, kas brangiausia kaimo žmogui, žemdirbiui – *rūpintojėlių*, *koplytstulpių*. Martinaitis, kalbėdamas apie savo tautos tikėjimą, vadina pastarąjį valstiečių katalikiškuoju tikėjimu (Martinaitis, 2003, p. 165). Jį, anot poeto, „paveldėdavome per šeimą kartu su sodyba, namais, kurie buvo dar ir savotiška namų bažnyčia. Kitaip tariant – tikėjimas buvo ir kultūros reiškimosi būdas, ir žmogaus laikysena nelaimių, grėsmių ar net mirties valandą, jo elgesio motyvai, bendruomenės telkimosi veiksnys“ (Martinaitis, 2003, p. 165). Familiarus ir intymus lietuvių ryšys su agrarinės kultūros vertybėmis jam yra tiek pat svarbus kaip ir santykis su krikščioniškuoju sakralumo pasauliu.

Šios dvi kultūrinės apraiškos (krikščionybė, paveikta ryškių etnokultūrinių motyvų) taip įsiliejusios į XX a. lietuvių gyvenimo būdą bei literatūrą, kad kartais sunku atskirti jas vieną nuo kitos. Abi jos vienodai svarbios apibūdinant mūsų tautos religinį identitetą. Martinaitis, kalbėdamas apie tokį dviejų kultūrų sinkretinį ryšį, pabrėžia, skiriantis „du lietuvių etninės kultūros sluoksnius: senąjį, paveldėtą iš baltų tikėjimo ir mitologijos, ir naująjį, jau sukrikščionintą, ryškiausią savo pavidalą įgijusi XIX a. ir glaudžiai susijusi su tautos atgimimo istorija“ (Martinaitis, 2003, p. 172).

Martinaičio poezijoje šventumo topikos esminė ašis yra kelias, vedantis per etninėje kultūroje egzistuojančias sakralines būties formas ir jų transformuotas apraiškas šiandienos žmogaus savivokoje. Krikščioniškoji Dievo samprata daugelyje eilėraščių yra paveikta etninės tautos mentaliteto: sentimentalumo, prisiminimų, nusivylimo esama tikrove. Naivi, mitologiškai konstruojama Kukučio sąmonė leidžia rašytojo lyriniam Aš ironiškai kalbėti apie Dievo bei su juo susijusių vertybių desakralizavimą: „Karo metuos, žydint ievoms, / kiemo gluosny kvailė ūkė - / nėra pievų, nėra Dievo, / nebėra vinių plaktukui“ (Martinaitis, 1998, p. 200), „O kai mane pakorė, / tuojau atėjau į protą: / atsižadėjau žemės, / dangaus ir Lietuvos, dangaus ir Lietuvos“ (Martinaitis, 1998, p. 205).

Kalbėdamas apie „visam laikui Kalnujų bažnyčios griuvėsiuose“ palaidotą Dievo paveikslą poetas nenutolsta nuo katalikiškojo tikėjimo: „Tai buvo Kalnujų, mūsų Paserbenčio kaimo, tėvų ir senolių, senelės maldaknygės, koplytėlių, ganyklų ir rugių laukų Dievas“ (Martinaitis, 2003, p. 168). Eilėraštyje „Atsistojau vietoj Dievo“ (Martinaitis, 1998, p. 351) Dievo vaizdinys maksimaliai sužmoginamas. Poeto lyrinis Aš nevensia kalbėti net jo vardu: „Atsistojau / vietoj Dievo / apleistoj medinėj / koplyčioj“ (ten pat, p. 351), taip išlaikant ryšį su etnokultūrine – koplytstulpių ir rūpintojėlių – tautos savastimi. Ikonografinė ir sakralinio daikto kultūra yra taip paveikusi poeto kūrybą, kad kalbėti apie šventumo prasmę Martinaičio poezijoje neminint medinių kaimo dievukų, koplytstulpių, senųjų buities įrankių (kirvuko, senos vinies, verpstės, slenksčio ir pan.) būtų tiesiog nekompetetinga. Pasak T. Kačerausko (2005), „žmogus, kurdamas savo kultūrinės aplinkos fenomenus; daiktus, idėjas, vaizdinius, kuria save, savo būtį“ (Kačerauskas, 2005, 23). Šis filosofinis imperatyvas suponavo Martinaičio poezijoje ikonografinės ir daiktiškosios kultūros susakralinimą. Išsaugodamas senosios kultūros vertybinius prioritetus, poeto lyrinis Aš šventumo apraiškų ieško tautodailės mene. Pasak V. Rimkaus, „senasis liaudies menas buvo natūralus liaudies gyvenimo komponentas ir palydovas“ (Rimkus, 1982, p.31). Martinaičio poezijoje tautodailininkų sukurtos šventųjų skulptūros pasakoja savo tautos istoriją. Tai šimtus sykių besikartojančios šio krašto gyvenimo „kronikos“:

Aukštyn jie perduodavo, kas čia gimė, mirė, nusidėjo,

Geriau nei šiandien radijas, kurs nieko neišklauso ir negirdi (Martinaitis, 1998, p. 512).

Senasis liaudies menas buvo polifunkcionalus. Šventųjų statulėlės buvo žemdirbių, santarvės saugotojos: „Pavasarij Žemyna / Mergelės akimis malonino išėjusį laukan artoją“, o Šventa Šeimyna „Dėl pavilioto aitvaro, dėl nužiūrėjimo neleisdavo iškilti / barniui / visokie gaivalai sulindo į raistus ar slėpdavos pasuolėj“ (Martinaitis, 1998, p. 512).

Kita vertus, poetas jau kalba apie Dievą kaip tam tikrą iracionalų, pavidališkai neidentifikuojamą reiškinį. Eil. „Brolis Martynas, sakytojas“ (Martinaitis, 1998, p. 478) Dievas lyriniam Aš pasirodo kaip vilties, kuri reiškia šviesos ženklą, perspektyvą. Vis tik ir šiame eilėraštyje jaučiamas Dieviškojo prado santykis su materialumu: Martynas laiko save Dievo įkaitu: „aš, jūsų brolis Martynas, / Dievo įkaitas Lietuvoje“.

Martinaičio poezijoje Dievo vaizdinys yra kur kas labiau sužmogintas nei Juškaičio ir turintis aiškia dieviškojo prado formą: „tėvo plaučiuose rado besivystantį Dievo gemalą - / galvos kontūrus su žaizdomis erškėčių vainikui“ (Martinaitis, 1998, p. 495), „Tikiu kvepiantį Dievą / iš tavo maldaknygės / iškritusiam paveikslėly“ (Martinaitis, 1998, p. 507). Dievas Martinaičio poetiniam subjektui nėra nutolęs nuo krikščionybės suformuoto katalikiškojo Dievo pavidalo. Kuriama Dievo ir žmogaus santykio pozicija leidžia lyriniam Aš atsistoti Dievo akivaizdoje. „Tau, Viešpatie, į ausį dedu tuos žodžius“ (Martinaitis, 1998, p. 481).

Katalikiška ir etnokultūriškai archetypinė Dievo samprata, paveikta agrarinės kultūros tradicijos, poeto kūryboje atsiskleidžia per Dievo-Tėvo vaizdinį: „Tikiu tėvą ir motiną / šventosios šeimynos paveiksle“ (Martinaitis, 1998, p. 507). Eilėraštyje „Prisiminimas (Paserbentyje giedant mojavas)“ Dievas ima panašėti į kaimo patriarchą, besirūpinantį kitų gerove. „Toks Aukščiausios būtybės traktavimas, atėjęs iš lietuvių tautosakos, nesvetimas Martinaičiui“ (Martinaitis, 2003, p. 202). Maksimalus Dievo priartėjimas prie žmogiškojo prado rodo Martinaičio poetinėje sąmonėje dominuojantį pagoniškosios pasaulėjautos žmogų. Tokiam žmogui yra įprasta matyti dievybę šalia savęs.

4. Kristau kančios pakartojimas – kelias į šventumą

J. Juškaičio lyrinis Aš visada yra Dievo ieškojimo kelyje. Šventumas poetui atsiskleidžia kaip kančios ir skausmo metafora, kurios dešifravimas eliminuoja Dievą kaip nuolatinės laimės garantiją ir leidžia lyriniam subjektui priartėti prie sakralumo savo sielos kančia ir skausmu. Poetas (ypač knygoje „Pučia vėjas į širdį“) savo eilėraščių posmais prabyla apie gyvenimą kaip kryžiaus nešimą: „Kada į vargo žievę / Kaip kirminas guluos, / Jaučiu: esi Tu, Dieve“ (Juškaitis, 1990, p. 6). Jėzaus ir kryžiaus simboliai tampa pagrindinėmis poetinėmis žmogiškosios kančios metaforomis, kuriomis Juškaitis sukuria neišsenkantį dievoieškos semantinį lauką. Atkartodamas Nukryžiuotojo kančią, lyrinis Aš kaip tikras krikščionis tikisi

prisidėti prie Kristaus, kuris neša kryžių „už visą žemę“, misijos ir taip perimti dalį dieviškosios patirties: „Su savo kryžium – kilk su savo, broli: / Ištiesint kryžių galim tik per kryžių“ (Juškaitis, 1990, p.25). Maksimalus priartėjimas prie Aukščiausiojo vaizdo paslapties atskleidžiamas per kančios bei skausmingo gyvenimo prasmę, t.y. ne per Dievo pažinimą ir žinojimą, bet per realų patyrimą ir Dievo kančios savyje išgyvenimą. Tai atliepia egzistencialistų skelbtai minčiai, kad pats žmogaus buvimas pasaulyje yra daug autentiškesnis veiksmas nei bandymas suvokti neprieinamas žmogaus sąmonės paslaptis. „Kaip ir Heideggeris, Gadameris teigia, kad supratimas pirmiausia turi būti nagrinėjamas ne kaip pažintinis subjekto veiksmas, bet kaip žmogaus buvimo būdas“ (Sverdiolas, 2002, p. 20).

Juškaičio lyrinis Aš nesistengia sutapti su Dievu, jis prašo tik „prisiliesti prie sielos“, maksimalus priartėjimas prie Aukščiausiojo suvokiamas tik per Atpirkėjo ritualinį veiksma: „Apvilk mus Kristumi“ (Juškaitis, 1990, p. 36). Kristaus kelio pakartojimas ir kryžiaus nešimas suvokiamas kaip visos žmonijos pastanga sekti Atpirkėjo keliu ir taip atskleisti tikrąją Dieviškumo esmę. Neatsitiktinai akcentuojama brolybės tema: „Su savo kryžium – kilk su savo broli“ (Juškaitis, 1990, p. 25), dažnai aptinkami tokie apibudinimai kaip: „*kentėjimo broliai*“ (Juškaitis, 1990, p. 28), „*mažoji kaimenė*“ (Juškaitis, 1990, p.36) ir pan. Šie iš biblinio diskurso paimti pasakymai Juškaičio poetinėje sąmonėje atskleidžia daugiau ne teologinę, o tautos kultūroje išsaugoto bendruomeniškumo tiesą. Poetinis broliško aktualizavimas reiškia nenutrūkstantį ir per amžius neišsenkantį, iš kartos į kartą perduodamą Atpirkėjo misijos kartojimą ir Dievo apvaizdos savyje ieškojimą. Lyrinio Aš noras per kančią susivienyti su kitais aktualus eilėraštyje „Ant mūsų žemės“:

Ant mūsų žemės iš visų kraštų,
Tremčių, kalėjimų, kad leis
Apvaizda, šiandien ašarų karštų
Liet susitinkame: atleis... (Juškaitis, 1990, p.37).

Poetas kalba apie globalinę žmonijos susitikimo kaip susivienijimo po „tremčių ir kalėjimų“ galimybę: „sudėkim veidrodi sukultą/ Laikų “ (Juškaitis, 1990, p. 37). Išgyvenus skausmingas akimirkas ir atleigus gyviesiems ir mirusiems jaučiamas lyrinio Aš poreikis atsiduoti Apvaizdai kaip visų žmonių suvienytojui: „Apvaizdai atsiduokime, kad leidus / <“>/ Ant mūsų žemės susitikti“ (Juškaitis, 1990, p. 37).

Juškaitis kuria krikščionišką tradiciją paremtą Dievo suvokimą. Jo eilėse gausu citatų iš Biblijos, lyrinis subjektas dažnai medituoja Šv. Rašto temomis. Neretai poeto eilėse aptinkamas poetinis maldos leitmotyvas. Vienas iš būdų priartėti prie Kristaus – pagarbus ir sklindantis iš pačių sielos gelmių meldimasis Jam: „meldžiuos kančia, o Jėzau, giedu visas / Fone dejavimų tylių“ (Juškaitis, 1990, p. 27). Malda Juškaičio lyriniam Aš suvokiama kaip nusižeminusiojo

akistata su Dievu maldaujant iš Jo paramos ir Jėzaus Kristaus – kaip didžiojo kankinio už žmonijos nuodėmės – stiprybės: „kada pikta dvasia prisėlins, apvilks mus Kristumi” (Juškaitis, 1990, p. 27). Dažname poeto eilėraštyje malda lyrinio Aš yra suvokiama kaip realus fizinės kančios patyrimas: sielos skausmas dažnai transformuojasi į fizinę žmogaus disharmoniją: „Tave: meldžiuos kančia, o Jėzau, giedu visas / Fone dejavimų tylių” (Juškaitis, 1990, p. 27). Autorius teigia, kad svarbu ne kiek gerai išmanyti tas krikščioniško gyvenimo dogmas, kiek pačiam savo kasdienybėje patirti kančią, tikrąjį tikėjimą ir taip per maldą bei intymų bendravimą su Viešpačiu artėti prie Jo: „ir kiekviena lyg plienas iškentėta / kančia krūtinei daug ramybės duoda” (Juškaitis, 1990, p. 29).

Juškaičio krikščioniškos tradicijos koncepcijai svarbus sąmoningas lyrinio Aš artėjimas skausmo ir kančios link. Poeto eilėraštyje „Kryžius” (Juškaitis, 1990, p. 6) lyrinis subjektas akcentuoja priglaidimo motyvą: „kančia priglausi Tu”. Tai primena viduramžių mistikų vizijas, kuriose jie akcentuoja meilės reikšmę. „Viduramžių mistikų pasakojimuose apie ekstatinį susijungimą su Dievu buvo ryškus susijungimo su Kristumi motyvas – ekstatinis vizinis susitikimas su mylimuoju, arba Kristaus kančios išgyvenimas” (Ricoeur, 2001, p. 169). Juškaičio lyrinis Aš neabejoja – Kristus kenčia, nes myli žmones. Tačiau kuo ta meilė yra stipresnė, tuo ji yra skaudesnė, labiau kankinanti. Labai dažnai tokia kankinančios meilės situacija poeto eilėse yra perkeliama Lietuvai, kuriai tenka nešti sunkų kryžių: „lyg vilnys ją visi/ Nuopolių gilumais puola” (Juškaitis, 1990, p. 10). Kančios poetika, atsiskleidžianti priglaidimo motyvu, pabrėžia ne tik Juškaičio poezijoje dominuojančią tautinių bei krikščioniškų vertybių svarbą, bet kartu išreiškia šiam poetui labai aktualią krikščioniškojo bendruomeniškumo esmę: „Prie tų visų, kiek tų / Už tiesą nukankinta, / Kančia priglausi Tu” (Juškaitis, 1990, p. 6). Kristaus kančios vaizdavime galima išžvelgti glaudžią Juškaičio ir viduramžių mistikų sąsają: poetas į šias dienas perkėlė svarbiausią jų mintį – prasminga ir nesutepta kančia atspindi meilės pilnatvę. Poetas atveria neįprastą požiūrį – kančia pati savaime nėra blogis, ji sutaurina ir iškelia žmogaus dvasią iki Dievo. Todėl visai suprantama lyrinio Aš pozicija: „meluos tiek nekaltų palinko /prie žemės, bet paminklo / statyt nieks nesiryžo.../ žegnojuos – Tavo šį / Jiems pastatau aš kryžių;/ ant jo šviesa graži” (Juškaitis, 1990, p.7).

Kančios motyvas J. Juškaičio lyriniam Aš paradoksaliai leidžia priartėti prie tolimiausių būties tolių, įveikti neįveikiamas kliūtis. Dievas tampa atviras kenčiantiesiems, suartina juos:

Po kančios kaip nuo Dievo malonės

Man pačiam prisiartino toliai

Tolimiausi – tie kenčiantys žmonės

Man šalia – tie kentėjimo broliai (Juškaitis, 1990, p. 28).

Kančios metafora tampa egzistencine sąvoka. Joje sutelkti laiko ir erdvės matmenys.

Kančios metafora panaikina būties ribas: nebegalioja įprasti erdvės ir laiko dėsniai, tradicinis suvokimas, logika. Kuo kančia didesnė, tuo egzistenciniai būties toliai lyriniam Aš tampa artimesni. Kančios suvokimo ir apmąstymo perspektyvoje laikas tarsi sustoja. Sukuriama nuolatinio grįžimo į mitinį laiką galimybė. Lyrinis aš kalba apie nuolatinį Kristaus kančios atkartojimą: „Už visą žemę Kristaus neštas kryžius / laikų laikams. Palengvina šią sunkią / Jo našta, kas tiktai padėti ryžos: Kas su Jo kryžiumi savąjį sujungia“ (Juškaitis, 1990, p.25). Ši Kristaus kančios situacija Juškaičio eilėraštyje atsiskleidžia kaip žmogui Dievo suteikta galimybė įprasminti savo kančią ne kaip blogybę, bet kaip pilnatvės šaltinį. Lyrinio Aš kančia išmatuojama būties prasmė: kančia suartina kenčiančiuosius, „kančia krūtinei daug ramybės duoda“ (Juškaitis, 1990, p. 29). Lyriniam Aš kančia ir artėjančios mirties nuojauta – tai kelias į šventumą, į atpirkimą ir sielos palaimą: „Lyg iš nuodėmės miego išbusti.../ <...>/ Ir pilnaties šviesioj mėnesienoj / Ieškau Kristaus akių aš meiliųjų“ (Juškaitis, 1990, p. 28).

Juškaičio poetiniame kančios vaizdavime nesvetimos Naujojo Testamento parabolės: „Bet nemesk į nieką/ Akmens, nekaltink nieko. Mea culpa.../ Kas bėgs – tebėga. Laikas tų, kas lieka“ (Juškaitis, 1990, p.25). Akcentuodamas pasaulio atgailos bei nuodėmių atpirkimo per savo paties kančią idėją, poetas sukuria Kristaus vaizdinio perspektyvą, kuri aktualizuoja aukojimosi nelaukiant iš kitų atsako idėją: „Mūsų atsuktais vienu kitiems veidais / Dievo meilė žmogui veidu atsukta“ (Juškaitis, 1990, p. 46).

Trumpa pasirinktų autorių eilėraščių interpretacija atskleidė dvi savitas Dievo suvokimo perspektyvas. Modifikuodami teologinę Dievo, Kristaus kančios paradigmą poetai sukuria individualius Dievo temos modelius. Juškaičio poezijoje traktuojamos egzistencinės tradicijos idėjos leidžia poetui sukurti vizinį, minties kloduose išryškėjantį Dievo paveikslą. Poeto tekstuose aktualizuojamos kančios ir skausmo metaforos sukuria ilgo ir sunkaus kelio link Viešpaties perspektyvą. Martinaičio Dievo paveikslas labiau paveiktas tautinio mentaliteto sampratos. Katalikiška ir archajinė poeto sąmonė sužmogina Dievo paveikslą, priartina jį prie šiapusinės tikrovės. Dievo tema atsiskleidžia per rūpintojėlio, nukryžiuotojo, Dievo-Tėvo vaizdinius.

V. Tylos semantika

Šventumas neįmanomas be tylėjimo dimensijos. Pasak V. Daujotytės, „tyla – pasiruošimas nubusti, iš tamsos pereiti į ryto šviesą, prasidėti šventai dienos bylai“ (Daujotytė, 2005, p. 160). E. Ališanka tylos estetiką šventumo topikoje motyvuoja tuo, kad „tyla užima šventumos teritoriją, arba, tiksliau, šventumos teritorija ištuštėja palikdama tylą“ (Ališanka, 2001, p. 163). Toks metaforinis tylėjimo kaip *sacrum* prasmės apibūdinimas atskleidžia esminę šios sąvokos koncepciją – filosofinį perėjimą iš tamsos į šviesą, iš profaniškumo į sakralumą, iš

anapus į šiapus, iš objektyvumo į subjektyvumą. Tiek baltų, tiek krikščioniškosios kultūros paradigmos tylos kaip sakralinio vaizdinio tradicija yra motyvuota ypatingo susikaupimo ir kontempliatyvaus komunikavimo šventinėje (nekasdieniškoje, dieviškoje) būtyje koncepcijos. Ryšys tarp tylos ir šventumo yra kaip gija – ar izotopija – jungianti to paties semantinio lizdo figūras. Šiuo atveju tiksliau būtų kalbėti apie šventumo pėdsakus tylos vaizdiniuose. Lietuvių kalbos žodyne apibrėžiama tokia pirminė tylos reikšmė (I, N, LL16 nebuvimas triukšmo, garsų; tyluma, rimtis, ramybė, ramumas: Tada šilas nubunda, visa yra tyla, prasideda pamažu šventa dienos byla A. Baran.). XX amžiaus kartos poetiniame kontekste filosofinės tylos, ramybės oponavimas triukšmo dimensijai atsiskleidžia kaip egzistencinės harmonijos priešprieša žmogaus gyvenimo negandoms, dvasinei disharmonijai. Verbalinio lauko ir konototų žodžio prasmių eliminavimas leido to meto neigiamos socialinės tikrovės veikiamoje poezijoje patirti sakralų efemeriškos tylos, suponuojančios nedalyvavimo objektyvioje būtyje filosofiją ir prasmę. Turėdama tai omenyje, bandysiu atidžiau pažvelgti į tylos pavidalus ir funkcijas, kaip ir kodėl tyla tampa viena svarbiausių šiuolaikinio meninio vaizdavimo figūrų ir jo objektų.

1. Verbalinio lauko eliminavimas M. Martinaičio poezijoje

Marcelijaus Martinaičio poezijoje verbalinio lauko eliminavimo patirtį šventinės būties kontempliavimo perspektyvoje galima sieti su bandymu surasti seną kaimo kultūrą, pagrindinius jos sakralinio veikimo principus bei modelius. Agrarinės kultūros egzistencinė erdvė nėra praradusi esminių komunikavimo su gamtos pritildytu šlamesiu, mirusiųjų dvasios pasauliu ar ypatingo šventinės būties kontempliavimo patirčių. Bandydamas išsaugoti žemdirbiškos kultūros prasmę lyrinis Aš šventos tylos būvyje ieško šių sakralinio gyvenimo esmių kaip vienos iš galimybių sugrįžti į savo gyvenimo prarastą rojų. Semantinė tylos prasmė, atsiliepianti ramumu ir tykumu, poeto eilėraščių pasaulyje atsiskleidžia kaip pertrūkis ar pauzė kasdienybės pasaulio triukšme. Tylos metafora sutelkia savyje pačias abstrakčiausias šventumo prasmės sąvokas, kaip dvasios harmoniją, meilės jausmą, nebūties ar nedalyvavimo objektyvioje būtyje sakralumą.

Tylos – kaip poetinės sąvokos – semantika Marcelijaus Martinaičio poezijoje yra labai plati: galima kalbėti apie *sielos* tylą („o lapas tyliai nukrenta ant liepto – / net siela bijo atsikvėpti“), *būties* tylą, *pirmaprade* tylą („Buvo meilė – kaip dykinėjimas rojui. / Dar nereikėjo kalbos“), *mirties* tylą („Tylūs pavargėliai, žemės baudžiauninkai smėly“), *ikižodinė* tylą („ir žodžiais - be žodžių tau vakaro tylą kalbu“) ir pan. Tyla patenka į nesuskaičiuojamą sąvokų virtinę.

Šventumo topikos prasmių atskleidime svarbu aktualizuoti tylą kaip sielos ramybės,

būties rimties ir pirmapradės kalbos figūrą. Modernaus teksto poetika filosofinę tylos sakralumo esmę leidžia nagrinėti kaip žmogiškosios būties „Niekio“ perspektyvoje atsiskleidžiančią prasmę.

Šiuolaikinio žmogaus, ypač gimusio kaime, sąmonė ne visada sugeba paklusti mechanizuoto pasaulio ritmui. Tai gimdo dramatinės situacijas, todėl itin aiškiai juntamas laikinas ramybės, poilsio zonos poreikis. Atkurdamas prisimenamo pasaulio prasmes poeto lyrinis Aš tuo pačiu atkuria dvasinių patirčių ontologiją. Aktualizuojama dar senoje baltų kultūroje suvoktos šventinės būties *romumo* prasmė. Eilėraštyje „Prisiminimas (Serbenta)“ (Martinaitis, 1998, p. 344) ji aktualizuojama kaip laikinas stabtelėjimas gyvenimo laiko tėkmėje:

Per Sekmines eidavome prie Serbentos,
susėdavome ant kranto, atsižiūrėdavom vienas į kitą
per vandenį, tylėdami, akių nenuleisdami:
kas kiek paaugo arba paseno, kurio nebėra.
Po to visus metus vėl nebūdavo laiko –
reikėjo gyventi (Martinaitis, 1998, p. 344).

Tylėjimas suvokiamas kaip tam tikra šventinio komunikavimo forma, kada lyrinio Aš mintis reiškiamą ne žodžiu, o ypatingu sielos judesiu. Šventinės tylos būvyje apmąstomos esminės žmogaus gyvenimo prasmės: „kas kiek paaugo arba paseno, kurio nebėra“. Matyti, kad prisimenamoje tikrovėje tylėjimo laikas oponuoja gyvenimo tėkmei. Tai rodo, kad tylėjimo patirtimi išgyvenama šventinė būtis nuo seno buvo suvokiama kaip egzistencinis įtrūkis buitiniuose gyvenimo reikaluose. Trumpalaikis rimties pojūtis sėdint prie Serbentos lyriniam Aš asocijuojasi su laikina rimtimi gyvenimo rutinoje: „Kol nesustodavom, nesustodavo ir gyvenimas“. Tyla kaip niekas kitas priverčia atmesti visus žodžius ar kasdienio gyvenimo vaizdinius ir būti Asmens (ar Dievo) akivaizdoje. Anot G. Beresnevičiaus, senovės lietuviams rimtis buvo „viena iš dieviškumo kategorijų“ (Beresnevičius, 1999, p. 208), t.y. susikaupusi, atsakinga laikysena, arba – religinė laikysena dievų akivaizdoje“ (Beresnevičius, 1999, p. 212).

Martinaičio eilėraščiuose „Laikei man rankšluostį...“ (Martinaitis, 1998, p. 448), „Mintys šiandien tartum padangė...“ (Martinaitis, 1998, p. 33), „Darbais vainikuotas...“ (Martinaitis, 1998, p. 451) ir kituose fiksuojamas minties išlaisvinimas, kuris poetinėje sąmonėje asocijuojasi su absoliučia *sielos rimtimi*. Poeto lyrinis Aš kalba „nebūties“ filosofija. Tikroji sielos tyla ir poreikis harmonizuoti savo būtį lyrinį Aš aplanko tada, kada jo būtis pradeda suvokti filosofiniu *nebuvimu*, *nedalyvavimu* joje jausmu. Lyriniam Aš tylos prasmė atsiskleidžia poilsio po darbų metu. Tada būtis imama reflektuoti nebylia minties kalba. A. Šliogeris tokią lyrinio Aš

situaciją pavadintų suponuotą „intensyvaus tikrovės trūkumo“, G. Beresnevičius (Beresnevičius, 1999, p. 121) – lauktinis sakralybės požymiu. Eilėraštyje „Mintys šiandien tartum padangė...“ (Martinaitis, 1998, p. 33) lyrinis Aš, išsivadudamas iš objektyvios realybės, jaučia poreikį užmiršti visas įprastas loginio pasaulio formules ir reikšmes. Stengiamasi užmiršti net savo vardą: „Ir taip laukuose pasiklysiu toli tarsi vaikas, / savo vardą užmiršiu“. Minties išlaisvinimas nuo objektyvių prasmų priartina prie iliuzinės Rojaus erdvės. Tai pabrėžia ir savęs tapatinimas su vaiku, kuris, pasak A. Šliogerio, yra arčiausiai šios idealios tikrovės.

Mintys šiandien tartum padangė,
taip žydra – nei galo, nei krašto,
taip laisva, erdvu, kad net spengia –
lyg gavus amnestijos raštą (Martinaitis, 1998, p. 33).

Minties išlaisvinimo prasmė eilėraštyje kontempliuojama paraleliai su erdvia padangės platybe. Išlaisvindamas subjektyvumą nuo objektyvumo lyrinis Aš nutraukia išorinę komunikaciją su aplinka, o tai yra – subjektyvi tikrovė pradeda kurti iš naujo. A. Šliogerio (2005) aptarta „Niekio“ arba tylos koncepcija, atsiskleidžianti nedalyvavimo objektyviame pasaulyje būsenomis („kada nieko nereikia“, „kada visi ilsisi“, „negalvojom nieko“, „niekino mano dangus“, „lyg būčiau išnykęs“) verčia lyrinį Aš pasijusti niekam nežinomų šalių ateiviui, giesmių knyga ir pan. Įvyksta lyrinio subjekto transformacija, kuri yra nulemta jo vidinio poreikio „surasti trūkstamą tikrovę“, savo būties *sacrum*. Objektyvaus nedalyvavimo ir tylos perspektyvoje save identifikuodamas su savo sielai brangiais reiškiniais ar objektais, lyrinis Aš aptinka juose *hierofanijos* prasmę.

Tylos prasmė „Niekio“ koncepcijoje atsiskleidžia ir eilėraštyje „Plokščias mėnulis aukštai“ (Martinaitis, 1998, p. 79). Tyla yra nieko neapribojanti, nieko nevaržanti begalybė, visų daiktų buvimo galimybė. Būties perspektyvoje tai labai reliatyvi sąvoka. Lyrinio subjekto sąmonėje tyla suponuoja visiškos nebūties galimybę:

Išmokau sėdėt ir tylėt, lyg būčiau išnykęs,
kaip medžio šešėlis, sparnuotas ir didelis Niekas (Martinaitis, 1998, p. 79).

Martinaičio lyrinio Aš tylos balse atsiskleidžia paradoksali minties tėkmė. Metafizinė tylos prasmė objektyvios nebūties ir nedalyvavimo perspektyvoje sujungia opozicines reikšmes: „be minčių galvoti, kalbėti be lūpų ir tylėt – balsu“. Minties judesys tampa alogiškas, praranda racionalumą. Paradoksalumo poetika lyrinio subjekto mintims leidžia atsiverti universalios erdvės platybėse ir taip aprėpti šventumą, suvokiant jį kaip gyvenimo visumą.

Martinaitis akcentuoja galvojančią asmens sąmonę, kuri ypač suintensyvėja absoliutaus sustojimo momentu. Tuo metu lyrinis subjektas patiria savotišką savo dvasinės ir fizinės būsenos katarsį. Jį galima išvysti „kaip nušautą“, „išmestom rankom“, vienišą, susimąščiusį.

Meditacinėje aplinkos tyloje būties intensyvumas perkeliamas į lyrinio Aš vidų, jo mintį. Išorinis tylėjimas suintensyvina vidinius žmogus judesius. Minties buvimas žmogų supančioje tylos erdvėje, reiškia, kad šis žmogus yra laisvas nuo žodžiais formuluotų stereotipų. Pasaulio žmogui primestos formulės ir reikšmės tylos akivaizdoje eliminuojamos. Žodinė komunikacija virsta sielos judesiu, įprastiems žodžiams ir realybės reiškiniams suteikiamos naujos reikšmės: („Žolės pernykštės po vėju **kanopomis*** linksta”) arba („Akis kai užmerkiu – lyg **stirna*** kvėpuotų / žole ir miškais”). Žodis, suvokiamas tylos akivaizdoje, tampa poetine priemone išreikšti minties judesiu. Nuo formaliai išreikšto žodžio / žodžių junginio galios pereinama prie pasaulėžiūros momento – žodyje sutelktas asmeninis, intymusis lyrinio Aš išgyvenimas. Eilėraščio vaizdas išvaduojamas iš savo tradicinio hermetiškumo. Jungiami, atrodo, negalimi sujungti žodžiai, taip pasiekiant netikėto reikšmės „pripildymo”. Todėl dažnai eilėraščiuose svarbu ne panašumas į objektą, bet asociacinės prasmės: „Tu numegzk man, mama, tylą / ir medžius, kokių nebūna” (Martinaitis, 1998, p. 16) arba „Skausmingas geltonis – mirtis peteliškių tyli” (Martinaitis, 1998, p. 35) ir t.t. Tai jau paradokso poezijos pavyzdys. Reikšmių asociacijos išplečia mintį, daro jos ribas erdvesnes. Naujai sukuriamos prasmės leidžia lyriniam Aš atsirasti jo būties šventinėje erdvėje, t.y. savo minčių Rojuje.

Poetinio įvardijimo ieškojimas Martinaičio eilėraščiuose yra bandymas peržengti žodį kaip sąlyginį ženklą ir eiti neverbalinės objekto vizijos link. Taip atveriamas kelias neverbaliniam santykiui su šventumu:

Ugnį vietoj namų susikūriau.

Sėdžiu ant žemės vietoj,

kur buvo užstalė.

Kurti ganyklų naktis

Nepraleidžia nė garso (Martinaitis, 1998, p. 353).

Šventuma atkurama ritualiniais lyrinio Aš veiksmis: ugnies sukūrimu, sėdėjimu ant žemės. Ritualinė tyla tampa pagrindiniu šaltiniu, leidžiančiu dabartyje prisiminti praeitį bei atkurti jos prasmes. Aklinos tylos būvyje sakralinis veiksmas – ugnies įkūrimas implikuoja namų viziją, o sėdėjimas ant žemės – sėdėjimo užstalėje prisiminimą.

Tylos semantikoje Martinaitis fiksuoja *pritolimą*. Tai tam tikra tylėjimo forma, kuri atsiskleidžia šnarėjimo („Žingsniai šnara/ sekmadieni kai varpos vasarojų”), šlamėjimo („Šlama naktis, pilna šikšnosparnių”), girgsėjimo („Girgsi šulinio svirtis, lyg gervė išskristų”) ir kitais prislopinto garso motyvais. „Paprastas kalbėjimas tiesiog priklauso profaniškumo sričiai, sakralią kalbėseną išreiškia šnabždesys” (Beresnevičius, 1999, p. 209). Martinaičio poezijoje

*paryškinta mano – K. Zonienės

šnabžda ne pats žmogus, o jo daiktai, supanti gamta. Toks sakralizuotas aplinkos pritilimas pabrėžia lyrinio subjekto gailestį dėl praeities negrižtamumo: „Pritilo gamta, tarsi visko, kas buvo, gailėtų“. Personifikuota pritilusi gamta transformuojama į lyrinio Aš jausmų pasaulį. Kartu taip atskleidžiamas betarpiškas lyrinio Aš santykis su gamta, sakralizuojamas jos garsų pasaulis. Gamtos šnabždanti erdvė kaip tik tampa ta vieta, kurioje žmogus gali patirti ypatingą tylos būvį. Rašytojas gražina žmogų ten, iš kur jis ir kilo, – į gamtos pasaulį, kuris yra visų žmogaus vertybių pirmapradis šaltinis. Picard'as pažymi: „Kai tylą gamtoje yra tiek tiršta, kad daiktai pasirodo esantys tik didesnės kondensacijos negu tylą, tuomet atrodo, jog žmogus nustoja turėjęs kalbą“ (Picard, 1954, p. 10): „balsas samanom apžėlė“ (Martinaitis, 1998, p. 54). Verbalinio lauko eliminavimo esmė Martinaičio lyriniam Aš susijusi su akivaizdžiu jo poreikiu gamtos šlamesio pritildytame pasaulyje surasti savo tapatybės esmės: galimybę girdėti varpų lauke šlamančius savo žingsnius, tylų lapų kritimą, žiogų čirškimą ir kt. Tokioje tyloje asmuo ištirpsta ir tampa gamtos dalimi, o jo kalba prilygsta nendrės šlamėjimui: „taip kalbu, kaip liečia nendrė / nendrę, pučiamą į rudenį“, siela mokosi būti „vėju ir lietumi“. Pritilimo poetika tylos semantikoje aktualizuoja dar senoje lietuvių kultūroje suvoktą sakralinę ritualo su gamtos pasauliu prasmę. Martinaičio lyrinis Aš, patekęs į sakralinę erdvę (gamtą, savo gimtas vietas) pats prityla, taip pabrėždamas savo pagarbų santykį esant kitokybės teritorijoje. Pritilę daiktai ir gamta yra tarsi malda, kurią stengiasi išgirsti lyrinis Aš. Įsiklausymas tampa jo dvasios dalimi, padedantis išgirsti tylų atminties šnabždėjimą.

Tyla dažnai įgyja egzistencinę būties prasmę, kurioje išryškėja ilgesio metafora. Ilgimasi senosios kaimo kultūros, to, ko jau nėra, „kas vien tiklata klausa / negirdima, slapta dvasia“. Ilgesio dimensija atsiskleidžia per įsiklausymo poetinę formą. „Klausymasis – tai vienas tylėjimo atvejų“ (Beresnevičius, 1999, p. 210). Klausymasis, pasak G. Beresnevičiaus (Beresnevičius, 1999, p. 210), religinėse praktikose yra dažnas reiškinys. Klausomasi susikaupus, tylomis. Ši sakralinė tylėjimo forma atskleidžia ypatingo santykio koncepciją. Martinaičio poetinėje erdvėje įsiklausymo paradigma bandoma atsekti prarastos kultūros vertybes, sakralų kaimo žmogaus santykį su gamtos ir mirusiųjų pasauliu. Tylos figūra tampa žmogiškosios būties įprasminimu: „O toj tyloj ir man yra kažkas, / Kažkas iš to, ką žemėn kas“ (Martinaitis, 1998, p. 129), o įsiklausymas į tylą – būdas ar forma trumpam pajusti gyvenimo prasmiškumą. Kitaip sakant, tai intensyvaus tylėjimo atvejis: „mes dviguba klausa išgirdom tylą“ (Martinaitis, 1998, p. 448). Norėdamas sustiprinti poetinį vaizdą, Martinaitis vartoja okazionalaus kalbėjimo principą: „dviguba klausa“. Poetinį vaizdą aktualizuoja oksimoroninis kalbėjimas: „išgirdom tylą“, „kad tylą girdėtum“, „tik be žodžių klausti, / mintim atliepi į vėjo klausą“ ir t.t. Tokia klausyimosi funkcija leidžia sieti šią tylėjimo formą su sakraliu stabtelėjimu beprasmiško gyvenimo rutinoje ir įtempus intensyviausias savo jusles (viena iš jų klausia)

pajausti sakralų būties virpėjimą. Eilėraštyje „Mes stovėjom“ (Martinaitis, 1998, p. 424) atskleidžiamas lyrinio Aš sielą geliantis ilgesys dėl negražinamai prarasto gyvenimo modelio, kada būtis reflektuojama įsiklausymo į gamtos tėkmę jausmu:

Mes tik klausėm, ir paukščiai krykštė.

Mes tik žengėm ir žvelgėm į kelią...

Tai ir buvo, kas niekad negrįžta,

Ką ir visą gyvenimą gelia (Martinaitis, 1998, p. 424).

Prarastas gebėjimas įsiklausyti lyriniam Aš tampa geliančia jo dvasios našta ir skausmu. Dabartiniam žmogui klausymasis susijęs su gyvenimo triukšmo pajautimu, vis dažniau užmirštama įsiklausyti į tylą, gamtos garsus.

Fataliniame būties modelyje, kuriame viešpatauja kosminiai – mitologiniai ritmai, tyła kaip ir mirtis yra neįveikiama. Štai baladėje „Kukutis pasakoja apie savo troba“: vienam trobos gale saulė teka, kitame – jau leidžias; viename gale „žydi sode“, kitame – „obuoliai byra“; viename gale Kukutis parsiveda jaunąją, jaunime šoka, yra gyvas, kitame gale jo žmona „jau pašarvota“, jam pačiam dantys byra. Troba sujungia rytą ir vakarą, pavasarį ir rudenį, gyvybę ir mirtį. Mirtis tam tikra prasme lyrinį Aš integruoja į gyvenimą ir amžinybę. Taip ir tylos figūra įprasmina gyvybės ir mirties vienovę: „pilka mirties ramybė“ leidžia lyriniam subjektui pajusti „tylų nesugrįžusiųjų laiką“, „kiek ten gyvybės ir kiek jau mirties“ tame laike. Laikas tylos būvyje tampa neišmatuojamas: „Nuo vakarykščio – tyliai krenta lapai, / ant būsimo nėra dar pumpurų“. Tyła tampa tarpine erdve tarp materijos ir nematerealumo.

Tylos semantika Martinaitis kuria *ikižodinę* kalbą. Paradoksali lyrinio subjekto sąmonė iš naujo susikuria pasaulį, o kartu su juo ir kalbą: („Lyg negyvenamoj žemėj – negirdėti nė garso. Ir upės, rods, vėl iš pradžios išsilies“). Verbalinio garso nebuvimas sukelia lyriniam Aš biblinę pasaulio sukūrimo situacijos asociaciją. Martinaitis grąžina skaitytoją į Adomo ir Ievos laikus, kai dar nereikėjo kalbos. Anot Jakobo Bochm'ės, Adomas kalbėjęs „jusline kalba“, t.y. tokia, kuria dabar kalba visi gyvūnai „išskyrus vieną, sergantįjį – žmogų“ (cit. iš Ališanka, 2001, p. 166). Biblinis pasaulio sukūrimo motyvas Martinaičio lyriniam Aš padeda atskleisti pirminės, ikižodinės ir sakralios kalbos esmę:

Buvo meilė – kaip dykinėjimas rojui.

Dar nereikėjo kalbos. Gyvuliai

ramūs, sugulą ratu, atrajojo (Martinaitis, 1998, p. 414).

Tuomet pasaulyje egzistavo tik meilės kalba: „Meilė ten atsiranda, kur nieko nebūna / kur negirdėti garsų“. Tai nebuvo žodinė kalba. Dažnai ji primindavo muziką: „O kokią muziką į mūsų pusę pūtė / gamta lig ryto“. Eilėraščių rinkinyje „Atmintys“ muzikinis elementas išryškėja ne tik eilėraščių semantikoje, bet ir poetinėje ritmikoje. Dažni žodžių pasikartojimai

(„negriuvo **niekas, niekas** nepražuvo”, „...**nieko nieko** neprašau” ir t.t) ir paronimai („mėnesį plaukai tau plakas šokant/“, „Tikriausiai skaitė ją pasaulio Sutvėrėjas, / ir puslapi po puslapio sode jam vertė vėjas“) daro eilėraščių muzikalų ir ritmišką. Matyti, kad žodžių pakartojimo atveju, „įveikiamas atskiro žodžio izoliuotumas, panaikinamos jo aiškios ribos, atsiranda garsų banga, aidu pakartojanti pagrindinio žodžio foniką” (Valentas, 1997, p. 109). Tuo tarpu paronimijos tikslas – „sutelkti skaitytojo dėmesį į žodžių poras kaip dviplanio vieneto santykį – tada tie žodžiai sukuria ypatingą, tik jiems būdingą reikšmę” (ten pat, p. 109): štai *Sutvėrėjas* poetinėje erdvėje atsiskleidžia kaip sąvoka *vėjas*. Taip susiduriame su lingvistine kalbos šventumo problema Martinaičio poezijoje. Pritildyto melodingumo fone sukuriamos išradingos garsinių ir asociacinių sąskambių pynės, semantiniai žodžių pakartojimai: „ko taip tyliai tyli kaip vanduo”, „klausydavos, net jos klausą girdėdavau”.

Tyla šventumo topikoje tampa dvasinės energijos branduoliu. Eilėraščių rinktinėje „Sugrįžimas” (Martinaitis, 1998) lyrinis Aš ieško ramybės ir tylos momento, kurį išgyvenus išryškėja pasaulio, visų jo žmonių, daiktų bei gyvių vienuma. Tylos koncepcija jo poezijoje neatribojama nuo valstietiško *romumo*, kaip esminės komunikavimo su artimu šventinėje būtyje, dimensijos. Lyrinio Aš išsaugotas gebėjimas įsiklausyti į gamtos šlamančią tylą, suvokti ikižodinės kalbos esmę tampa svarbiu jo *hierofanijos* įrodymu.

2. Sakralizuojanti tylos raiška J. Juškaičio poezijoje

Begarsės būties prasmė Jono Juškaičio poetinėje erdvėje įvaizdijama tokiomis filosofinėmis tylos formomis kaip *kosminė tyla, sielos tyla, minčių tyla*. Interpretuojant poetinį sakralinės tylos vaizdinį šio poeto eilėraščiuose neišvengiamai susiduriama su krikščioniška tylos dimensija bei rilkiška substancionalumo esmės interpretacija „tyla man *in ekselsi Deo*“ (Juškaitis, 1998, p. 93).

Sakralinę tylos paslaptį Juškaičio poezijos lyrinis subjektas patiria per krikščioniško Dievo esmės suvokimą. „Krikščioniškoje kultūroje tylėjimas reiškia <...> Dievo atsitolinimą, paslaptinę” (Beresnevičius, 1999, p. 210). Krikščioniui šventumas yra kitapus kalbos ir substancionalumo. Kristaus žodžiu (parabolėmis, metaforomis, paradoksu, mįslėmis) perteikiamas dieviškasis mokymas neteikia tiesioginių atsakymų, „jie lieka tylos domene kaip laukimas ar kvietimas“ (Ališanka, 1999, p. 13). Lyrinio Aš būtyje atsiskleidžianti tylos patirtis suvokiama jo betarpiškame santykiyje su krikščioniškuoju Dievo vaizdiniu, jo substancionalumo paslaptine ir neapibrėžtumu. Ši tylos perspektyva itin aktualizuojama eilėraščių rinkinyje „Pučia vėjas į širdį“ (1990). Minėto rinkinio eilėraščiuose galima aptikti tokias krikščioniškos tylos prasmes kaip *kontempliacinės maldos tyla*, tikinčios dvasios virpėjimus sukeliančią

šventinės būties tylą. Tylos būvis aktualizuojamas kaip galimybė įrodyti savo tikėjimą ir maksimaliai priartėti prie krikščioniško Dievo įrodant jo substancionalumo negalimumą. Tyla komunikodamas su Aukščiausiuoju lyrinis Aš suvokia ir pripažįsta Dievą kaip visiškai Kitą, neturintį šiapusybės atributų vaizdinį. Apofatinės teologijos tradicija Dievo vaizdijime Juškaičio lyriniam Aš reiškia vieną tikriausių Viešpaties apsireiškimo galimybių.

Eilėraščiuose „Malda“ (Juškaitis, 1990, p. 10), „Taika“ (Juškaitis, 1990, p. 36), „Amžiną atilsį“ (Juškaitis, 1998, p. 38), „Aš išlikau...“ (Juškaitis, 1998, p. 32) parafrazuojamas krikščioniškosios kontempliatyvos maldos modelis. Krikščioniui kontempliatyvi malda reiškia ieškojimą „To, kurį myli mano širdis“ (Gg 3, 1), tai yra Jėzaus, o Jame – Tėvo. Tai tikinčiojo vienatvės malda, kada su Dievu žmogus bendrauja būdamas vienas, o susitikimo su Viešpačiu vieta yra tikinti širdis. Verbalinė maldos prasmė kontempliaciniame tikinčiojo santykiyje su Dievu perauga į bežodę, sielos virpulių sukeliančią komunikaciją. Pasak T. Sodeikos (Sodeika, 1999, p. 63), malda yra pokalbis, o „aukščiausioji pokalbio forma – tylus buvimas sykiu su Asmeniu“. Poeto lyriniam Aš tylus santykis su Viešpačiu atsiveria kaip esminė jų komunikavimo forma. Juškaitis kontempliatyvos maldos esmę poetiškai atskleidžia suvokdamas Dievo meilės žmogui priežastį – egzistencinę kančią. Jau pati kančios prasmė šio poeto eilėse atsiskleidžia kaip tylus, nesipriešinantis susitaikymas su Dievo siunčiamais žmogui vargais: „Kančia krūtinei daug ramybės duoda“ (Juškaitis, 1990, p. 29). Eilėraštyje „Malda“ lyrinio Aš mintis krypsta į Dievo meilės išsakymą („Dievo džiaugsmė ir gerumė“), kuris neatsiejama nuo krikščioniškos kančios paradigmos: „Iš gyvenimų būtis / kaip erškėtis susivijus“. Kančia, kuri žmogui skiriama dėl jo gyvenimo nuopuolių, kartu Juškaičio lyriniam Aš įprasmina tikėjimo Dievu tiesą: „Nušvinti tu nuo tiesų / man minčių tyloj“. Minčių tylos būvis tikinčiajam, savo kančia suradusiam Dievo tiesą, tampa širdies šventove, kurioje regima vienintelė galimybė išvysti Dievo vaizdinį: „Pasirodyk maldose / Tarsi degančiame krūme“. Nušvitimo semantika, kuri eilėraštyje paraleliai atliepia minčių tylos semantinei dimensijai šventumo lauke gali būti siejama su G. Beresnevičiaus (Beresnevičius, 1999, p. 209) aktualizota viena iš tylėjimo patirčių – nuščiuvimo prasme. Šis santykis su Dievu atsiskleidžia kaip visiškas nutilimas Aukščiausiojo akivaizdoje, taip išreiškiant pagarbą šventybei ir tuo pačiu supratimą, kad neįmanoma suvokti to, kas pasirodė. Dievo nušvitimas minčių tyloje Juškaičio lyriniam Aš yra suponuotas jo tikėjimo intensyvumo. Prašymas Dievo pasirodyti tyliame maldos būvyje Juškaičio lyrinio Aš siekį sieja su rilkiškuoju (Šliogeris, 1992, p. 160-172) daikto bei substancionalumo esmės ieškojimu. Kontempliatyvioje maldoje Juškaičio lyrinis subjektas bando surasti substancionalią Dievo vaizdinio esmę ir tuo pačiu suvokia, kad toks substancionalumo ieškojimas yra beprasmiškas: „Tu esi būties šerdis“. Maldos tylos prasmėje atsiskleidžiantis Dievo vaizdins dažnai poeto eilėse sutampa su žvaigždėta tyla:

„Ties darbais ir visais sakramentais / pasilenkia žvaigždėta tyla” (Juškaitis, 2003, p. 44).

Svarbu aktualizuoti, kad kontempliatyvos maldos, kaip visiško nutylimo bendraujant su Dievu, poetika atsiskleidžia ir teksto grafiniame pavidale. Poeto vartojami daugtaškiai: „Mainaisi, lyg visų spalvų žvaigždėm virpėtų / Dangus Aiman...” (Juškaitis, 1990, p. 32), „Dieve. In ekseclsis...” (Juškaitis, 1990, p. 22) ir kt. Lyrinio Aš komunikacijoje su Dievu pasireiškia kaip visiškos tylos momentai, kada Dievo refleksija lyriniam subjektui tampa tik vieno jo vidinėje būtyje atsiskleidžianti prasmė, nebeprieinama net skaitytojo interpretacijoms.

Juškaičio lyrinis Aš nėra nutolęs nuo senovės lietuviui būdingos dvasinės patirties. Sakrali būtis gamtos tylos ir verbalinio lauko eliminavimo perspektyvoje atsiskleidžia dar baltų kultūroje suvoktą šventumo pajautą. Eilėraštyje „Varpai“ (Juškaitis, 1990, p. 47) atsiskleidžia praeities gyvenimo esmėmis bei vertybėmis suvoktas šventadieninis būvis. Absoliuti ramybės erdvė varpų gausme liuvio kataliko sąmonėje reiškė maksimalų šventumo pojūtį: „Lietuvai vienai būdinga buvo tokia tyluma“ (Juškaitis, 1990, p. 47). Varpų gausmo persismelkusi tylos erdvė poetiškai įprasmina pačius tyriausius liuvio, susijusio su gamtos pasauliu, jausmus bei sielos virpesius. Varpo skambesys suklupusių gubų klonyje atsiskleidžia kaip metaforinis, visą gyvą būtį apimantis Dievo malonės ir apvaizdos prašymas. Varpo įvaizdis, pasak Aušros Tamaliūnaitės (2002), dažnai poeto eilėse tapatinamas su žmogiškojo atsidavimo ir pasiaukojimo sema. Šiame eilėraštyje Dievo malonės prašo ne tik žmogus, bet ir gamta: „Gubos suklupusios apie gausmą“. Poetas išmoningai tylos erdvėje „įtalpina“ varpų gaudesį, taip sukurdamas subtilaus būties bei dvasinio virpėjimo šventiniame būvyje prasmę.

Paraleliai nagrinėjamame eilėraštyje išsakomas skausmingas istorinio laiko poveikis šventos tylos prasmei. Niekingas pasaulio triukšmas, nutildydamas varpų gaudesį šventinės tylos būvyje, tampa lyrinio Aš suvoktu didžiausiu būties nuodu. Surūdijusio varpo įvaizdis („Juodos samanos, į nesąmones ėmusios ant rūdžių / Augt, užnuodijo žemę, vandenį, orą ir širdį...“) tolesnėje eilėraščio eigoje panašėja į laiko kirvarpos išvarpytą žemės ašį. Praeinančią sakralumo prasmę poetas bando išsaugoti perkeldamas varpų gaudesį į vidinę žmogaus tikrovę – motinos širdį, kur dar galima sugrįžti į pirmąją idealios būties būvį: „Nutildytieji gaudė jos širdį nuskendę varpai“. Tylos būvis eilėraštyje aktualizuoja tikrosios daikto (šiuo atveju varpo) esmės atskleidimą. Kada šventadieninėje liuvio būties erdvėje egzistavo tyla, už kurios net vėjas neužkliūdavęs, tada buvo aiški ir varpo tikroji funkcinė esmė – savo garsu žadinti žmogaus širdis santykiui su Dievu. Sakralią tylą niekybės aidu užgožusiame pasaulio triukšme varpų gaudesys prarado autentišką savo veiksmo esmę, todėl dabar jaučiamas poreikis jį sutelkti išorinės tylos būvyje kaip dvasios metaforą.

Tikrosios varpo įvaizdžio esmės tylos būvyje atsiskleidimas išryškėja ir eilėraščiuose „Varpas“ (Juškaitis, 1990, p. 17), „Nekeik, nors drabužiais šiaudų...” (Juškaitis, 1998, p. 26).

Eilėraštyje „Varpas“ lyrinio Aš kreipimasis į tylą, prašant paskolinti varpus, rodo šiuos du vaizdinius – tylą ir varpų gaudesį – Juškaičio poezijoje įeinat į tą patį semantinį lauką. Varpų gausmas suvokiamas kaip „žygių ugnis“, nustelbianti niekybės aidus ir tuo pačiu gražinanti filosofinį būties tylumą: „Kas gyvas nuo jo atsidus“, t.y. nurims. Atodūsis – prislopinto garso leitmotyvas, tolesniame eilėraščio vyksme peraugantis į lyrinio Aš ašarų semantiką, atskleidžia poetinį filosofinės tylos būvį kaip poeto lyriniam Aš reikšmingo širdies virpulio motyvaciją. Filosofinį ramybės pojūtį varpas gaudžia ir eilėraštyje „Nekeik, nors drabužiais šiaudų...“ (Juškaitis, 1990, p. 26): „Ramybę jums varpas ten gaus“. Poetas varijuoja ne tik semantinėmis tylos prasmėmis, bet ir jose išryškėjančiomis semantinėmis garso modifikacijomis: tyla; ramybė, varpų gaudimas, atodūsis, širdies virpėjimas ir pan. Visos šios poetinę tylą įprasminančios reikšmės apima ypatingą būties pajutimą tiek išoriniame, tiek vidiniame lyrinio Aš būvyje. Juškaičio lyriniam Aš dvasinės tylos vaizdinys nėra bežadis. Tyla yra vaitojanti (eil. „Matome pro verksmą savo mirtį“ p. 37).

Juškaičio lyriniam Aš tylos pasaulis asocijuojasi su šventos dienos erdve: sekmadienis lyriniam Aš neįmanomas be tylos ir saulės (eil. „Sekmadieni“, p. 20). Senosios lietuvių kultūros religijoje šviesos ir ramybės erdvė, pasak G. Beresnevičiaus (2004), atsiveria kaip viena esminių šventadienio topikos fenomenų. Eilėraštyje „Šventadienio tyla“ (Juškaitis, 19987, p. 47) piešiamas etninės Lietuvos vaizdas. Lygumų krašto reljefas lemia harmoningos, šventinės būties pajautą tylos ošimo pripildytoje erdvėje:

Lietuva, tyli vėjų ir javų
Lyguma, pavėsiuose baltų ievų

Šuliniai, ir pats su mintimis šiame
Didinančiame tylos ošime (Juškaitis, 1997, p. 47).

Kitoks šventadieniškumo išgyvenimas lietuviui lyg ir neįmanomas. Tik būdamas ramybės ir tylos būvyje arba girdėdamas ramų gamtos ošimą, jis gali savo mintimis aprėpti horizontalų, Lietuvos lygumas išryškinantį, vaizdą: „Horizontalai ant varpų pro šilus“.

Sakrali nutilusios gamtos prasmė Juškaičio lyriniam Aš atsiskleidžia eilėraštyje „Toli žaroj raudonaj vos girdėti varpas“ (Juškaitis, 1997, p. 29). Personifikuotos tylos įvaizdis („savo veidą / Prie žemės priglaudė tyla“) atsiveria kaip pritilusios būties metafora, kada lyrinis Aš gali geriausiai įsiklausyti į savo tolumą: „Kiek vasara nakties – klausaus gelmių aš / savo...“. Išorinės tylos intensyvumas lyrinio Aš dvasioje atsiskleidžia kaip verksmo įvaizdis: „Ir mano tolumas, tylos beklausant, verkia“. Dvasinis įsiklausymas į tylą lyriniam subjektui eilėraščio erdvėje sukelia netikėčiausias asociacijas. Tylos būvyje dvasia atsiveria „tobulo aš gailėsčio perlu“. Tylos prasmė poeto lyriniam Aš siejama su dvasios ramybės filosofija. Pastaroji lyrinį

subjektą dažniausiai aplanko vasaros naktų metu: „Vasaros nakties / Ramybei lipame...” (Juškaitis, 1997, p. 87). Eilėraštyje „Vasaros naktys” (Juškaitis, 1997, p. 87) vasaros naktis padeda atsiskleisti esminei žmogaus – žemdirbio ramybės priežasčiai – galėjimui užuosti šieno kvapą.

Naktie, naktie...Kvepi šienu. Per naktį

Einu ir taip nenoriu jos netekti

Ramybės...Atskiria ūkai kylą (Juškaitis, 1997, p. 87).

Vasaros nakties tyla, susakralinanti lyrinio Aš atminties pasaulį, atsiveria ir kituose poeto eilėraščiuose – „Vasara, tavo džiūgaujantis laikas” (Juškaitis, 2003, p. 56), „Laimingas, kad mūsų laikai neatskyrė” (Juškaitis, 2003, p. 9), „Matome pro verksmą savo mirtį” (Juškaitis, 1998, p. 37). Vasaros laike atsiverianti dvasinė lyrinio Aš ramybė metaforiškai aprėpia pagrindines valstiečio būčiai priklausančias ramybės formas – bitės ramybę, ganyklų ramybę.

Lietuviško graudulio ir ilgesio pripildytoje Juškaičio poetinėje erdvėje labai svarbi tampa rudens sutemose atsiskleidžianti tyla (eil. „Sutemose”, p. 62). Ilgesingai graudus liūdesys tyliame rudeninio vakaro fone atsiskleidžia eilėraštyje „Pradžia rudens“ (Juškaitis, 1997, p. 111). Poetas varijuoja kuriamo garso ir vaizdo prasmėmis. Tylus lyrinis Aš žengia gėstančioje dienos šviesoje, ieškodamas tyliose prietemos sutemose švento ilgesio prasmės. Tyla eilėraštyje atsiskleidžia kaip žmogiško susimąstymo, kaip gamtos ramybės ir kaip mirties metafora. Toks tylos vaizdinio daugiareikšmiškumas išreiškia Juškaičio lyriniam Aš reikšmingą šventumo suvokimą kaip filosofinio išnykimo ir jo fone pasireiškiančio ilgesio prasmę. Mirusiųjų ir jų gyvenimo kultūrinės savasties ilgesys Juškaičio lyriniam Aš tampa *hierofanijos* ilgesiu.

Sakralios tylos potyriai Juškaičio poezijoje oponuoja poeto aktualizuojamai egzistencinės tamsos ir negandos išgyvenimų koncepcijai. Net ir žmogiškoji mirtis savo tylos dimensija sakralizuoja egzistencinę būtį. Eilėraštyje „Mergaitės, kur žavėdavos, išmiršta...” (Juškaitis, 2003, p. 8) poeto lyrinis Aš teigia: „Tyla viena vieta didžiulei būčiai”. Jos erdvėje susivienija gyvieji ir mirusieji: vėlinių vakarą „Taip viskas tyli tartum per sapną, / Ir visos kartos susitapatina“ (Juškaitis, 2003, p. 12).

Juškaičio lyriniame pasaulyje būdinga šlamančio garso poetika. Būties šlamesys atsiskleidžia kaip galėjimas išgirsti filosofinę tylos prasmę (eil. „Kai klausiu – atsakyt nemoku”, „Tyloj tu nuolat man šlamėjimas” ir kt.), kurioje sutelkta lyrinio Aš šviesiausių prisiminimų būtis.

Gyvybę gynus mylima

Žolė pasauliniu didžiuoju

Ateina judesiu savuoju

Šlamėt, ką tyli tyluma.

Tyliau ji žalią darbą dirba
Už ugnį, skaidindama dirvą,
ir man minėt laukus smagu,
Kur augom tarp bandos ragų (Juškaitis, 2003, p. 13).

Tyli tyluma šlamančiame žolės augime yra lygiai tiek pat sakralu kaip ir šventosios ugnies liepsna. Poeto lyriniam Aš tyliai augančios žolės metafora tampa itin reikšminga dėl savo sugebėjimo priminti praeitį: „Seni / Laukai: žolės atsiminime,/ Per žolę žiūrint šiušeni“ (Juškaitis, 2003, p. 13).

Skirtingai nei Martinaičio eilėse, Juškaičio poezijoje tylos prasmė yra labiau paslėpta, ji atsiskleidžia per semantinių asociacijų grandinę, taip sukurdamą vientisą dvasinio šventumo prasmės lauką.

VI. IŠVADOS

Trisdešimtųjų kartos poetų Marcelijaus Martinaičio ir Jono Juškaičio kūrybos semantinę ir idėjinę įprasminimą padeda suprasti šventumo topikos analizė. Šventumo prasmių sklaida jų poezijoje atliepia individualiai ir tuo pačiu bendrai suvokto šventumo poetinę paradigmą. Šventumo apraiškas aktualizuojantys poetiniai motyvai, įvaizdžiai, gyvenimo modeliai reprezentuoja religinę ir filosofinę senosios valstietiškos kultūros tradiciją bei jos hermeneutinę situaciją modernaus poetinio diskurso kontekste. Šventojo laiko, kraštovaizdžio, dieviškos esmės suvokimo bruožai tampa parankia semantine ir idėjine orientacija, leidžiančia atskleisti Martinaičio ir Juškaičio vertybines prasmes jų gyvenimo ir kūrybos tradicijoje.

Svarbiu šventumo paradigmos išaiškinimo bei išryškinimo akiračiu tampa poetinio kūrinio idėjinė ir semantinė sandara. Hermeneutinis teksto skaitymo principas suponuoja daugiaprasmi, istorinėje tradicijoje ir individualiame kūrybiniame procese įgijusį naujų prasmių, poetinį šventumo suvokimą. Tekstų nagrinėjime buvo remtasi Hanso-Georgo Gadamerio hermeneutinio supratimo teorija, kuri aktualizuoja diskurso suvokimą per praeities ir dabarties „*pokalbį*“. Šis teorinis komunikavimo principas parodė, kad „žmogaus sukurti kūriniai istorijos bėgyje per laiko atstumą įgyja naują prasmę“ (Kunzmann, Burkard, Wiedmann, 1998, p. 237). Tokia teorinė pozicija tapo aktuali ir šventumo esmės suvokimui, kuris moderniam tekste apima ne tik religinę ar filosofinę šventumo suvoktį, bet ir sintetina šias sakralumo supratimo prasmes, desemantizuoja nusistovėjusius šventumo archetipus. Hermeneutinio interpretavimo pasirinkimas išryškino poetų naujai surastas ir suvoktas šventumo topikos archetipų prasmes.

Semantiškai aiškinantis šventumo topikos sklaidą XX amžiaus trisdešimtųjų kartos poetų Martinaičio ir Juškaičio kūryboje svarbu tapo aktualizuoti bendrai pagonybėje (baltų kultūroje) ir krikščionybėje suvoktą šventumo lauką. Dviejų religijų sinkretizacija agrarinėje kultūroje lėmė šventumo įvaizdžių suvokimą kaip bendrareliginiame kontekste išsikristalizavusią prasmę, kuri moderniam poetiniame tekste tapo parankia medžiaga aiškinantis visuminį desakralizuoto gyvenimo paveikto žmogaus buvimo sakralumą. Hermeneutinė teksto interpretavimo perspektyva, leidžianti šventumą suvokti kaip visapusi žmogiškosios būties harmoningumą, suteikė galimybę aptariamų poetų tekstuose išskaityti filosofinio, egzistencinio bei religinio sakralumo prasmes.

Hermeneutinis šventumo horizontas Martinaičio ir Juškaičio poezijoje reprezentuojamas aktualizuojant utopinio erdvėlaikio, kaip prarasto šventumo, ilgesį (ypač Martinaičiui), interpretaciškai rekonstruojant religinės šventės, teologinės kančios bei dvasinio susikaupimo (tylos) sakralumo akivaizdoje paradigmą. Krikščioniškų ir etninių archetipų sinkretinimas šiuolaikinio žmogaus desakralizuotame pasaulyje modifikuoja šventumo prasmę, išplėsdamas ją

iki egzistencinės, visą žmogaus būtį, mąstymą apimančios vertės. Poetų (Martinaičio ir Juškaičio) aptartam poezijos žmogui šventumo suvokime tampa aktualu fiksuoti (prisimenant, sapnuojant, kontempliatyviai meldžiantis ir pan.) ne tik archetipinius šventumo vaizdinius, bet kartu suvokti desakralizuotos būties bei užmirštos agrarinės kultūros pasekmes istorinių kataklizmų bei civilizacinio modernėjimo paveikto žmogaus gyvenime. Todėl šventumo topikos atskleidime aktualu tapo apibrėžti desakralizuotos religinės šventės motyvus. Tokią šventumo perspektyvą Martinaitis ir Juškaitis sukuria norėdami pabrėžti dabartinio žmogaus prarandamų sakralių vertybių svarbą. Poetiniame religinės šventės, šventųjų vaizdavimo kontekste šventojo laiko ir vaizdinių nusakralinimas atsiskleidžia per kontempliuojamos šventinės būties profanavimą, žmogaus buityje tarnavusių šventųjų funkcijų eliminavimą.

Etninę, ikonografinę bei katalikiškąją sakralumo prasmę aktualizuojantis Martinaičio poezijos modernusis diskursas įprasmina mitinio, naiviojo (Kukutis), išsaugojusio esmines valstiečių kultūros žmogaus komunikavimo su gamtos pasauliu bei joje esančiais šventaisiais, lyrinio Aš vertybines patirtis. Kuriamos šventumo topikos vaizdinių archetipai bei archetipiniai šventos būties modeliai labai aiškiai leido suvokti poeto aktualizuojamą etninės kultūros svarbą žmogiškojo tapatumo įrodyme. Šis teorinis akcentas ypač ryškus ikonografinio, sužmoginto Dievo vaizdavimo kontekste. Dieviškojo prado archetipai – rūpintojėlis, kryžius, koplytstulpis, valstietiškoje kultūroje aktualizotos dievybės (Šv. Agota, Šv. Izidorius, Šv. Florijonas ir kt.) bei su jomis susijusios religinės šventės Martinaičio poezijoje aktualizuoja daugiau etninį (etnoreliginį) nei krikščioniškąjį šventumo suvokimą. Transformuodamas ir persemantizuodamas agrarinėje kultūroje susiformavusius šventųjų, religinių švenčių bei šventinio būvio modelius poetas sukuria modernų šiuolaikinio žmogaus šventos kultūros mitą. Šiame mite sutelkta skaudi istorinio laiko ir visuomeninės situacijos nulemta desakralumo patirtis, egzistencinio etninės kultūros utopiškumo ilgesys bei lyrinio Aš atmintimi bandoma rekonstruoti šventumo prasmių archetipika.

Tyrimas parodė, kad Juškaičio kuriama šventumo paradigma daugiau yra interpretuojama krikščioniškos kančios, kontempliatyvios maldos archetipinėje poetikoje. Poeto kuriamas Dievo vaizdinys dažnai yra veikiamas žemiškosios kančios išgyvenimo, t.y. Dievo paveikslas atsiskleidžia kaip Kristaus kančios patiriamos žemiškoje žmogaus egzistencijoje projekcija.

Aktualizuojant krikščioniškųjų archetipų sklaidą Juškaičio poezijoje svarbu pastebėti, kad poeto lyrinė mintis nėra nutolusi nuo kierkegardiškos egzistencinės filosofijos, kuri vienu iš egzistencinės pilnatvės pojūčių laiko tikėjimą, neatsiejamą nuo vidinės kančios ir nuolankumo dieviškajai valiai išgyvenimo: „be tikėjimo į Dievą, be nusilenkimo jam asmenybė nėra tikra asmenybė” (Киркегард, 1993, p. 220). Egzistencinė erdvės ir laiko pajauta suponuoja poeto kūryboje švento laiko suvokimą kaip lyrinio Aš sapnui, nakties laikui, vienatvei bei

egzistenciniam ilgesiui priklausantį laiką. Norėdamas apmąstyti nekasdieniško laiko prasmę, poeto lyrinis Aš persikelia į paslaptingas ir iki galo nenuspėjamas antirealybės erdves. Juškaičio lyriniam Aš šventas laikas aprėpia egzistencinę Visatos suvienijimo prasmę, t.y. gamtos ir žmogaus, žemės ir dangaus, gyvybės ir mirties, būties tylos ir sielos virpulio.

Kokybinę šventumo prasmės kaitą poetų kūryboje žymi (jau minėta) išsiskirianti poetinė orientacija: Martinaičio aktualizuojama etninė šventumo paradigma šventumo interpretavimą kreipia į tautosakinių, senųjų papročių, agrarinės kultūros archetipinių vaizdinių aiškinimosi orientyrus. Šventumo topikos kūrime poeto lyrinis Aš ieško kažkada patikimai veikusio gyvenimo modelio, suvokdamas šio utopinio siekio nerealumą jis nevengia ironiško pasišaipymo iš esamos tikrovės desakralumo (Kukutis, K. B.). Kaip jau buvo minėta, poetas santykiyje su šventumu (Dievu) nevengia net apokaliptinio vaizdavimo apraiškų. Tai buvo būdas modernią poetiką kuriančiam poetui ezopinės kalbos prasmėmis sukurti žmogų desakralizuojančios ideologinės aplinkos atmosferą.

Juškaičio poezijoje dominuojanti krikščioniškoji archetipika bei egzistencinė šventumo pajauta verčia poeto lyrinį Aš aktualizuoti dvasinės kančios, liūdesio, vieatvės, nostalgijos jausmus transcendentiško suvokime. Poetas akcentuoja sakralaus pasaulio regėjimą vidinėje lyrinio Aš būtyje. Juškaičio poetinėje filosofijoje esminius ir šventus gyvenimo dalykus pakartoja ne tiek atkuriami sakralus laikas, erdvė ir vaizdiniai, kiek sakraliai jaučiama esanti būtis. Toks poeto lyrinio Aš asmeninis santykis su šventumu, „paremtas harmonijos principu, kuris senovės indoeuropiečių mitologijoje ir buvo svarbiausias” (Toporovas, p. 254). Šis patiriamas vidinis harmoningumas priartina poeto eilėraščių žmogų prie archajinės pasaulėjautos. Tautodailės menas – rūpintojėliai, koplytėlės, smūtkeliai ir kt. – Juškaičiui nėra vien tautodailės kūriniai ar sakralios praeities kultūros ženklai, tai žmogaus širdyje esantis šventumas.

Nagrinėtiems poetams bendra tai, kad jų kūrybos žmogus orientuojasi į žemdirbiškos pasaulėjautos vertybių pasaulį, ieškodamas jame esminių žmogiškosios būties šventumo apraiškų. Moderna poetinio diskurso polifoniškumas, leidžiantis poetams savo eilėse eksperimentuoti tautosakinėmis, mitologinėmis, senosios kultūros papročių bei su jais susijusių vaizdinių tradicijomis, atskleidžia šventumo topikos suvokimą, daugiasemantinį agrarinės kultūros vertybių lauką.

Šventumo topikos semantinių laukų atskleidimas Martinaičio ir Juškaičio poezijoje padėjo susipažinti ir atpažinti bendrą sociokultūrinę rašytojų savivoką bei istorinio laikmečio nulemtus šventumo ženklus.

VII. SUMMARY

The horizon of sanctity topics helps to perceive semantic and ideological implication of the poets Martinaitis and Juškaitis of the generation of thirties. The dispersion of sanctity meanings in their poetry is appealing individually and at the same time helps to conceive the poetical paradigm of sanctity. The motives, which actualize the manifestations of sanctity, images and life models, represent religious and philosophical tradition of the old peasantry culture and its hermetic situation in the context of modern poetical discourse. The features of sacred conception, landscape and divine essence become a handy semantic and ideological orientation, which allows revealing valuable senses of Martinaitis and Juškaitis in the tradition of their life and creation.

The period of cultural isolation and attempts of contemporary ideological system to reappraise steady life model, which was acceptable to Lithuanians since the ancient times, presupposed rebellious spirits of poets of thirties generation, a wish to create sacral life archetype through paradox and ironic depiction of life (mythical world of Kukutis, poetical creation of utopia), polyphony, advance-guard character of world-view and language, the peculiarity of poetical improvisation. On the other hand, the lost nostalgia of the reality which is close to the soul made to look at human existence with serious, full of spiritual sadness and historical tragedy experience.

Conceiving lost life perfection as a forgotten philosophical sense of sanctity, the archetypes of peasantry life and models are began to actualize as the essential values of human life, which sacralize human entity.

The object of the present work is creation of 2 generation poets of thirties of XX century (J.Juškaitis and M.Martinaitis) in the context of sanctity topics. The topics of the mentioned poets' sanctity reveals itself as the sense, which implies the individual creational script and the value, which at the same time highlights the general conception of sanctity in the historical context.

The research problem of the present work is how in the poetry, born during sanctity depreciation and social cataclysms, the sense of sanctity is created, what similar and different archetypes are revealed by recreating the senses of Christian and indo-European sanctity paradigm.

Clearing out the dispersion of sanctity topics of XX century poets semantically, it became very important to actualize the field of sanctity, generally conceived in heathenism (Balts culture) and Christianity. The synchronization in the agrarian culture determined the conception of sanctity images in the crystallized sense of com-religious context, which in modern poetic text became a handy material by clearing out sanctity life of human being, who is effected by

desacralized life.

The ethnical paradigm of sanctity, actualized by Martinaitis, directs the interpretation of sanctity to the interpretation guides of folklore, the old customs and agrarian culture's archetype images.

In the creation of sanctity topics, poet's lyrical I is seeking for the life model, which once functioned well, and perceiving the utopia of this attempt, he does not avoid mocking of the present reality desacrality. (Kukutis, K.B.).

The Christian archetype and existential sense of sanctity makes to actualize poets' lyrical I in the transcendental conception of the feelings of spiritual torment, sadness, loneliness, nostalgia. The poet emphasizes the vision of sacral world in the lyrical I entity. In the poetical philosophy of Juškaitis, the essential and sacred things of life are repeated not only by recreated sacred time, space and images, as by the being, felt sacral. Such is poet's personal relation with sanctity, "based on the principle of harmony, which was the most important in ancient mythology of Indo-Europeans and was the most important". (Toporovas, pg. 254).

The general thing for the analyzed poets is the fact that a human of their creation is oriented to the world of agricultural world-view values, seeking for the essential manifestations of human being sanctity. The polyphony of the modern poetical discourse, which allows the poets to experiment with folk, mythological and old culture customs and the traditions of images, reveals the conception of sanctity topics, multi-semantic field of agrarian culture values.

VIII. ŠALTINIAI

1. Martinaitis M. Sugrįžimas. – Vilnius: Tyto Alba, 1998.
2. Juškaitis J. Anapus gaiso. – Vilnius: Vaga, 1987.
3. Juškaitis J. Pučia vėjas į širdį. – Vilnius: Vaga, 1990.
4. Juškaitis J. Pilnas vakaras nutilusios dainos. – Vilnius: Vaga, 1994.
5. Juškaitis J. Tolimos dainos. – Vilnius: Vaga, 1997.
6. Juškaitis J. Varpai sudulės nuo skambėjimo. – Vilnius: Vaga, 1998.
7. Juškaitis J. Eglė vasaros naktį. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjunga, 2003.

IX. Teorinė ir kritinė literatūra

1. Ališanka E. *Dioniso sugrįžimas*. – Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2001.
2. Ališanka E. *Tylos problema šiuolaikinėje kultūroje*. / Miestelėnai. Tyla ir postmodernioji kultūra. – Vilnius: Gervelė, 1999.
3. Andrijauskas A. *Egzistencijos paradoksai: Kierkegaardo filosofijos interpretacijos*. – Vilnius: Versus aureus, 2006.
4. Balsevičiūtė V. *Vytautas Mačernis ir jo karta: Naujosios literatūros studijos*. – Vilnius, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.
5. Balsevičiūtė V. *Tarp vizijos ir tikrovės* // Tiesa. Kovo 18. 1988.
6. Beresnevičius G. *Lietuvių religijos mitologija*. – Vilnius: Tyto Alba, 2004.
7. Beresnevičius G. *Tyla religijose: fenomenologinės klasifikacijos bandymas* / Miestelėnai. Tyla ir postmodernioji kultūra. – Vilnius: Gervelė, 1999.
8. Beresnevičius G. *Sakralybės turinys šiandien* // Šiaurės Atėnai 2004-10-16 Nr. 721, prieiga internete: www.culture.lt/satenai/
9. Bilaišytė Ž. *Poezijos reikšmė* // Akiračiai, 1981 Nr. 8
10. *Biblija arba Šventasis Raštas. Ekumeninis leidimas*. – Vilnius: Lietuvos Biblijos draugija, 1999.
11. Buber M. *Dialogo principas II. Dialogas. Klausimas pavieniui. Tarpžmogiškumo pradai*. – Vilnius: Katalikų pasaulis, 2001.
12. Burkard P., Kunzmann P., Wiedmann F. *Filosofijos atlasas*. . – Vilnius: Alma Littera, 1998.
13. Čepienė I. *Lietuvių etninės kultūros istorija*. – Kaunas: Šviesa, 1992.
14. Čepienė I. *Etninė kultūra ir ekologija*. – Kaunas: Šviesa, 1999.
15. Čiočytė D. *Biblija lietuvių literatūroje*. – Vilnius : 1999.
16. Čiuldė E. Jonas Juškaitis „Eglė vasaros naktį“ / Poezija. Lietuvių rašytojų sąjungos leidykla, - Vilnius, 2003. prieiga internete: bernardinai.lt
<http://www.rasyk.lt/index.php>
17. Daujotytė V. *Mažoji lyrikos teorija*. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005.
18. Donskis L. *Tarp vaiduotės ir realybės*. – Vilnius: Baltos lankos, 1996.
19. Dundulienė P. *Gyvybės medis lietuvių mene ir tautosakoje*. – Vilnius, 1994.
20. Eliade M. *Šventybė ir pasaulietiškumas*. – Vilnius: ALK Mintis, 1997.
21. Eliade M. *Amžinojo sugrįžimo mitas*. – Vilnius: ALK Mintis, 1996.

22. Gadameris H. – G. *Istorija. Menas. Kalba.* – Vilnius: Baltos lankos, 1999.
23. Geda S. *Ežys ir Grigo ratai*. – Vilnius, 1989.
24. Garšvaitė S. *Tobulo pasaulio ilgesys. Žmogaus sąlyčiai su Dievu Marcelijaus Martinaičio poezijoje.*// Darbai ir dienos, 2002.29, p.191 – 213.
25. Hawthorn J. *Moderniosios literatūros teorijos žinynas.* – Vilnius: Tyto Alba, 1998.
26. Heideggeris M. *Rinktiniai raštai.* – Vilnius: Mintis, 1992.
27. Jakaitė D. *Šiuolaikinė lietuvių literatūra (1980 – 2002): pradinės tendencijos.*
Paskaitų konspektas. Aprobuitas Humanitarinio fakulteto tarybos(2003-02-03;
protokolo Nr. 52). Šiaulių universitetas,Lietuvių literatūros katedra.
28. Juškaitis J. *Lyra ant gluosnio.* – Vilnius: Aidai, 1998.
29. *Krikščioniškos ikonografijos žodynas.* – Vilnius: Dailės akademija, 1997.
30. Kubilius V. *XX a.literatūra.* – Vilnius: Alma littera, 1995.
31. Lingis A. *Nieko bendra neturinčiųjų bendrija.* – Vilnius, 1997.
32. Maceina A. *Daiktai ir žodis. Lietuvių kalbos filosofija.* – Vilnius, 1998.
33. Malinauskas M. *Kristus tikroji saulė.* // Bernardinai. lt, 2006, prieiga internete:
<http://vydija.puslapai.lt/kalendorius/kilnojamos/Kristus%20-%20S...>
34. Martinaitis M. *Tylintys tekstai / užrašai iš raudonojo sąsiuvinio / 1971 – 2001.* –
Vilnius: Lietuvių rašytojų sąjungos leidykla, 2006.
35. Martinaitis M. *Laiškai Sabos karalienei. Esė romanas.* – Vilnius: Tyto Alba, 2002.
36. Martinaitis M. *Marcelijus Martinaitis. Kūrybos studijos ir interpretacijos.* – Vilnius:
Baltos lankos, 2000.
37. Martinaitis M. *Lietuviškos utopijos.* – Vilnius: Tyto Alba, 2003.
38. Martinaitis M. *Prilenktas prie savo gyvenimo.* – Vilnius:Vyturys, 1998.
39. Merkienė I. R. *Papročiai ir laiko dimensijos.* / Etninė kultūra ir tapatumo išraiška. –
Vilnius, 1999.
40. Nastopka K. *Tylos melodijos / Nastopka K. Išsprūstanti prasmė.* – Vilnius. 1991.
41. Pauliukaitė -Gricienė M. *Tikrovės balso besiklausant.* – Kaunas: Technologija, 2005.
42. Picard M. *Le monde du silence.* Paris: P.U.F. 1954.
43. Repšys J. S. *Kjirkegoras ir egzistencializmas.* / Filosofijos istorijos chrestomatija.
XIX ir XX amžių Vakarų Europos ir Amerikos filosofija. Prieiga internete:
<http://filo.web1000.com/texts/straipsniai/chrest/XIX-XX/>
44. Ricoeur P. *Egzistencija ir hermeneutika. Interpretacijų konfliktas.* – Vilnius: Baltos
lankos, 2001.
45. Rimkus V. *Liaudies menas.* – Vilnius. 1982.

46. Slavinskaitė I. *XX amžiaus antrosios pusės Lietuvių poezija*. – Kaunas: Vilniaus universitetas, 1998.
47. Sodeika T. *Miesto metafizika: dykumos tėvų profenomenas, arba tobulo tylėjimo pamokos*. / Miestelėnai. Tyla ir postmodernioji kultūra. – Vilnius: Gervė, 1999.
48. Sverdiolas A. *Ižanga. Hermeneutika kaip filosofija. Hermeneutinės filosofijos studijos – I*. – Vilnius: Strofa, 2002.
49. Šliogeris A. *Transcendencijos tyla*. – Vilnius: priedai, 1996.
50. Šliogeris A. *Sietuvos. Estetikos rinktinė*. – Vilnius: Mintis, 1992.
51. Šliogeris A. *Niekis ir esamas*. I tomas. – Vilnius: Apostrofa, 2005.
52. Tamaliūnaitė A. Europinė kultūra ir lietuviškieji archetipai // Darbai ir dienos. – 2002. 29 p. 157 – 177.
53. Tamošaitis R. *Marcelijus Martinaitis – tolstanti legenda*. // Metai. Nr. 2, 2003. p. 100 – 109.
54. Toporovas V. *Baltų medžiaga baltų – slavų mitologinio žemės vaizdinio rekonstrukcijai*. – Zeme Mate.
55. Vėlius N. *Lietuvių mitologija*. III tomas. – Vilnius: Mintis, 2004.
56. Žarskus A. *Rėdos ratas. Lietuvių kalendorinės šventės*. // Baltų pasaulėjauta ir lietuviška savimonė. 1999. Prieiga internete: <http://vydijs.puslapiai.lt/kalendorius/>
57. Valentas S. *Lingvistinis pasaulis poezijoje*. – Vilnius, 1997.
58. Киркегард С. *Или – ули*. – Москва, 1993.

